

T.C.

UFUK ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ, GELECEĞİ VE TÜRKİYE

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan

Tansel EKEMENLİ

Danışman

Prof. Dr. Oya AKGÖNENÇ

Ankara, 2013

ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ, GELECEĞİ VE TÜRKİYE

Hazırlayan

Tansel EKEMENLİ

T.C.

UFUK ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

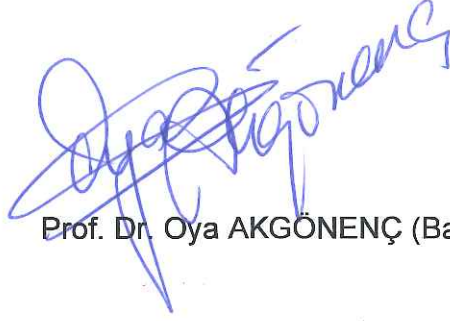
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2013

KABUL VE ONAY

Tansel EKEMENLİ tarafından hazırlanan "ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ, GELECEĞİ VE TÜRKİYE" başlıklı bu çalışma, 14 Kasım 2013 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Oya AKGÖNENÇ (Başkan)

Yrd. Doç. Dr. Özlen KÜNÇEK ÇELEBİ (Üye)

Yrd. Doç. Dr. Elif GÖZDAŞOĞLU KÜÇÜKALIOĞLU (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Mehmet TOMANBAY

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezinin kâğıt ve elektronik kopyalarının Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

✓ Tezinin tamamı her yerden erişime açılabilir.

† Tezim/Raporum sadece Ufuk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

† Tezinin/Raporumun yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezinin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

Tansel EKEMENLI

14.11.2013

ÖNSÖZ

11 Eylül 2001'de ABD'nin maruz kaldığı terör saldırılarından sonra ABD'nin Afganistan'ı işgal etmesiyle, ABD askeri kuvvetleri Orta Asya'daki bazı ülkelerde konuşlanmıştır. ABD'nin bu suretle bölgede hegemonik bir politika izlediğini iddia eden Rusya ve Çin ABD'nin Orta Asya'dan uzaklaştırılması gerektiğini savunmaktadırlar. Çin ve Rusya, uluslararası konjonktürde yeni oluşan fırsatlar doğrultusunda rekabetlerini ve sorunlarını bir tarafa bırakarak yapısalcı yaklaşım doğrultusunda Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın da katılımıyla Şanghay Beşlisi adı verilen örgütü kurmuşlardır.

Bu süreçte Orta Asya Cumhuriyetleri; Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından kendilerine miras kalan ekonomik, siyasi ve sosyal sorunlarla mücadele ederken, dış politikalarını mevcut seçenekler arasında bir dengeye oturtmaya çalışmışlardır. Bu denge arayışlarında en önemli faktörler; egemenlik sınırlarını zorlamayacak, ekonomik kalkınmalarına destek olabilecek ve hepsinden önemlisi içişlerine mücadele etmeyecek ortakları tercih etmek olarak ortaya çıkmıştır.

1996 yılında beş ülkenin güvenlik ihtiyacına yönelik olarak kurulmuş olan Şanghay Beşlisi, kuruluş bildirgesinde özetle; örgütün amacının karşılıklı güveni ve iyi komşuluk ilişkilerini; bölgesel barış, güvenlik, istikrar amacı ile yeni bir ekonomik ve politik düzen için üye ülkeler arasındaki işbirliğini geliştirmek olduğunu belirtmiştir. Buna karşılık Şanghay İşbirliği Örgütü içindeki üye ülkeler arasında işbirliğinin artmasıyla birlikte, bölgede Rus-Çin etkinliği de artmıştır. Diplomatik açıdan ŞİÖ hem Rusya hem de Çin'in çıkarlarının birleştiği ortak bir zemin olmuştur. Çin'in, ŞİÖ içinde yapılan askeri tatbikatlarla, örgütün terörizm, ayrılıkçılık ve aşırılıkçılık ile mücadelesinde kararlı olduğunu gösteren bir araç olduğunu belirtmesi de, aynı zamanda Çin dış politikasının önceliklerini açıkça göstermektedir. Bu noktada Çin'in Orta Asya ile ilgili dış politikasını, ŞİÖ üzerinden yürütme isteğinde olduğu gözlenmektedir.

Türkiye için Orta Asya bölgesi ekonomik, siyasi ve kültürel açıdan önemli bir bölgedir. Türkiye, mevcut uluslararası konjonktürde Orta Asya devletleri ile

sınırlı ikili ilişkiler geliştirme imkânı bulurken, makro politikalar söz konusu olduğu zaman Çin ve Rusya'yı göz ardı ederek politika geliştiremeyeceğinin bilincindedir. Dolayısıyla Çin ve Rusya ile ilişkilerin geliştirilmesi, Orta Asya ülkeleri ile yakın ilişkilerin kurulmasını sağlayabilecektir. Diğer taraftan ŞİÖ'nün güvenlik örgütü olarak, uluslararası ortamda etkinliğini giderek artıracığı öngörülürse; Türkiye'nin iki zıt kutbun oluşturduğu ittifaka aynı anda üye olması mümkün olmadığı için beklenmedik bir çıkar çatışması ortaya çıkmadığı sürece, tercihini Batı kanadından yana kullanacağı tahmin edilmektedir. Ayrıca, Rusya ve Çin tarafından ABD'nin önemli müttefiklerinden biri ve NATO üyesi olan Türkiye'nin tam üye statüsü ile örgüte katılmasının, örgütün amacına uygun olmayacağı değerlendirilmektedir. Diğer taraftan, Rusya ve Çin'in örgüt içindeki etkinliklerini Türkiye ile paylaşmak istemeyeceği değerlendirilmektedir.

Tez kapsamında belirtilen hususlar şahsi düşüncelerim olup, Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK)'nin görüşünü yansıtmamaktadır.

Tansel EKEMENLİ

Ankara, 2013

TEŞEKKÜR

Tez çalışmam sırasında bana kıymetli vaktini ayırıp rehber olduğu için tez danıőmanım saygıdeğer hocam Prof. Dr. Oya AKGÖNENÇ'e, yüksek lisans eğitimim süresince őahsıma emeği geçen tüm hocalarıma sonsuz saygı ve teőekkürlerimi sunarım.

Ayrıca, yüksek lisans eğitimim boyunca ve tez çalışmam sırasındaki yoğun çalışma tempomda bana her zaman destek olan ve zaman zaman kendilerini ihmal ettiğim sevgili eőim Vicdan EKEMENLİ ve biricik oğlum Tuna'ya da sonsuz sevgi ve teőekkürlerimi sunuyorum.

ÖZET

Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) Çin, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan tarafından 2001 yılında kurulan bir bölgesel işbirliği örgütüdür. Örgüt, 1996 yılında Özbekistan hariç diğer üyelerin aralarındaki sınır sorunlarını çözüme bağlamak amacıyla “Şanghay Beşlisi” olarak ortaya çıkmış, 2001 yılında Özbekistan’ın da örgüte dahil olmasıyla “Şanghay İşbirliği Örgütü” adını almıştır. ŞİÖ ile birlikte “Şanghay Beşlisi” bir çok alanda etkili olmayı amaçlayan bir bölgesel işbirliği örgütüne dönüşmüştür. Örgüt özellikle güvenlik alanında işbirliğini öne çıkararak amacının bölgede terörizm, ayrılıkçılık ve aşırılığı yok etmek olduğuna vurgu yapmaktadır.

Ancak, 11 Eylül saldırılarından sonra ABD’nin Afganistan’a müdahalesi ile Orta Asya’da yeni bir dönem başlamış ve ŞİÖ bu gelişmeden olumsuz olarak etkilenmiştir. ŞİÖ’nün devamı açısından Rusya ve Çin arasındaki ilişkiler hayati öneme sahiptir. Rusya ve Çin arasındaki ortak çıkarlara dayalı işbirliği devam ettiği sürece ŞİÖ de varlığını devam ettirecektir.

Türkiye, kuruluş yıllarında pek de fazla ilgi göstermediği ŞİÖ’ye AB ile ilişkilerinin duraksamaya başladığı yıllarda ilgi göstermeye başlamıştır. 2011 yılında örgüte diyalog ortağı statüsü için başvuruda bulunmuş ve 2012 yılında da diyalog ortağı ilan edilmiştir.

Öte yandan ŞİÖ, NATO’ya karşılık olarak bir yapılanma öngörmediğine dair açıklamalar yapmaktadır. Fakat konunun çeşitli uzmanlarına göre orta ve uzun vadede örgütün Atlantik politikaları karşısında yükselmesi beklenmektedir. Bu bağlamda, Türkiye’nin olağanüstü uluslararası ya da yapısal bir değişiklik karşılığında karşı karşıya kalmadığı sürece, üyesi olduğu ittifakın politikalarını takip edeceği öngörülmektedir. Ayrıca Türkiye’nin örgüte olası üyeliğinde, uluslararası sistemdeki birden fazla güç dengesinde oynama olacağından dolayı, söz konusu üyeliğin şu anki mevcut konjonktürde olasılığı düşük görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Şanghay İşbirliği Örgütü, bölgeselleşme, ABD, Rusya, Çin, Orta Asya Ülkeleri, Türkiye, Rusya ve Çin ilişkileri

ABSTRACT

The Shanghai Cooperation Organization is a regional cooperation organization that set up by China, Russia, Kazakhstan, Kirghizstan, Tajikistan and Uzbekistan in 2011. Except for Uzbekistan, the other countries had been members of the Shanghai Five, founded in 1996, to solve the border issues. After the participation of Uzbekistan in 2001, the members renamed the organization to its current name. After this transformation, the organization has become a multi-role organization aimed to be effective in many areas. The organization underlines the cooperation especially in security area, to dissolve the terrorism, separatism and extremism.

On the other hand, after September 11th attacks it has started a new age by the USA operation to Afghanistan and this negatory period effect the organization negatively. In terms of the organizations continued the relationship between Russia and China is vital. The existence of organization will continue as long as continuous cooperation based on common interest between Russia and China.

Turkey did not show so much interest at the beginning of the organization set up period, but it has started again at the pause period with the European Union relations. Turkey applied to get a dialogue partnership status in 2011, and it is announced that Turkey is accepted as a partner in 2012.

This organization is announcing that they have not a structure against to NATO. But for some specialists, for mid and long term the organization will raise by its Atlantic politics. It is expected that Turkey will continue supporting the alliance organization as a member of it as long as Turkey does not face with an extraordinary international or structural alteration. But it seems so difficult Turkey become a member of this organization because if it happen there will be a huge supersession at the balance of power.

Key Words: Shanghai Cooperation Organization, regionalization, USA, Russia, China, Middle East Countries, Turkey, Relations between Russia and China.

İçindekiler

ÖNSÖZ	i
TEŞEKKÜR.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar VE ŞEKİLLER LİSTESİ	x
KISALTMALAR LİSTESİ	xi
GİRİŞ	1
1. BİRİNCİ BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ	3
1.1. Problem Durumu	3
1.2. Araştırmanın Önemi	4
1.3. Araştırmanın Amacı.....	4
1.4. Araştırmanın Varsayımları.....	4
1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	5
2. İKİNCİ BÖLÜM: YÖNTEM.....	6
2.1. Araştırma Modeli	6
2.2. Verilerin Toplanması	6
2.3. Verilerin Yorumlanması	6
3. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: KURAMSAL ÇERÇEVE	7
3.1. Bölge ve Bölgeselcilik Kavramı	10
3.2. Uluslararası Örgüt Kavramı	10
3.3. Orta Asya'da Bölgesel İşbirliği Arayışları.....	11
3.3.1. Bağımsız Devletler Topluluğu.....	12
3.3.2. Orta Asya Ekonomik Birliği.....	13
3.3.3. Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü	14

3.3.4.	Orta Asya Birliği.....	14
4.	DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: SOĞUK SAVAŞ SONRASI ABD – RUSYA VE ÇİN'İN ORTA ASYA POLİTİKASI	16
4.1.	Avrasya'nın Jeopolitik Önemi	16
4.2.	Şanghay İşbirliği Örgütü Öncesi Dönemde Rusya'nın Orta Asya Politikası.....	17
4.2.1.	SSCB'nin Dağılma Süreci	17
4.2.2.	Rusya'nın SSCB Sonrası Değişen Orta Asya Politikası	18
4.3.	ABD'nin Soğuk Savaş Sonrası Değişen Orta Asya Stratejisi	21
4.3.1.	11 Eylül Saldırıları Sonrası ABD'nin Orta Asya'ya Bakışı.....	23
4.4.	Çin'in Soğuk Savaş Sonrası Orta Asya Politikası.....	24
5.	BEŞİNCİ BÖLÜM: ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ'NÜN KURULUŞU	29
6.	ALTINCI BÖLÜM: ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ'NÜN KURUMSAL OLARAK YAPISI VE ORGANLARI	35
6.1.	Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Kurumsal Yapısı	35
6.2.	Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Organları.....	37
6.2.1.	Devlet Başkanları Konseyi	37
6.2.2.	Hükümet Başkanları Konseyi	37
6.2.3.	Dışişleri Bakanları Konseyi.....	37
6.2.4.	Ulusal Koordinatörler Konseyi	37
6.2.5.	Genel Sekreterlik.....	37
6.2.6.	Bölgesel Anti-Terör Merkezi	38
6.3.	Şanghay İşbirliği Örgütü Zirveleri	40
6.3.1.	Şanghay Zirvesi.....	41
6.3.2.	St.Petersburg Zirvesi.....	41
6.3.3.	Moskova Zirvesi	42

6.3.4. Taşkent Zirvesi.....	42
6.3.5. Astana Zirvesi.....	43
6.3.6. Şanghay Zirvesi.....	44
6.3.7. Bişkek Zirvesi	45
6.3.8. Duşanbe Zirvesi	45
6.3.9. Yekaterinburg Zirvesi	45
6.3.10. Taşkent Zirvesi.....	46
6.3.11. Astana Zirvesi.....	46
6.3.12. Pekin Zirvesi.....	47
7. YEDİNCİ BÖLÜM: ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ'NE ÜYE DEVLETLERİN AMAÇ VE BEKLENTİLERİ İLE ŞİÖ'NÜN GELECEĞİ VE HEDEFLERİ	48
7.1. Şanghay İşbirliği Örgütü'ne Üye Devletlerin Amaç ve Beklentileri.....	48
7.1.1. Çin.....	48
7.1.2. Kazakistan.....	49
7.1.3. Kırgızistan	50
7.1.4. Özbekistan	50
7.1.5. Rusya Federasyonu	51
7.1.6. Tacikistan	52
7.1.7. Gözlemci Üyeler	52
7.2 Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Geleceği ve Hedefleri	54
8. SEKİZİNCİ BÖLÜM: ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ	61
8.1. Türkiye - Avrasya İlişkilerinin Tarihine Bakış	61
8.2. Türkiye'nin Avrasya'da İşbirliği İçin Yaptığı Çalışmalar	63
8.2.1. Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA)	64
8.2.2. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ)	64

8.2.3. Türk Konseyi (Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi)	66
8.2.4. Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı	68
8.2.5. Avrasya Ekonomi Zirveleri.....	69
8.2.6. Yapılan Diğer Çalışmalar	69
8.2.6.1. Bölgeye Yönelik Televizyon Yayınları	69
8.2.6.2. Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSÖY)	70
8.3. Türkiye'nin Üyelik Sürecine Bakış	71
8.3.1. Türkiye'nin Olası Üyeliğinin ŞİÖ Üzerindeki Faydaları	78
8.3.2. Türkiye Olası Üyeliğinin Önündeki Zorluklar.....	79
8.3.3. Türkiye'nin ŞİÖ' de Muhtemel Yeri ve Rolü.....	82
8.3.4. Şanghay İşbirliği Örgütünün Türkiye'ye Olası Etkileri.....	84
8.3.5. ŞİÖ ve AB'nin Karşılaştırılması	87
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	92
KAYNAKLAR	97

TABLOLAR VE ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil: 4-1 Avrasya Haritası.....	17
Şekil: 5-1 Şanghay İŞbirliği Örgütünün Künyesi	29
Şekil: 5-2 Statülerine Göre Üye Devletler	30
Şekil: 6-1 Şanghay İŞbirliği Örgütü Organizasyon Şeması.....	36
Tablo: 6-1 ŞİÖ Sekretarya ve Bölgesel Anti-Terör Birimi Bütçesi.....	39
Tablo: 6-2 ŞİÖ Zirveleri.....	40

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
AK	: Avrupa Konseyi
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
APEC	: Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği
ASEAN	: Güney Doğu Asya Ülkeleri Birliği
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	: Birleşmiş Milletler
COMECON	: Doğu Bloğu Ülkeleri Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi
CSTO	: Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü
ÇHC	: Çin Halk Cumhuriyeti
G-8	: Sanayileşmiş Ülkeler
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla
KGAÖ	: Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü
KEİ	: Karadeniz Ekonomik İşbirliği
MERCOSUR	: Güney Amerika Ortak Pazarı
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
NAFTA	: Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi
RF	: Rusya Federasyonu
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
ŞİÖ	: Şanghay İşbirliği Örgütü

TİKA : Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı

TÜDEV : Türk Devlet Toplulukları Dostluk Kardeşlik ve İşbirliği Vakfı

Giriş

Amerika Birleşik Devletleri'nin 11 Eylül sonrası uluslararası terörizmle mücadele sloganı ile başlattığı dönem, yeni bir takım gruplaşmaları doğurduğu gibi mevcut yapıların da dönüşmesine neden olmuştur. Bu yapılardan biri de Avrasya coğrafyasının yükselen gücü olan Şanghay İşbirliği Örgütü'dür. Şanghay İşbirliği Örgütü, Rusya, Çin, Kırgızistan, Kazakistan, Tacikistan ve Özbekistan'dan oluşan altı üyeli bölgesel işbirliği örgütüdür. Pakistan, Hindistan, İran ve Moğolistan gözlemci üye, Türkiye ise diyalog ortağı statüsündedir. Şanghay İşbirliği Örgütü'nün, gözlemci üyelerle birlikte coğrafi alan olarak 37 milyon km²'yi kapsadığı ve bu alanın Avrasya'nın yaklaşık %70'ini teşkil ettiği bilinmektedir.

Rusya ve Çin'in ulusal güvenliklerine yönelik tehdit algılamalarını özellikle de sınır sorunlarını en aza indirmek amacına hizmet etmesi için tasarladığı Şanghay İşbirliği Örgütü fikri, bugün özellikle Orta Asya coğrafyasında ABD'nin nüfuz politikalarına karşı bir direnç merkezi haline gelmiştir. Bu yolda en önemli dönüm noktasının Afganistan operasyonu olduğunun altı çizilmelidir. Bu sayede Örgüt, ABD'nin Orta Asya coğrafyasında etkinliğini artırma yolunda olduğunu açık şekilde görmüş, sonrasında yaşanan gelişmeler Örgütün bugünkü duruma gelmesine zemin hazırlamıştır.

ŞİÖ, Rusya ve Çin' in özellikle bölgelerinde ortak hareket etme zorunluluğu ve Orta Asya Cumhuriyetlerinin dış politikalarında denge arayışları itibariyle bugün Avrasya coğrafyasında etkili bir görünümde dir. Ancak örgütün geleceği hakkında aynı iyimser yargıyı taşımak mümkün görünmemektedir. Örgüt içindeki örtülü Çin-Rusya çekişmesi örgütün geleceğinin şekillenmesi bakımından son derece önemlidir. Bu çalışmanın amacı, ŞİÖ'nün mevcut durumunu ele almak, gelecek dönemde Türkiye-ŞİÖ ilişkilerinin hangi düzeyde sürdürülebileceğini ortaya koymaktır. Mevcut dünya düzeninde, Türkiye'nin örgüte tam üyeliğinin önüne bazı engellerin çıkacağı beklenmelidir. Türkiye'nin Batılı cephede ve NATO üyesi olarak mevcut konumu ŞİÖ'nün politikaları ile nasıl örtüşecektir? Ayrıca, ŞİÖ ülkelerinin demokrasi ve insan hakları alanındaki

olumsuz imajının Türkiye'nin savunduğu değerlere ne derece uyacağı da yanıtlanması gereken bir diğer soru olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çalışma sekiz bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde araştırmanın problemi ele alınmış, yapılan araştırmanın önemi, amacı, varsayımları ve sınırlılıkları açıklanmıştır. İkinci bölümde ise araştırmanın yöntemi ile veri toplama tekniklerine değinilmiştir.

Üçüncü bölümde bölge, bölgeselcilik ve bölgeselleşme kavramları açıklanarak, devletlerarası işbirliği sürecine etkileri tartışılmaya çalışılmıştır. Bu bölümde ayrıca Orta Asya bölgesinde işbirliği kavramının ve bölgesel işbirliği örgütlerinin genel durumu ortaya konulmuştur.

Dördüncü bölümde, Soğuk Savaş sonrası ABD – Rusya ve Çin'in Orta Asya bölgesine yönelik politikası ile bölgenin jeopolitik önemine değinilmiştir.

Beşinci bölümde, ŞİÖ örgütünün kuruluş nedenleri ile aşamaları ele alınmış, örgütün potansiyeli bazı sayısal veriler ile gözler önüne serilmeye çalışılmıştır.

Altıncı bölümde, ŞİÖ'nün kurumsal yapısı, organları incelenmiştir. Örgütün yaptığı zirve toplantıları ile gelişim aşaması ve kurumsallaşması detaylı bir şekilde anlatılmaya çalışılmıştır.

Yedinci bölümde, Şanghay İşbirliğine Örgütüne üye devletlerin örgüte üye olma amaç ve beklentileri irdelenmiş, ŞİÖ'nün geleceği ve hedefleri anlatılmaya çalışılmıştır.

Sekizinci bölümde ise, Türkiye ŞİÖ ilişkileri ele alınmış, Türkiye'nin bölge üzerinde öteden beri sürdürmeye çalıştığı politika incelenerek, Türkiye'nin ŞİÖ'ye olası üyeliğinin faydaları ve zorlukları ifade edilmeye çalışılarak, ŞİÖ mü? AB mi ? gibi güncel tartışmalara cevap aranmaya çalışılmıştır.

Son olarak da ortaya konulan verilerin genel değerlendirilmesine yer verilmiştir.

1. BİRİNCİ BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

1.1. PROBLEM DURUMU

Soğuk Savaş sonrasında Sovyet tehdidinin ortadan kalkmasıyla birlikte Orta Asya Bölgesi'nde oluşan jeopolitik boşluk, bölgesel ve küresel aktörlerin bölgeye yönelik ilgilerinin artmasına neden olmuştur. Bölgedeki yeniden yapılanma sürecinde ABD'nin aktif Orta Asya politikası geliştirmesinin ardından üç ülke Rusya, Çin ve ABD yeni bir coğrafyada rekabet yarışına girdiler. ABD'nin bölgedeki varlığı Çin ve Rusya için birçok yönden güvenlik tehdidi oluşturmaktadır. ABD'nin bölgedeki etkinliğini artırması, Çin için çevrelenme korkusunu da ortaya çıkarmıştır. Bu süreçte özellikle Çin Orta Asya bölgesindeki ABD etkinliğini uluslararası örgütleri bir araç olarak kullanmak sureti ile dengelemeyi hedef edinmiştir. Böylelikle Çin, mevcut konjonktürde var olan uluslararası sistemi kabul ederek sistem içinde kendi pozisyonunu güçlendirmeye ve geliştirmeye çalışmaktadır. Yeni işbirliği kavramının gelişiminde Şanghay İşbirliği Örgütü ile Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN) Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü gibi uluslararası örgütler ana kurumsal çatılar olmuştur. Özellikle 11 Eylül sonrasında değişen güvenlik anlayışına bağlı olarak Çin'in, mevcut bölge politikasını özellikle ŞİÖ üzerinden şekillendirme isteği içinde olduğu ve Orta Asya bölgesinde etkin bir güç olduğu açıkça görülmektedir. ŞİÖ'nün; sınır sorunları, bölücülük, terör ya da uyuşturucu kaçakçılığı gibi daha çok bölgesel açıdan anlam taşıyan sorunların ele alındığı bir forum olmanın ötesinde; dünya siyasetinde değişen koşullar çerçevesinde biçimlenen, Rusya ve Çin arasındaki stratejik işbirliğinin şekillendiği bir platform haline geldiği düşünülmektedir.

ŞİÖ'nün, Orta Asya Bölgesinde izlediği politikaların Türkiye'nin bölgedeki ülkelerle olan bağlarından dolayı önem arz ettiği değerlendirilmektedir. Bu itibarla ŞİÖ ve Türkiye ilişkilerinin incelenmesi ve geleceğine dair çıkarımlarda bulunulması son derece önemlidir.

1.2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

ŞİÖ, Çin'in Orta Asya'daki ekonomik ve güvenlik çıkarlarına yönelik faaliyetlerini arttırması yolunda kullanılan örgütsel bir mekanizma olarak çeşitli faydalar sağlayabilmektedir. Gelecekte Rusya ve Çin'in Orta Asya'da dış politikalarını ŞİÖ üzerinden yürüteceği değerlendirildiğinde, ŞİÖ'nün önemli bir zemin olacağı ve hem bölgede istikrarı sağlayan hem de bölgenin stratejik önemini arttıran bir araç olacağı görülmektedir. Orta Asya bölgesine komşu ülkelerden biri olan Türkiye'nin ise bölgedeki her türlü değişimden etkilenebileceği öngörülmektedir. Bu bağlamda ŞİÖ'nün lokomotifi olan Çin ve Rusya ile Türkiye arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi, Türkiye'nin bölgede aktif rol oynayabilmesi açısından önem taşımaktadır.

1.3. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu çalışma, Orta Asya'daki en etkili örgüt görünümünde olan ŞİÖ'nü ve gelecekte Türkiye ile nasıl bir ilişki geliştireceğinin incelenmesini amaçlamaktadır. Bu itibarla araştırmanın ana teması Türkiye'nin ŞİÖ ile ilişkilerinin "Tam Üyelik" statüsü ile sürdürülüp sürdürülemeyeceğini ortaya koymayı, gelecek dönemde Türkiye-ŞİÖ ilişkilerinin hangi düzeyde şekillenebileceğini tespit etmeyi amaçlamaktadır. ŞİÖ içindeki iki başat güçten biri olan Çin, ŞİÖ sayesinde hem Rusya ile işbirliği yapmakta hem de enerji kaynaklarına ulaşmada bölge ülkelerini bir köprü gibi görmektedir. Rusya ise Orta Asya bölgesini kendi doğal alanı olarak görmekte ve bu coğrafyada yükselen ABD etkisini Çin ve bölge ülkeleri ile yapacağı ittifaklarla azaltmaya çalışmaktadır. Türkiye ise AB ile ilişkilerinde duraklama sürecine girmiştir ve son yıllarda çok yönlü bir dış politika takip etmektedir. Bu çerçevede, Türkiye'nin kendi çıkarlarını gözeterek ŞİÖ ile Orta Asya'da nasıl bir denge sağlayabileceği incelenmeye çalışılmıştır.

1.4. ARAŞTIRMANIN VARSAYIMLARI

Şanghay İşbirliği Örgütü; Çin Halk Cumhuriyeti liderliğinde oluşan ve daha çok Çin-Rusya dengesi altında gelişen bir örgüt özelliği göstermektedir. Örgütün kuruluşu daha çok Çin-Rusya arasındaki SSCB sonrasındaki sınır sorunlarını

çözmek amacıyla olsa da, örgüt zaman içerisinde üyeleri arasında derinlemesine askeri, ekonomik ve kültürel bağların oluştuğu ABD ve Batı bloğunun karşısındaki ikinci blok güç olarak dikkat çekmiştir. Bölgedeki petrol ve doğal gaz sahibi ülkelerin örgüt içerisinde yer alması, Pakistan'ın, Moğolistan'ın ve Hindistan'ın gözlemci sıfatı ile örgütte olması, nispeten yeni sayılabilecek bu oluşumu daha da güçlü kılacaktır. İran'ın ise örgüte üyeliğinin ABD'nin tepkisine yol açabileceği değerlendirilerek, Türkiye'nin üyeliğinin mevcut konjunktürde mümkün olmadığı varsayılmaktadır.

1.5. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Bu çalışmada; ŞİÖ'nün kuruluş aşamaları kronolojik bir sıra takip edilerek günümüze kadar irdelenmeye çalışılmıştır. Örgüt içindeki iki önemli güç olan Rusya ve Çin'in dış politikasının temel dinamikleri ŞİÖ kapsamında incelenmiştir. Üye ülkelerin ŞİÖ kapsamında uyguladığı dış politika uygulamalarına değinilerek bu ülkelerin dış politika öncelikleri irdelenmeye çalışılmıştır. Ayrıca ŞİÖ-Türkiye ilişkilerinin nasıl şekilleneceği belirlenmeye çalışılmıştır.

2. İKİNCİ BÖLÜM: YÖNTEM

2.1. ARAŞTIRMA MODELİ

Çalışma, ilişkiisel araştırma modelinde, literatür taraması ile yapılan bir araştırma sonucu hazırlanmıştır.

2.2. VERİLERİN TOPLANMASI

Verilerin elde edilmesinde; konu ile ilgili olarak yerli ve yabancı kitaplar ve makalelerden, akademik kaynaklardan, internet ortamındaki akademik kaynak tarama sitelerinden, Türkçe ve İngilizce kaynaklı haber siteleri, resmi açıklamalardan, kütüphane kataloglarından ve konu hakkında literatürde yer alan eserlerden istifade edilmiştir.

2.3. VERİLERİN YORUMLANMASI

ŞİÖ ile ilgili bilgilerin incelenmesi ve yorumlanmasında nitel araştırma tekniklerinden doküman incelemesi uygulanmıştır.

3. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM KURAMSAL ÇERÇEVE

3.1. BÖLGE VE BÖLGESELÇİLİK KAVRAMI

Mevcut uluslararası sistemde, Birleşmiş Milletler (BM) gibi yekpare yapılara ek olarak ulus devletlerin bölgelerinde inşa ettikleri güvenlik, ekonomi, ulaştırma konularında söz haklarını giderek genişleten bölgesel yapıların sayısı artmaktadır. Bu kapsamda ŞİÖ'nün yapısını, işlevini ve örgüte ilişkin gelecek beklentilerini ortaya koymadan önce güçlenerek devam eden bölgeselleşme ve bölgeselcilik eğilimini tartışmanın faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

Öncelikle tartışmaya bölge ve bölgeselcilik kavramlarını açıklayarak başlamanın faydalı olacağını düşünüyorum. Üzerinde uzlaşılan tek bir tanımı olmamakla birlikte en genel ifade ile bölge “aynı coğrafi alanda yer alan ülkeler grubu” olarak tanımlanabilir. Bu tanım bölgeyi yalnızca coğrafi bir gerçeklik olarak ele almaktadır. Fakat içinde “ortak özellikleri”, “etkileşimi” ve “işbirliği ihtimallerini” kapsayan unsurları barındırmadığı için doyurucu bir tanım olmaktan hayli uzaktır. Tanımlama yaparken kullanılan bir diğer yaklaşım, bölgeyi hayali “bir cemaat olarak ulus” kavramına benzetmektedir. (Oğan, 2009: 4). Bölgeye ilişkin yapılan en kapsayıcı tanımlardan biri de Josep Nye'a aittir. Nye, bölgeyi “hem coğrafi olarak bir ilişki hem de belirli bir ölçüde karşılıklı bağımlılıkla birbirine bağlanmış devletler grubu” olarak tanımlamaktadır (Fawcett, 2004: 429). Nye'a göre bölge sınırlarının devlet sınırları ile uyuşma zorunluluğu yoktur. Çünkü bölgeler devlet altı, devlet üstü ya da devlet ötesi birimlere sahip olarak, farklı işbirliği ve örgütlenme fırsatları sunabilirler (Fawcett, 2004: 508).

Noralv Veggeland'ın üç gruba ayırdığı bölge tanımı terimin daha iyi anlaşılabilmesi açısından açıklayıcı bir yaklaşımdır. Veggeland bölgeleri fonksiyonel, kültürel ve yönetsel olmak üzere üç gruba ayırmaktadır. “Fonksiyonel bölgeler” amaç odaklıdır. Dar ve özel amaçlar için bir araya gelmiş topluluklardır. “Kültürel bölgeler” ise kimlik merkezlidir. Kültürel bölgeler fonksiyonel bölgeye geçiş için uygun bir zemin olarak değerlendirilmektedir. Dil, soy, ortak tarih gibi paydalara kültürel bölgenin varlığına hizmet edebilir. “Yönetsel bölge” ise, yerel yönetimler, ülkeler ve merkezi yönetim arasında

hiyerarşik bir düzen kuran yapıları doğuran bölgelerdir (Gunnarsson, 2008: 186).

Bölgeselleşme kavramı, küreselleşme kavramı ile aynı platformda sık sık karşılanılabilecek bir süreç ifadesidir. Bir bölge içinde yakın ekonomik bağlara neden olan doğal durum olarak tanımlanmaktadır (Lorenz, 1992: 2).

Bölgeselcilik ise bölge içerisinde yer alan hükümetler tarafından oluşturulan kurumsal yapıdır (Munakata, 2004: 45). Ulus devletlerin tek tek ya da bir grup olarak “sorunlarına” çözüm bulmak için bölgesel yapılara başvurma gelenekleri 20. yüzyılda dikkat çekmeye başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında bölgesellik adına iki önemli dalga yaşanmıştır (Oğan, 2009: 7). Bölgeselcilik fikrinin Avrupa’da sorumluluğu dağıtmak sureti ile refah seviyesinin yükseltilmesi fikrinden kaynaklandığı ifade edilebilir (Gunnarsson, 2008: 187). Bu dönem 1952 yılında Avrupa Kömür Çelik Topluluğundan 1957 yılında Avrupa Topluluğunun kurulması ile taçlanmıştır. Bu dönem bölgeselciliğin ilk dalgası olarak tanımlanmaktadır (Oğan, 2009: 7).

Bölgeselcilik, genel eğilimin aksine yalnızca ekonomik aktivitelerin yoğunlaştığı alanları ifade etmez. Bölgeselciliği tanımlayan en doğru ifadelerden birisi politik işbirliği, koordinasyon ve olası kurumsallaşmayı içeren politik süreçtir (Colins, 2009: 251). Bölgeselcilik uluslararası bir pazarlık sonucunda ortaya çıkar (Libman, 2007: 402).

Bölgeselcilik kaçınılmaz olarak aynı bölge içinde yer alan devletler arasında çeşitli konularda işbirliğini ifade etmektedir. Bölgesel işbirliği arayışlarına olan ilginin artısını Robert E. Kelly “Security Theory in The “New Regionalism” isimli makalesinde üç nedenle açıklamaktadır (Kelly, 2007: 198). Öncelikle bölgeler yapısal olarak dışarıdan katılıma açıktırlar. Bir başka ifade ile küresel sistem gibi kapalı yapılar değildir. İkincisi bölgesel yoğunluk güvenlik sorununu hafifletmektedir. Aynı coğrafyayı paylaşmaları başta olmak üzere pek çok ortaklığa sahip olan devletler için tehditlerin benzerliği de kaçınılmazdır. Son olarak bölgesel örgütlenmeler bütünleşmeden çok ortak tepki yaratmayı

kolaylaştırmaktadır ki, bu da özellikle “zayıf” devletler açısından bulunmaz bir fırsat olarak algılanmaktadır.

Görüldüğü üzere bölgeselcilik ve bölgeselleşme kavramları birbirinden ayrılmaktadır. Bu iki kavramı birbirinden ayıran en temel unsur ise hükümetler arası işbirliğidir. Bölgeselcilik çeşitli problemleri çözmek için hükümetler arası işbirliğini öngörürken, bölgeselleşme pazarlar, ticaret ve çokuluslu şirket yatırımlarının etkisi ile oluşan ve yönlendirilen bir bütünleşme sürecini ifade etmektedir (Kim, 2004: 40).

Bölgeselciliğin kaçınılmaz bir sonucu olan “işbirliği” ise geleneksel olarak politika koordinasyonu yolu ile aktörlerin davranışlarının diğer aktörlerin tahmin edilen ya da mevcut tercihleri ile uyumlaştırılmasıdır (Keohane, 2005: 466). Ernst Haas’ın tanımlamasının bu anlamda oldukça açıklayıcı olduğu ifade edilebilir. Zira Haas, devletlerarası işbirliğini “işbirliği ihtiyacının ulusal özgüvenin maliyetinden nadiren fazla olduğunun fark edilmesine bağlamaktadır (Haas, 1980: 357). Haas’ın yaptığı genişletilmiş tanıma göre işbirliği, tekrarlanan süreçleri kapsamaktadır. Bu süreçler mevcut anlaşmaların ve hükümet kurallarının da ötesinde psikolojik ve zorlayıcı bir anlam ifade etmektedir (Haas, 2004: 150).

Devletlerin çok taraflı işbirliği ihtiyaçlarını karşılayan ve İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra birçok örneği görülen uluslararası örgütler için burada bir parantez açmak yararlı olacaktır. Küresel ya da bölgesel düzlemde oluşturulan bu örgütler ekonomik, kültürel, askeri fonksiyonlara sahip olabilirler. Söz konusu yapılar, kurucusu olan devletler adına, fakat teorik olarak onlardan bağımsız bir prosedür izleyerek uluslararası karar alan ve uygulayan kurumlardır (Yalçınkaya, 2006: 357). Kendileri için belirlenen alanlarda kararlar alabilir, normlar belirleyebilir ve uygulayabilirler. Özellikle bölgesel örgütlerin, pek çok devleti ilgilendiren ve uzun bir süreci kapsayan siyasi, ekonomik ve güvenlik politikalarına dair bir sorunun çözümü gerektiğinde oluştuğu da varsayılabilir. Sorun ne kadar karakteristik, acil ve aynı zamanda seçilen örgütlenme şekli ne kadar uygun düşerse, başarı da o kadar yüksek olur (Haftendorn, 2005: 476). Bir örgütün, özellikle bölgesel bir yapılanmanın başarı şansını doğrudan

etkileyen bir başka unsur tarafların çıkar ve tehdit algılamalarının ne derece uygunluk gösterdiğidir. Çıkar tanımlamalarının paralellik arz ettiği ya da ortak tehdit algılamasının aynı şekilde tezahür ettiği yapılar işbirliği sürecinde daha da istekli olabilmektedir. Bu durum işbirliği zemini olan örgütün kısa zamanda önemli mesafeler kaydetmesine neden olmaktadır (Oğan, 2009: 13).

3.2. ULUSLARARASI ÖRGÜT KAVRAMI

Devletler ve hükümetler arasındaki işbirliği; ittifaklar ve anlaşmalar biçiminde her zaman var olmuştur. Bu antlaşma ve ittifakların birçoğu geçici olmakla birlikte; uluslararası hukukun düzenlenmesi savaşları önlemeye yönelik oluşturulan uluslararası konferansların aynı zamanda devletlerin güvenliklerini ve vatandaşlarının çıkarlarını sağlamak için toplu olarak hareket etmelerinin ve uluslararası işbirliğinin tek taraflı hareketten daha etkili olduğunu göstermiştir (Iriye, 2002: 10).

XIX. yüzyıldan itibaren birden çok devlet ve hükümet arasında kurulmaya başlayan uluslararası örgütler, hükümetler arası ve hükümetler dışı olarak ikiye ayrılmaktadır. Bu kuruluşlar, hükümetler arasında resmi yollarla yapılan bir antlaşma sonucunda kurulmuşsa hükümetler arası örgüt olarak, hükümetler arası bir antlaşma ile kurulmayan örgütler ise hükümet dışı örgütler olarak tanımlanmaktadır.

Hükümetler arası örgüte en iyi örnek olarak Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa Konseyi (AK), NATO gibi örgütler gösterilmekteyken; ülke hükümetlerinin temsil edilmediği Uluslararası Hava Taşımacılığı Birliği (IATA), Uluslararası Olimpiyat Komitesi (IOC) gibi örgütler hükümetler dışı uluslararası (Non-governmental organization) örgütlere örnek olarak gösterilebilir (Toklu, 2006: 136).

Realist düşüncede, ulus devletlerin bölgesel ve ekonomik varlıklarını sürdürmek için ulusal çıkarlarına hizmet ettiği sürece, uluslararası işbirliklerine devam edecekleri öngörülmekle birlikte iki faktör uluslararası işbirliğinin sınırlarını açıklamaktadır. İlk faktör, göreceli kazanç ve kayıplardır. Bir ülkeye yararlı olan diğer bir ülkeye yararlı olmayabilir; çünkü devletler, devamlı olarak güç dağılımının varlığını hesaba katmaktadır. İkinci olarak ise, taraf devletlerin

antlaşmalara bağlı kalamayacakları göz önünde bulundurulmalıdır (Verbeek, 1998: 14). Bu durumda devletlerin birbiri ile yaptığı bu ortaklık veya işbirliğinin temelinde ulusal çıkar kavramının yattığı söylenebilir.

İşlevselci yaklaşım ise, savaşa ve anlaşmazlıklara neden olan öznel koşulların ortadan kaldırılması ve barışın sağlanması için global bir kurumsal sistem oluşturulmasının ön adımını teşkil edecek fonksiyonel örgütlenmelere gidilmesini öngörmektedir. Devletleri bir parça egemenliklerinden vazgeçerek birlikte topluluk halinde yaşamaya alıştırmamanın da ancak bu yolla olanaklı olduğunu varsaymaktadır (Arı, 2013:347).

Günümüzde devletler, iktisadi, askeri ve siyasi açıdan güçlenmek için bölgesel işbirliğine yönelmektedirler. Bölgesel örgütlenmenin APEC (Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği), ASEAN (Güney Doğu Asya Ülkeleri Birliği) gibi iktisadi iş birliğine yönelik örgütler ile ön plana çıktığı, ancak bu örgütlerin bölgenin istikrarını ve güvenliğini sağlayamadığı gözlemlenmiştir. ŞİÖ ise; sınır güvenliğini sağlamak amacıyla kurulmuş bir örgüt olarak Çin, Rusya, Tacikistan, Kırgızistan ve Kazakistan'ın sınır bölgelerinde askeri alanda karşılıklı güvenin sağlanmasıyla ilgili antlaşmayı imzalamaları ile bölgesel bir örgüt olarak kurulmuştur. ŞİÖ'nün kurulduğu bölgenin ABD'nin etkinliğini artırmaya çalıştığı alan olması, ŞİÖ içindeki üyeler arasındaki işbirliğinin artmasını da sağlamıştır. Böylelikle Brezinski'nin de "büyük satranç tahtası" olarak belirttiği Avrasya bölgesinin merkezindeki bölgesel bir örgüt olarak ŞİÖ bölgeye komşu ülkelerin ve diğer büyük güçlerin dikkatini çekmiştir (Çağlayan, 2009: 49).

3.3. ORTA ASYA'DA BÖLGESEL İŞBİRLİĞİ ARAYIŞLARI

Orta Asya bölgesinde inşa edilen bir çok bölgesel yapının odaklandığı en önemli konulardan birinin ekonomik alanla ilgili olduğu söylenebilir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından planlı ekonomiden pazar ekonomisine geçiş Orta Asya Devletleri açısından son derece sancılı bir sürece işaret etmektedir. Orta Asya devletleri bağımsızlıklarının ilk yıllarında ortak ekonomik sorunlarla karşı karşıya kalmışlar ve bu sorunlara ortak çözümler bulmak için bir araya gelmişlerdir. Sovyet sisteminde merkez konumunda olan Rusya'nın, çevre ve

hammadde kaynağı ülkelerle ortak hareket etmeye çalıştığı görülmüştür. Avrasya bölgesinde ekonomik alanda olduğu gibi pek çok güvenlik konusunun da bölgesel düzlemde ele alınması gerekmektedir (Roy, 2004: 464).

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında bölgede oluşan durum göstermiştir ki, söz konusu alanda neredeyse tüm güvenlik problemleri devletlerarası çözüme ihtiyaç duymaktadır. Bölge devletleri açısından tehdit olarak tanımlanan radikal İslamcı akımlarla mücadele, aşırıcılık, terörizm, uyuşturucu ticareti ve insan kaçakçılığına ilişkin suçlarla savaş bunlardan yalnızca birkaçıdır. Konunun bir başka önemli yanı bölgenin Tacik iç savaşı ya da Afganistan operasyonu örneklerinde olduğu gibi ortaya çıkan sorunlarla ilgili kolektif tavır almak gerekliliğini ortaya çıkaran yanlarının olmasıdır (Spechler, 1999: 29).

3.3.1.Bağımsız Devletler Topluluğu

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin üç Slav Cumhuriyeti RF, Ukrayna ve Beyaz Rusya liderleri, Beyaz Rusya'da "Belojevskaya Puşa"da bir araya gelerek Sovyetler Birliği'nin resmen dağıldığını ve bunun yerini alacak yeni bir birliğin "Bağımsız Devletler Topluluğu"nun (BDT) kurulduğunu açıklamışlardır (Oğan, 2009: 18). Anlaşma ile SSCB hukuki olarak ortadan kalkmıştır. Ancak Sovyetleri kuran Slav unsurlar imparatorluğu yıkan bu adımı attıklarında diğer eski Sovyet ülkelerinin bu birliğe katılacaklarından emindiler. Nitekim çok geçmeden yanılmadıklarını görmüşlerdir (Oğan, 2002). Zira, Orta Asya Cumhuriyetleri liderleri 12 Aralık 1991'de Aşkabat'ta bir araya gelerek "bu birliğin etnik ve dini temellere dayanmaması gerektiğini belirtmiş ve bu topluluğu destekleyeceklerini" bildirmişlerdir. Böylece Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla gönülsüz de olsa kendilerini bir anda bağımsız olarak bulan Orta Asya ülkeleri kurulan Slav birliğine katılma kararı almıştır. 15 Aralıkta SSCB'nin son Devlet Başkanı Gorbaçov'un istifa etmesinin ardından Baltıklar ve Gürcistan dışındaki eski Sovyet Cumhuriyetleri 21 Aralık'ta Kazakistan'ın o zamanki Başkenti Almatı'da toplanarak BDT'nin kuruluş bildirgesi olan "Almatı Deklarasyonu"nu imzalamış ve BDT'yi kurduklarını ilan etmiştir. 11 eski Sovyet devletinden oluşan topluluğa son olarak Aralık 1993'te Gürcistan'ın da katılımıyla topluluk

üye sayısı 12'ye yükselmiş ve Baltıklar dışındaki tüm cumhuriyetler yeni birliğin içerisinde yer almıştır. Kurucu üyeler bu anlaşma ile resmen Sovyetler Birliği'nin iç ve dış sorumluluklarını kabul ettiklerini ve eski imparatorluğun mirasçısı olduklarını tasdik etmişlerdir. Böylece eski Sovyet İmparatorluğu yerine 12 bağımsız devletten oluşan yeni bir uluslararası kuruluş ortaya çıkmıştır. Bu beklenmedik, hatta arzu edilmeyen, hiçbir çaba sarf etmeden elde edilen bağımsızlık Orta Asya devletleri için Sovyet döneminde yaşanan sorunlardan çok daha karmaşık ve derin sorunları beraberinde getirmiştir (Devlet, 2002: 178).

BDT faaliyetleri, 22 Ocak 1993'te Devlet Başkanları Konseyi tarafından kabul edilen ve "topluluğun amaç ve ilkeleri ile üye ülkelerin hak ve sorumluluklarını" düzenleyen Tüzük ile yürütülmektedir. BDT kurucuları, üye devletler arasında ekonomik, sosyal, mali, kültürel ve askeri alanlarda işbirliğini geliştirmek amacı etrafında toplanmıştır. Kuruluşunun ardından ekonomik, askeri, serbest dolaşım ve diğer birçok konuyu içeren çok sayıda anlaşma imzalanmıştır. BDT içerisinde askeri, ekonomik, sosyal, kültürel vs. konularda koordinasyonu sağlayan 70 civarında birim bulunmaktadır (Oğan, 2009: 21).

Kâğıt üzerindeki bu yapıya rağmen BDT; üye ülkelerin farklı yaklaşımları, egemenliklerinin sınırlandırılması konusunda üye ülkelerin isteksiz olması, ikili sorunların çözümünde ve krizle mücadelede belirgin bir prosedürün olmayışı, etkili bir karar alma mekanizması kurulamaması ve alınan kararların uygulanamaması ile siyasi iradenin zayıf olması gibi sebeplerle başarısız olmuştur.

3.3.2. Orta Asya Ekonomik Birliği

Ekonomik temelli olarak 1994 yılında Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan arasında kurulmuştur. Birliğe 1998 yılında Tacikistan da dâhil olmuştur. Amacı ortak bir ekonomik alan oluşturmaktır. 2002 yılında Orta Asya İşbirliği Örgütü'ne dönüşmüştür. Orta Asya Ekonomik Birliği; daha derin bir entegrasyonla birlikte mal, hizmet, emek ve sermaye akımlarının serbestçe hareketini hedeflemiştir. 1998 yılında Orta Asya Ekonomik Birliği ismini almıştır. Orta Asya Ekonomik

Birliği 2001 yılında Orta Asya İşbirliği Örgütü'nün temelini oluşturmuştur. Örgüt 2004 yılında Rusya'nın da dâhil olması ile RF'nin baskın olduğu bir yapı haline dönüşmüştür. Orta Asya İşbirliği Örgütü'nün üye devletler arasında bölgesel çözüm arayışlarında etkili bir yapı olamadığı ifade edilebilir. Bunun en temel iki nedeni bağımsızlıklarını yeni kazanmış ve ayakta durabilen ekonomiler yaratma çabasında olan Orta Asya ülkelerinin korumacı ekonomi politikaları uygulamaları ve aralarındaki ticaret hacminin hayli düşük olmasıdır (Bohr, 2004: 487).

3.3.3. Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü

Taşkent Anlaşması olarak da bilinen Kolektif Güvenlik Anlaşması ilk olarak BDT çatısı altında 15 Mayıs 1992 yılında imzalanmıştır. İmzacı devletler Ermenistan, Kazakistan, Kırgızistan, RF, Tacikistan ve Özbekistan'dır. Azerbaycan anlaşmayı 24 Eylül 1994 yılında, Gürcistan 9 Aralık 1993 yılında, Beyaz Rusya 31 Aralık 1993 yılında imzalamıştır. Anlaşma 20 Nisan 1994 tarihinde devreye girmiştir. Bu Örgüt'ün Bağımsız Devletler Topluluğu'ndan türeyen bir yapı olduğu ifade edilebilir. Ancak, Örgüt bugüne kadar beklentilerin gerisinde kalmıştır. (Oğan, 2009: 23).

3.3.4. Orta Asya Birliği

Kazakistan'ı, Orta Asya bölgesinde işbirliği arayışlarının bayraktarlığını yapan bir ülke olarak adlandırmak mümkün görünmektedir. Zira Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev'in bölgede ekonomik entegrasyon konusunda yaptığı açıklamalar, akıllara bölgede bu tür bir yakınlaşmanın gelecekte mümkün olma ihtimali sorusunu getirmektedir. Nazarbayev sık sık Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Tacikistan arasında oluşturulan bir birliğin Orta Asya'nın parlak geleceği olabileceğini ifade etmektedir. Nazarbayev'e göre bu birlik Orta Doğu ve Çin, Rusya ve Hindistan gibi büyüyen ekonomilerin arasında sıkışan bir bölge için tek seçenektir. Daha çok ekonomik bir birliğin yanlısı olduğu bilinen Nazarbayev, bu teklifle Orta Asya Cumhuriyetleri için kendi kendine yetebilen ve sınırların ortadan kalktığı bir pazar arzuluğığını ortaya koymaktadır (Oğan, 2009: 24). Bağımsızlık sonrası gelişen entegrasyon

girişimlerine güzel bir örnek olabilecek bu yaklaşım, fikri bir alt yapının doğmasına da neden olmuştur. Böylece siyasal olarak ortaya konulan irade ileride ekonomik entegrasyonun oluşmasını da kolaylaştıracaktır. Kazakistan, tıpkı AB'de olduğu gibi malların, insanların ve sermayenin serbest dolaşabildiği bir birlik hayal etmektedir. Böylece bu girişimin bölgenin güvenlik ve istikrarına katkı sağlayacağını düşünmektedir.

4. DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: SOĞUK SAVAŞ SONRASI ABD – RUSYA VE ÇİN'İN ORTA ASYA POLİTİKASI

4.1. AVRASYA'NIN JEOPOLİTİK ÖNEMİ

Zengin doğal kaynaklara ve buna bağlı olarak güçlü ekonomik potansiyele sahip olan Orta Asya ve Hazar bölgesi ülkeleri, Avrasya'nın en zengin bölgeleri olmakla birlikte, Batının en gelişmiş bölgelerini ve Doğunun en uç noktalarını birbirine bağlayan geçiş koridoru niteliğinde olan coğrafyası ile jeopolitik açıdan büyük önem arz etmektedir (İşcan, 2004: 47).

Kara Hâkimiyeti teorisinin sahibi İngiliz jeopolitikçi Halford J. Mackinder, bir devlet için coğrafya açısından en uygun yerin “merkez” bölgesi olduğunu, bu merkezi de Avrasya'nın iç bölgesi olarak görmüş, anılan bölge için Heartland (Kalpgâh) adını kullanmıştır.

Mackinder'e göre bu alan "dünya adası" üzerinde dünya genelinde bir güç merkezi oluşturacak şekilde ve kendi kendine yeterli olabilecek nitelikte bir bölgedir. Mackinder, Asya, Avrupa ve Afrika'nın. bir bütün olarak "Dünya adası"nı ve Asya ve Avrupa'nın da yine bir bütün olarak Avrasya'yı oluşturduğunu söyleyerek Kalpgâhı bu kıtanın merkezinde belirlemiştir. Heartland, "Dünya adası"nı kontrol etmek için anahtar bir bölgedir (İşcan, 2004: 60).

Amerikalı strateji uzmanı Zbigniew Brzezinski ise Büyük Satranç Tahtası adlı eserinde (Brzezinski, 1998: 32) “Avrasya, yerkürenin en büyük kıtasıdır ve jeopolitik olarak bir eksenidir. Avrasya'ya egemen olan bir güç, dünyanın en ileri ve ekonomik olarak verimli üç bölgesinden ikisini kontrol edebilir” diyerek Avrasya'nın önemine vurgu yapmıştır.

Şekil 4-1 Avrasya Haritası

Görüldüğü gibi Avrasya bölgesinin merkezinde yer alan ve ŞİÖ üyelerinin hemen hepsini içine alan Orta Asya bölgesi, dünya hâkimiyeti için vazgeçilmez bir coğrafyadır. Dünya'nın rekabet halindeki üç ülkesi olan ABD, Rusya ve Çin arasında Mackinder'in "Merkez bölgesi"ni kimin denetleyeceği ve "Dünya adası"na kimin sahip olacağı konularında kıyasıya bir rekabet yaşanacağı değerlendirilmektedir. Şüphesiz ki ŞİÖ, bu rekabette ABD'ye karşı önemli bir aktör olacaktır.

4.2. ŞİÖ ÖNCESİ DÖNEMDE RUSYA'NIN ORTA ASYA POLİTİKASI

4.2.1. SSCB'nin Dağılma Süreci

25 Aralık 1991 tarihinde SSCB Devlet Başkanı Mihail Gorbaçov'un istifa etmesinin ardından Sovyetler Birliği'ni teşkil eden cumhuriyetlerin bağımsızlığını kazanmalarıyla Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği dağılmıştır. Dağılmanın en önemli nedenleri; 1980'li yılların sonuna gelindiğinde Sovyetler Birliği'nin batı bloğu ile girdiği silahlanma yarışından mağlup bir şekilde ayrılması ve amansız silahlanma yarışının Sovyetler Birliğinin ekonomisinde büyük yaralar açmış olmasıdır.

Durdurulamayan bu dağılma süreci, 1985 yılında Mihail Gorbaçov'un birliğin başkanı olması ve bu süreci durdurmak için yeni önlem paketlerinin ortaya atılmasına yol açmıştı. Temelde Glasnost (açıklık) ve Perestroyka (yeniden yapılandırma) olarak kendini gösteren bu politikalar bazı ekonomik, sosyal ve siyasal hakların verilmesi ve bu konularda daha esnek bir yönetim anlayışının benimsenmesi prensibini içeriyordu. Ancak bu politikalar zaten parçalanmakta olan birliği bir arada tutmaya yetmedi. Aksine, süreci hızlandırıcı etki yaptı. Glasnost ve Perestroyka'nın sağladığı özgürlük ortamından yararlanan tüm bastırılmış görüşler daha rahat çalışabilecekleri göreceli olarak liberal bir ortama kavuştular. Ancak çok geçmeden yapılan reformların ülkedeki sorunların çözümüne katkı sağlamadığı gibi aksine 70 yıllık siyasi ve ekonomik baskı sonrası plansız yapılan değişiklikler SSCB'nin çözülmesinde etkili olmuştur (Saraç, 2008: 30).

1991 yılının Aralık ayında Sovyetler Birliği resmen dağıldı ve Rusya Federasyonu dâhil 15 Cumhuriyet bağımsızlığını ilan etti. Daha sonra bir araya gelen Belarus, Ukrayna ve Rusya başkanları Sovyetler Birliğini fes ettiklerini ve bunun yerine Bağımsız Devletler Topluluğunun kurulduğunu karara bağladılar. Baltık Cumhuriyetleri hariç bağımsızlıklarını ilan eden diğer cumhuriyetler de Bağımsız Devletler Topluluğuna (BDT) katılmıştır. Böylece Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği tarih sahnesinden silinmiştir.

4.2.2. Rusya'nın SSCB Sonrası Değişen Orta Asya Politikası

Rusya'nın dış politikasındaki değişimi anlamak için öncelikle Rusya'nın Soğuk Savaştan çıkmasıyla ortaya çıkan gelişmeleri değerlendirmek yararlı olacaktır. SSCB'nin dağılmasının ardından 1 Temmuz 1991'de Varşova Paktı resmen sona ermiştir. Dünyanın iki süper gücünden biri olan SSCB ile ona bağlı bulunan Doğu Bloğu'nun yıkılması, II. Dünya Savaşı sonrasında oluşan iki kutuplu sistemin buna bağlı güçler dengesinin ve Soğuk Savaş'ın sona ermesine neden olmuştur. Dolayısıyla dünyada yeni bir düzen ve güçler dengesi politikası belirmeye başlamıştır (Büke, 2007: 18).

İki süper gücün egemenliğine dayalı sistemin SSCB'nin dağılmasıyla çökmesi sonucu devletler arasındaki katı ideolojik tutum yerini daha esnek ilişkilere bırakmıştır. Dünya artık küreselleşmiş; iletişim, ekonomik hareketler ve etnik olaylar devletlerin güvenlik politikalarını yeniden gözden geçirmelerine neden olmuştur. Yeni Dünya düzeninde devletler dış politikalarında bölgesel işbirliklerine daha fazla önem vermeye başlamıştır.

Böyle bir ortamda, Soğuk Savaştan yeni çıkan ve rejim değişikliğine uğrayan Rusya için belli zorunluluklar doğmuştur. Bu zorunluluklardan biri de dış politikasında yapması gereken değişiklikler olmuştur. Ancak bu değişiklik Rusya için kolay olmamıştır. Çünkü 16. yüzyıldan beri uluslararası sistemde büyük oyuncular arasında yer alan ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra ayakta kalan iki büyük güçten biri olan Rusya, yüzyıllardır büyük güç politikalarında aktif olarak yer almıştır. Ancak, 1980'lerin sonlarında Sovyet gücünün hızla gerilemesi ile Soğuk Savaş mücadelesinde artık Birleşik Devletlere ayak uyduramadığı görünür hale gelince Rusya, 1989 ile 1991 arasında aşamalı olarak süper güç konumundan çıkmıştır (Cankara, 2007: 31). SSCB'nin dağılmasından sonra günümüze kadar olan süreçte Rusya Federasyonu'nun iç ve dış politikada ideolojiye dayalı yaklaşımı aşama aşama ortadan kalkmıştır. Küresel dünyanın şartlarına ayak uydurmaya çalışan Rusya Federasyonu'nun dış politikası için en önemli mesele ABD'nin oluşturduğu tek düzenli hegemonyaya son vermek ve Rusya Federasyonu'nun ulusal çıkarlarının korunduğu çok kutuplu bir uluslararası sistem oluşturmak olmuştur (Meherremov, 2008: 21).

SSCB'den sonra Rusya'nın ilk devlet Başkanı Boris Yeltsin olmuştur. Yeltsin'in iktidarda kaldığı 1999 yılına kadar Rusya'nın dış politikasını iki dönem halinde inceleyebiliriz. İlk dönem kabul edilen 1991-1993 arası dönemde liberal ve Batı yanlısı kişiler hükümette bulunmuş, devletin politikası tamamıyla Batı'ya endeksli bir şekilde gelişmiştir.

Rusya'nın 1991-93 yılları arasındaki yaşadığı ekonomik ve siyasi sorunlar içe dönük ve Batı ile yakın ilişki kuran bir dış politika stratejisi izlemesine neden olmuştur. Ancak büyük bir imparatorluğun ardılı olan Rusya'nın yakın çevresine ilgisiz tutumu Rus kamuoyunda büyük tartışmaların yaşanmasına neden

olmuştur. Ayrıca ABD'nin Orta Asya Cumhuriyetlerine olan ilgisi, İran ve Türkiye'nin Orta Asya Cumhuriyetleri üzerinde yoğunlaşan etkisi, Orta Asya'da kendisini her geçen gün daha fazla hissettiren sosyal, ekonomik ve siyasi istikrarsızlık, 1993'den sonra Rusya'nın eski Sovyet Cumhuriyetleriyle, özellikle de Orta Asya ülkeleriyle yakın ilişki kurmasının nedenlerindedir.

Rusya'nın dış politikasında ikinci dönem olarak adlandırılan 1993-1999 arası dönemde ise yukarıda değinilen ana sebepler yüzünden Batı yanlısı politikalardan vazgeçilmiş ve "Yakın Çevre Doktrini" ilan edilerek, çevre ülkeler ile ilişkilere daha çok önem verilerek çeşitli işbirliği arayışlarına girilmiştir.

Yeltsin yönetimi işbirliğini hızla geliştirebileceği büyük devlet olarak Çin'i görmüştür. Yeltsin'in Nisan 1996'daki Çin gezisinde beş ülkenin katılımıyla Şanghay'da sınır ve işbirliği anlaşması imzalanmıştır (Wohlforth,1996: 13). Böylece 2000'li yıllarda ŞİÖ'ye dönüşecek girişimin temeli Yeltsin döneminde atılmıştır. Bu oluşum içerisinde Yeltsin ve Jiang Zemin daha 1997'de "ABD hegemonyasına karşı" işbirliği kararını açıklamaktan geri durmamışlardır (Lo, 2004: 295).

1999 yılında Boris Yeltsin'in devlet başkanlığı görevini Vladimir Putin'e devretmesiyle başlayan dönemi ise Rusya'nın dış politikasında üçüncü dönem olarak adlandırabiliriz. Bu dönem, iç ve dış politikalarda yapılan reformlar ve Putin'in şahsiyetine bağlı olarak Rusya Federasyonu'nun imajının görece düzelmeye başladığı dönemdir (Hekimoğlu, 2007: 281).

Putin'in devlet başkanı olmasıyla Rusya, dış politikasını Avrasyacılık görüşü doğrultusunda şekillendirmiştir. "Yakın Çevre Doktrini" politikası devam etmiş, bu kapsamda yakın çevreyle ekonomik, siyasi, askeri ilişkilerin kurulması öngörülmüş, dolayısıyla da eski Sovyet alanında bulunan cumhuriyetlerle yakın ilişki içine girilmiş, çeşitli alanlarda işbirliği kurulmuştur.

Yine Avrasyacılığın getirdiği, Rusya'nın küresel güç olması gerekliliği doğrultusunda ekonomisini güçlendiren Rusya, uluslararası ilişkilerde ağırlığını hissettirmeye başlamıştır. Avrasyacılığın bir diğer özelliği olan Rusya'nın kendi kaynaklarını kullanarak dışarıya bağımlı olmadan kalkınması gerekliliği

sonucunda özellikle sahip olduğu doğal kaynaklar sayesinde ekonomisini önce ayağa kaldırmış, daha sonra da güçlendirmiştir. Avrasyacılığın pek çok gereğini uyguladığını gördüğümüz Rusya'nın 2009 yılında yayımladığı 2020 yılına kadar ulusal güvenlik belgesinde, geçiş döneminin sona erdiği belirtilmiştir. Rusya artık, örneğin belgede belirtildiği gibi, NATO'nun Rusya sınırlarına doğru ilerlemesinin kabul edilemez olduğunu, ilişkilerin eşit şartlarda geliştirilmesi gerektiğini ifade edebilmektedir. Putin'in, uyguladığı politikalar ve Rusya'ya kazandırdıklarıyla şimdiden tarihe geçtiği yadsınamaz bir gerçektir. Putin'in ülke içerisinde otoriteyi sağlaması, karmaşık ve çok yönlü dış politikanın Putin'in kişisel vasıflarıyla birleşerek faydalı ve akıllıca uygulanması başarıyı getirmiştir (Civelekoğlu, 2008:137).

Putin döneminde Rusya, Dünya'nın yükselen gücü Çin ile ilişkilerini stratejik boyuta taşımış, başlangıçta Şanghay Beşlisi olarak adlandırılan oluşumu Şanghay İşbirliği Örgütüne dönüştürerek bölgede ABD hegemonyasına karşı durmak istemiştir.

4.3. ABD'NİN SOĞUK SAVAŞ SONRASI DEĞİŞEN ORTA ASYA STRATEJİSİ

Soğuk Savaş boyunca olduğu gibi, Sovyetler Birliği'nin dağılmasını takip eden ilk yıllarda da Orta Asya bölgesi ABD'nin dış politika öncelikleri arasında yer almamıştır. 1990'ların sonuna kadar Irak'ın Kuveyt'i işgali, Ortadoğu Barış Süreci, Bosna ve Kosova olayları, Rusya'nın geleceği ve NATO'nun yeniden yapılandırılması gibi gelişmelerle meşgul olan ABD, Orta Asya bölgesine ikincil önem atfetmeye devam etmiştir. Ancak, Rusya'nın 1993'te ilan ettiği "Yakın Çevre Doktrini"yle Orta Asya'daki etkinliğini tekrar artırma çabası içerisine girmesi, Avrupa Birliği'nin "Avrupa-Kafkasya-Asya Taşıma Koridoru" ve "Avrupa'ya Devletlerarası Petrol ve Gaz Taşıma" projelerini geliştirmesi, Çin'in bölgede etkin olmaya başlaması, Hazar havzasındaki petrol ve doğal gaz kaynaklarının uluslararası pazarlara açılmasıyla beraber Amerikan şirketlerinin de bu bölgeye yerleşmesi, petrol şirketlerinin bölgede artan çıkarları gibi faktörler 1990'ların ortalarından itibaren ABD'nin bölgeye ilgisini yavaş yavaş artırmasına sebep olmuştur (Uzgel, 2001:278).

Bölgenin ABD için taşıdığı önemin giderek farkına varılmasına paralel olarak Temmuz 1999'da ABD Kongresi'nden geçen "İpek Yolu Strateji Yasası" ABD'nin Orta Asya ve Kafkasya'ya yönelik politikalarının ana hatlarını ortaya koymuştur. İpek Yolu Strateji Yasası'nın gerekçesini oluşturan bölümde yedi nokta ön plana çıkarılmıştır:

1. Bir zamanlar Orta Asya ve Güney Kafkasya'nın en önemli ekonomik hattı olan tarihi İpek Yolu, Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan' dan geçmektedir.

2. İpek Yolu üzerindeki halkların birbirine bağımlılığı ve karşılıklı işbirliği yoluyla eski ekonomik ilişkilerini tekrar tesis etmeleri, egemenliklerinin teminat altına alınması kadar, demokratik ve pazar reformlarının başarısı için de önemlidir.

3. Orta Asya ve Güney Kafkasya ülkeleri arasında siyasi, ekonomik ve güvenlik ilişkilerinin güçlendirilmesi bölgenin istikrara kavuşmasına da hizmet edecektir.

4. Bölgede demokrasilerin ve serbest pazar ekonomilerinin gelişimi, uluslararası özel sektör yatırımcılarının bölgeye girişlerini teşvik edecektir.

5. Bölgedeki Müslüman ülkeler, ABD ile yakın ittifak kurmak isteyen ve İsrail'le yoğun ticari ve diplomatik ilişkiler içinde bulunan laik yönetimlere sahiptir.

6. Bölgede, ABD'yi sorunlu Basra Körfezi'ne bağımlı olmaktan kurtaracak çok değerli enerji kaynakları bulunmaktadır.

7. ABD dış politikası ve uluslararası yardımları bölge ülkelerinin ekonomik ve siyasal bağımsızlıklarının yanı sıra, demokrasi inşası, serbest pazar politikaları, insan hakları ve bölgesel ekonomik bütünleşme konularına da yoğunlaşmalıdır (Erhan, 2004: 134).

İpek Yolu Strateji Yasasının gerekçelerinde de görüldüğü gibi ABD'nin bölgeye yönelik ilgisi 2001 yılına kadar stratejik ve jeopolitik olmaktan ziyade

ekonomiktir. Bölgede yatırım yapan Amerikan şirketleri ve çıkarlarını korumayı amaçlamıştır.

4.3.1. 11 Eylül Saldırıları Sonrası ABD'nin Orta Asya'ya Bakışı

11 Eylül saldırılarıyla Orta Asya Bölgesi ilk aşamada ABD açısından belki de en stratejik bölge haline gelmiştir. Dışişleri Bakanı Colin Powell'ın "ABD'nin Orta Asya'da daha önce hayal edilemeyecek ölçüde çıkarları ve varlığı olacağını." Söylemesi (Wischnick, 2003: 6-7) ve Dışişleri Bakan Yardımcısı Lynn Pascoe'nun, "11 Eylül saldırıları, beş Orta Asya ülkesiyle ilişkilerimizi geliştirmemizin, Amerikan ulusal çıkarları açısından ne kadar hayati olduğunu fark ettirmiştir." (Nichol, 2006:2) şeklindeki açıklaması da bu duruma dikkat çekmektedir. Bu doğrultuda, uluslararası terörizmle savaş çerçevesinde Afganistan'a düzenlenen müdahale ile birlikte ABD'nin Orta Asya'ya ilgisi giderek artmış ve ABD 1990'larda önce Amerikan şirketleriyle girdiği Orta Asya'ya artık askeri olarak da girmiştir (Pirinççi, 2008: 219).

11 Eylül sonrası bölgeye yönelik ABD politikalarının değişmesinde en temel etkenler;

- Değişen ABD dış politika anlayışı ile Rusya, Çin ve İran'ın bölgede artan etkisinin kırılması,
- Asya'nın politik ve ekonomik olarak dünya üzerinde hızla artan bir öneme sahip olması,
- Bölgenin küresel olarak önemli bir coğrafya haline gelmesi,
- Orta Asya'daki terör örgütlerinin yok edilmesi ve radikal İslami grupların etkisizleştirilmesi,
- Enerji güvenliğinin sağlanması olarak sıralanabilir.

ABD'nin bölgede daha fazla söz sahibi olmak istemesi doğal olarak Rusya ve Çin'i yakınlaştırmıştır. Şanghay İşbirliği Örgütü bu yaklaşımın bir sonucudur. Bölgede yaşanan ekonomik krizin ve küreselleşmenin etkileri, bölgesel ve küresel güç mücadeleleri bölgede güç dengesinin korunmasını

zorlaştırmaktadır. Son yıllarda Çin Halk Cumhuriyeti'nin de küresel anlamda bir aktör haline gelmesi ABD'nin bölgeye daha da odaklanmasını sağlayacaktır. ABD'nin Tayvan'a yaptığı askeri ve ekonomik yardım, diğer taraftan Tibet'in ruhani lideri Dalay Lama'yı Beyaz Saray'da ağırlaması gibi ataklar bölgedeki ABD Çin rekabetinin kızışmasına yol açmıştır. Bu rekabete Rusya'nın da dâhil olması ile bölgenin ilerleyen süreçte, dünya siyasetinde ve ABD dış politikasında etkinliğini ve önemini artıracak olduğunu göstermektedir (Ateş, 2011: 1).

4.4. ÇİN'İN SOĞUK SAVAŞ SONRASI ORTA ASYA POLİTİKASI

Çin, Orta Asya ülkeleri bağımsızlığa kavuştuktan sonra bu ülkeleri ilk tanıyan ve diplomatik ilişki tesis eden ülkelerden biridir. 27 Aralık 1991'de Rusya Federasyonu ve Orta Asya'daki beş Türk Cumhuriyetinin bağımsızlığını tanımıştır. 2 Ocak 1992'de Özbekistan, 3 Ocak 1992'de Kazakistan, 4 Ocak 1992'de Tacikistan, 5 Ocak 1992'de Kırgızistan ve 6 Ocak 1992'de Türkmenistan ile diplomatik ilişki tesis etmiştir. Orta Asya ülkelerinin bağımsız olmasıyla birlikte Çin'in batı bölgelerinin ötesinde konjonktürel değişimler meydana gelmiştir. Bu değişimleri sıralayacak olursak:

- Batılı güçler bölgeye hızla sızmaya başlamıştır.
- Rusya, bölgeyle sıkı ilişkilerini koparmamıştır ve Rusya'nın bölgedeki stratejik çıkarları devam etmektedir.
- Türkiye ve İran gibi bölgesel güçler, Orta Asya'yı kendi çıkar alanı olarak görmeye ve buraya etki etmeye çalışmaktadırlar (Ma Dazheng ve Feng Xishi, 2000: 438).

Çin, bu değişime paralel olarak jeopolitik ve jeoekonomik önemi olan Orta Asya bölgesini, ülkesinin milli çıkarının olduğu bölgelerden biri olarak görmüş ve etki alanı hâline getirmek için yoğun bir çaba harcamıştır. ŞİÖ'de bu yoğun çabaların sonucunda Çin'in önyak olmasıyla kurulabilmiştir.

Çin'in hızlı ve şaşırtıcı bir şekilde Orta Asya'da kalıcı etki sağlamaya çalıştığını ortaya koyan Center for Strategic and International Studies (CSIS) kuruluşunun

yayımladığı raporda, Çin'in, Orta Asya bölgesine yönelik dört büyük çıkarından söz edilmektedir:

1. Stratejik ve Diplomatik Çıkarı: Çin'in, Şanghay İşbirliği Örgütü'nü vücuda getirmesinin amacı, bölgede etkin olmak ve bölge ülkelerine etkisini geniş çapta kabul ettirmektir. Aynı zamanda Rusya ile olan ilişkilerini güçlendirmekle ABD'nin Orta Asya'ya yerleşmesini durdurmak Çin'in önemli beklentileri arasındadır. Ayrıca Orta Asya kaynaklı sorunların barışçıl şekilde çözülmesi ile Çin'in kalkınması olumsuz etkilerden kurtulacaktır.

2. Ulusal Güvenlik Çıkarı: Çin'in Orta Asya politikasının bir başka önceliği de, Uygur ayrılıkçı faaliyetlerinin daha da büyümesini engellemektir. Aynı zamanda Çin'in güvenliğini sağlayabilmek için terörizm, ayrılıkçılık, dinî radikalizm ve uyuşturucu kaçakçılığı gibi bölge ülkelerini de yakından ilgilendiren tehditlere karşı mücadelelere yardımcı olmaktır.

3. Sınır Bölge Güvenlik Çıkarı: Çin'in Rusya, Kazakistan, Tacikistan ve Kırgızistan ile 7000 km uzunlukta sınırı bulunmaktadır. Orta Asya'nın güvenliği, Çin'in sınır bölge güvenliği demektir. Üstelik sınır bölgelerinde bol miktarda enerji kaynağı sağlamakta ve bu kaynaklar Çin'in kalkınmasına büyük katkıda bulunmaktadır.

4. Enerji ve Ticaret Çıkarı: Çin'in enerjiye olan ihtiyacı giderek artmakta ve Orta Asya'nın petrol ve doğal gazı, Çin için fevkalâde önem kazanmaktadır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla enerji bölgesi olan Orta Asya, dünyaya açılmaya başlamış ve güç merkezlerinin bu bölgeye akın etmesine sebep olmuştur. Orta Asya'nın petrol rezervleri 15-31 milyar varil, doğal gazı ise 23-36 milyar ft³ olarak tahmin edilmektedir. Orta Asya ülkelerinin içinde bulunduğu finans kaynaklı ve coğrafi güçlükler, bu zengin rezervlerin uluslararası pazarlara açılmasını engellemektedir. Bu nedenle Orta Asya ülkeleri, yabancı yatırımcıların bölgedeki enerji kaynaklarını dünyaya taşımasına muhtaç durumdadırlar. Aynı zamanda Orta Asya, her türden gücün oyun sahasına dönüşmüştür. Çin de, bir oyuncu olarak Orta Asya enerjisini değerlendirmek istemektedir. Orta Asya enerji kaynaklarına, Çin'in giderek artan petrol

tüketimini karşılayan bir coğrafya olarak bakılmaktadır (Tang Shiping, 2002: 367).

Çin'in Orta Asya bölgesine yönelik yukarıda belirtilen çıkarları değerlendirildiğinde, ŞİÖ'ye üye olma amaçları ile örtüştüğü görülmektedir.

Orta Asya Cumhuriyetlerinin bağımsızlığını kazanması sonrası, ilk yıllarda Çin'in bölgeye yönelik çıkarlarını gerçekleştirmek için geliştirdiği politikalar zaman içinde uygun konjonktürel duruma göre belli bir olgunlaşma sürecinden geçmiştir.

1994 yılında Çin Başbakanı Li Peng Orta Asya'ya yaptığı bir ziyarette Çin'in Orta Asya politikasını dört madde altında toplamıştır. Bunlar;

1. İyi komşuluk ve barış içinde yaşamak,
2. Karşılıklı çikara dayalı işbirliğini güçlendirmek ve birlikte refaha kavuşmak,
3. Ülke halklarının siyasi tercihlerine saygı göstermek ve içişlerine karışmamak,
4. Egemenliğe saygı ve bölgesel istikrarı korumak olarak açıklanmıştır (Ekrem, 2011: 61).

1996 yılının Temmuz ayında bu kez Çin Devlet Başkanı Jiang Zemin, Orta Asya ziyareti sırasında Çin'in Orta Asya politikasını beyan etmiştir. Buna göre;

1. "Barış İçinde Bir Arada Yaşamanın Beş İlkesi" üzerinde ilişkiler geliştirilecektir. Özellikle Orta Asya ülkelerinin egemenliği ve toprak bütünlüğünü koruma çabalarına destek verilecektir. Orta Asya ülkelerinin siyasal yapıları, toplumsal değerleri ve kalkınma politikalarındaki tercihlerine saygı gösterilecektir,
2. Ekonomik-ticari ve diğer alanlardaki ilişkiler karşılıklı çikar prensibine dayanılarak geliştirilecektir,
3. Askeri alanda karşılıklı güven artırmaya, sınır bölgesinde dostluk, güven ve işbirliği ortamı yaratmaya çalışılacaktır,

4. Taraflar arasındaki sorunlar eşitlik ilkesi çerçevesinde müzakere edilecek ve karşılıklı anlayış, karşılıklı taviz üzerinden çözüm getirilmesine çalışılacaktır,

5. Çin, nükleer silahlar konusunda bölge ülkelerine gereken güvenceyi vermektedir (Zhao Changqing,1996: 9).

Çin Devlet Başkanının bu ziyarette dile getirdiği “Barış İçinde Bir Arada Yaşamın Beş İlkesi” üzerinde durmanın Çin’in genel dış politika eğilimini anlamaya yardımcı olacağını düşünüyorum. Bu ilkeler;

1. Karşılıklı olarak egemenliğe ve toprak bütünlüğüne saygı,
2. Karşılıklı saldırmazlık,
3. Birbirinin içişlerine karışmama,
4. Eşitlik,
5. Karşılıklı yarardır.

Barış içinde bir arada yaşamadan oluşan bu beş ilke, ilk defa 1953 yılının sonunda dönemin Çin Başbakanı Zhou Enlai tarafından Çin’i ziyaret eden Hindistan hükümeti heyetiyle görüşürken ortaya konulmuştur. Zhou Enlai’in Haziran 1954’deki Hindistan ve Burma ziyaretleri sırasında 28 Haziran 1954 günü Çin’le Hindistan arasında ve 29 Haziran 1954 günü de Çin’le Burma arasında yayınlanan ortak bildirimlerde “Barış İçinde Bir Arada Yaşama”nın beş ilkesinin uluslararası ilişkilere yön veren temel ilkeler olarak kabul edilmesi çağrısı yapılmıştır. Ayrıca “Barış İçinde Bir Arada Yaşama”nın beş ilkesi; 1955 yılında yapılan ve bağımsızlığını yeni kazanan Asya-Afrika devletlerini bir araya getiren Bandung Konferansına yön veren ilkeler olmuştur.

Sonuç olarak; Çin, Orta Asya’ya, enerji güvenliği, dış ticaret alanının genişletilmesi, etnik istikrarı ve askeri savunmasını ilgilendiren fevkalâde önemli bir bölge olarak bakmaktadır. Çin, Orta Asya’daki çıkarlarını koruyabilmek için bölgeye yönelik bazı politik aşamaları tamamlamıştır: Bunlar,

- İyi komşuluk ilişkileri kurma aşaması (1991-1997),

- Enerji, ticaret ve güvenlik işbirliğinin güçlendirilmesi aşaması (1997-2001),
- Çok yönlü işbirliğinin geliştirilmesi aşamasıdır (2001).

Çin'in Orta Asya'daki çıkarlarını korumak için uyguladığı politik araçlar ise;

- Şanghay İşbirliği Örgütü,
- Askeri tatbikatlar,
- Terörle ortak mücadeleler,
- Sınır bölgesi ticaret alanları,
- Orta Asya Serbest Ticaret Alanı olup, son yıllarda bu konuda belli ölçüde başarılı olmuştur.

Ayrıca, Çin, Orta Asya ülkeleri ile kültürel ilişkilerini geliştirmeye gayret göstermektedir. Çin, Orta Asya'nın birçok ülkesinde Konfüçyüs Enstitüleri ile "yumuşak gücünü" inşa etmektedir. Çince öğretmek ve Çin kültürünü tanıtmak için dünyanın dört bir tarafında kurulan Konfüçyüs merkezlerinin sayısı ise 350'yi geçmiştir(www.turkish.cri.cn).

5. BEŞİNCİ BÖLÜM: ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ'NÜN KURULUŞU

Adını örgütün ilk toplantısını yaptığı Çin'in en büyük kenti Şanghay'dan alan Şanghay İşbirliği Örgütü ya da Şanghay Altılısı, 1996 yılında kurulmuş bir uluslararası kuruluştur. Çin Halk Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın katılımıyla 1996 yılında Şanghay Beşlisi adıyla kurulan örgüt, 2001 yılında Özbekistan'ın katılımıyla Şanghay İşbirliği Örgütü adını almıştır. Hindistan, İran, Moğolistan ve Pakistan da Şanghay İşbirliği Örgütü'nde gözlemci statüsündedirler. Türkiye ise ŞİÖ'ye 2011 yılında diyalog ortağı olmak için başvuruda bulunmuş, 2012 yılında yapılan Pekin zirvesinde de diyalog ortağı ilan edilmiştir. Türkiye ile birlikte Sri Lanka ve Belarus'da ŞİÖ' de diyalog ortağıdır.

Örgüt Adı	Şanghay İşbirliği Örgütü
Kuruluş Tarihi	15 Haziran 2001
Üyeleri	6 Üye Ülke, 5 Gözlemci Ülke, 3 Diyalog Ortağı Ülke
Resmi Logosu	
Resmi Organları	Sekretaryası (Pekin) Terörle Mücadele Merkezi (Taşkent)
Resmi Dili	Çince ve Rusça
Genel Sekreter	Dmitry Fedorovich Mezentsev (Rusya)
Resmi WEB Sitesi	http://www.sectsko.org

Kaynak: Ekrem, 2012

Şekil 5-1 Şanghay İşbirliği Örgütünün Künyesi

Üye Ülkeler	Gözlemci Ülkeler	Diyalog Ortağı Ülkeler
<p>Çin</p> 	<p>Afganistan</p> 	<p>Beyaz Rusya</p>
<p>Kazakistan</p> 	<p>Hindistan</p> 	<p>Sri Lanka</p>
<p>Kırgızistan</p> 	<p>İran</p> 	<p>Türkiye</p>
<p>Özbekistan</p> 	<p>Moğolistan</p> 	
<p>Rusya</p> 	<p>Pakistan</p> 	
<p>Tacikistan</p> 		

Şekil 5-2 Statülerine Göre Üye Devletler

Şanghay İşbirliği Örgütü; Çin Halk Cumhuriyeti liderliğinde oluşan ve daha çok Çin-Rusya dengesi altında gelişen bir örgüt özelliği göstermektedir. Örgütün kuruluşu daha çok Çin-Rusya arasındaki SSCB sonrasındaki sınır sorunlarını çözmek amacıyla olsa da, örgüt zaman içerisinde üyeleri arasında derinlemesine askeri, ekonomik ve kültürel bağların oluştuğu ABD ve Batı

bloğunun karşısındaki ikinci blok güç olarak dikkat çekmiş ve bu yönüyle geçmişteki Varşova Pakti'na ve COMECON'a benzetilmiştir (Örmeci, 2011). ŞİÖ Sözleşmesi'nde üye ülkeler, devletlerin egemenliklerine, bağımsızlıklarına, toprak bütünlüğüne, devlet sınırlarının güvenliğine, saldırmazlık, içişlerine karışmama, zor ve tehdit yoluna başvurmama gibi ilkelerle karşılıklı saygıyı taahhüt etmişlerdir. Örgütün kuruluşunda etkili olan temel unsur sınır sorunları olarak belirtilse de, birçok gözlemciye göre örgütün kurulması Çin'in ekonomik dışa açılımı, artan enerji bağımlılığı ve yeni küresel güç olma hedefli dış politikasının bir sonucudur.

Rusya-Çin sınırının silahsızlandırılması ve sınır meselelerinin çözülmesiyle işe başlayan ŞİÖ, 1999 yılında Bişkek'te yapılan dördüncü zirveye kadar genellikle iç hesaplaşmasını tamamlamaya çalışan bir topluluk niteliği taşımakta idi. 1999 yılının Ağustos ayında yapılan Bişkek Zirvesi'nde ise, gerçek anlamda işbirliği konusunda önemli bir başlangıç yapılmıştır. Bişkek Zirvesi'nde üye devletler ortak bir bildirge yayınlarak terörizm, ayrılıkçılık ve dini aşırıcılıkla mücadele konusunda işbirliği yapacaklarını duyurdular. Bunu 2000 yılında üye devletlerin ortak bir Anti Terörizm Merkezi kurma kararı izlemiştir. 2001 Haziran ayında örgüt üyeleri Özbekistan'ın da aralarına katılması ile ŞİÖ'yü kurarak işbirliklerini kurumsallaştırma kararı almışlardır (Oğan, 2009: 31). Üye Ülkeler, Şanghay İşbirliği Örgütü'nün üçüncü bir güce karşı gelişmediğini söyleseler de, Örgütün ABD'nin bölgedeki hegemonyasını kırma ve NATO'ya alternatif bir örgüt olma çabasında olduğu düşünülmektedir. Rusya devlet başkanı Vladimir Putin, gerek Münih Güvenlik Zirvesi'nde gerekse Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Ağustos 2007'deki Bişkek Zirvesi'nde ABD'nin dünyada tek güç olarak bulunmasına karşı olduğunu bildirmiştir. Putin, "Tek kutuplu dünya kabul edilemez." diyerek bir anlamda Örgütün amacını kamuoyuna duyurmuştur (Tüfekçi, 2013). Rusya ile Çin'in başarılı askeri tatbikatları ABD'yi bölgeden uzaklaştırmak için işbirliğine hazır olduklarını göstermektedir.

BM Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesinden ikisi, yani Çin ve Rusya ŞİÖ'nün başını çekmektedir. Dünyada stratejik nükleer silaha sahip olan ülkelerin (ABD, İngiltere, Fransa, Rusya, Çin, Hindistan, Pakistan, Kuzey Kore) bir kısmının yer

aldığı, dünyanın en büyük ordusuna sahip bu örgüt Çin'in dünya liderliğine soyunma girişimi olarak nitelenebilir. Örgüte üye ülkeler yaklaşık 37 milyon km² toprağı kapsamakta ve Avrasya kıtasının %74'ünü teşkil etmektedir. Yaklaşık 1,5 milyar nüfusa sahip olan örgüt dünya nüfusunun %40'ını oluşturmaktadır. Örgüte üye ülkelerin 2011 yılındaki GSYİH toplamı 9,39 trilyon Dolar olup (Yiğit, 2012: 11) toplam dünya ekonomisinin 1/8'i teşkil etmektedirler (Ekrem, 2012: 3). 2004'te Moğolistan ve 2005'te Hindistan, Pakistan ve İran'ın da örgüte gözlemci üye ülke olarak iştirak etmesiyle ŞİÖ artık Avrasya'nın en büyük ekonomik ve güvenlikle ilgili bölgesel teşkilatı haline dönüşmüştür (Ekrem, 2005). Örgüt dünyanın en büyük ordusuna sahiptir. Zengin yeraltı ve yer üstü kaynaklara, belli düzeyde teknolojiye ve nitelikli insan kaynağına sahip olmakla birlikte özellikle enerji alanında birbirini tamamlayıcı ilişkilere sahiptir. Aynı zamanda dünyanın en büyük pazarına sahip olduğu gibi, en büyük enerji üretim ülkesi ile dünyanın en çok enerji tüketim ülkeleri bu oluşum içinde yer almaktadır. Çin ile Örgüt'ün beş üyesi arasındaki ticaret hacmi, 2001 yılında 12.22 milyar dolar iken bu rakam 2012 yılında 84,7 milyar dolara yükselmiştir (Ekrem, 2012: 3). Çin'in örgüte üye ülkeler arasında serbest ticaret alanı oluşturmak ve ekonomik entegrasyon projesi vardır. Bu proje gerçekleştiği takdirde 2020 yılında örgütün gayri safi yurtiçi hasılası dünyanın % 30'unu teşkil edecektir. Yani ŞİÖ dünyanın en büyük güvenlik ve ekonomik örgütü olmaya adaydır. Ancak örgüt aynı zamanda Asya'nın birçok bölgesel hassas sorunlarını da içersinde barındırmaktadır. Bu durum örgütün işlevini engellediği gibi icraatını da yavaşlatabilir (Oğan, 2007).

Örgüt, Aralık 2004'te BM'nin gözlemci statüsüne kabul edilmiştir. Nisan 2005'te söz konusu örgüt, Rusya'nın önderliğinde olan Bağımsız Devletler Topluluğu ve Güneydoğu Asya'daki on ülkeden oluşan ve ekonomik bir birlik olan, Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN) ile işbirliği ilişkileri tesis etmiştir. Ayrıca örgüt, Rusya'nın inisiyatifinde olan Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (CSTO) ile de bölgesel güvenlik işbirliği ilişkisi tesis etmiştir. Örgütün bu ortaklıklar ile etki gücünü arttırdığı gibi çekim gücünü de yükselteceği değerlendirilmektedir.

ABD'nin tek taraflı politikalarını ve hegemonyasını engelleme isteği dışında enerji güvenliğinin sağlanması da ŞİÖ'nün en önemli amaçlarından biridir. Sanayinin 20. yüzyıldaki gelişimi ile ülkelerin enerjiye olan ihtiyaçları çok büyük oranda artmıştır. Dolayısıyla zengin enerji kaynaklarına sahip Avrasya, büyük güçlerin 21. yüzyıldaki en önemli stratejik mücadele alanı haline gelmiştir. ABD'nin bu bölgedeki faaliyetlerini arttırmasını, Orta Asya ülkelerindeki çıkarları için tehlike olarak gören Rusya ile ekonomik gelişimini devam ettirebilmek için daha fazla enerjiye ihtiyaç duyan ve Doğu Türkistan'daki otoritesini korumak dışında, Orta Asya'nın enerji kaynaklarına erişim güvenliğini garantiye almak isteyen Çin için Şanghay İşbirliği Örgütü büyük önem taşımaktadır. Çin hükümeti, Pekin'de bulunan Şanghay İşbirliği Örgütü Sekretaryası ve Taşkent'te bulunan Anti Terör Teşkilatı'nın faaliyetlerini sürdürebilmesi için finansal görev üstlenmiştir. Çin, üye ülkeler arasındaki işbirliğini devam ettirmek için bu ülkelere kredi sağlamaktadır. Yani örgütün ayakta kalabilmesi için masrafları karşılamayı göze almıştır. Bu çabalar doğal olarak Çin'in bölgeye önem verdiğini ve ŞİÖ' ne özel yaklaşım içinde olduğunu göstermektedir. Öte yandan Çin ve Rusya'nın ŞİÖ ile NATO'nun gücünü dengelemeye yönelik bir siyasi-askeri ittifak kurma amacıyla olduğunu söylemek şu an için mümkün değildir. Zira Rusya, Çin'in Doğu Türkistan; Çin de, Rusya'nın Kuzey Kafkaslardaki politikalarını desteklemesi söz konusu değildir. Ayrıca Rusların bölgedeki Amerikan gücünü dengelemek adına Çinlilerin Orta Asya'da bir askeri üs kurmasını kabul etmesi ihtimali de oldukça düşük görülmektedir. Çünkü Rusya'nın Orta Asya'da böyle bir oluşuma izin vermesi demek ŞİÖ' de liderliği ve inisiyatifi Çin'e kaptırması demek olacaktır. Realist açıdan bakıldığında, Çin ve Rusya'nın, ABD'yi ortak tehdit olarak algılamaları, güvenlik kaygısı, enerji faktörü ve süper güç olma isteği gibi nedenlerle zorunlu iş birliğine yöneldikleri gözlemlenmektedir. Rusya ve Çin'in bölgeye yönelik politikası farklı amaçlar taşısa da her iki ülke de rekabetten kaçınarak, çıkar çatışmasına girmeden ortak çıkarlarını stratejik işbirliği adı altında birleştirmiştir. Her iki ülkenin de bölgede kendi inisiyatifleri dışında bir bölgesel oluşumu engelleme ve oluşumda yetkili söz sahibi olmak istemeleri bir anlamda bu durumu zorunlu kılmıştır.

Diğer taraftan, liberal teoriye göre, Çin ve Rusya'nın iş birliğinin temelini ekonomi ve enerji oluşturmuştur (Çağlayan, 2009: 109).

Bölgesel bir yapı olmasına karşı ŞİÖ küresel kamuoyu tarafından da dikkatle takip edilmektedir. Bunun en temel nedeni hem üye devletlerin başlı başına hem de bir bütün olarak arz ettikleri özelliklerdir. Bu ilginin nedenini Vladimir Portyakov iki maddede ortaya koymaktadır (Portyakov, 2007: 38). Portyakov'a göre;

a) ŞİÖ, Bölgede barış, istikrar ve güvenlik ortamının oluşturulmasını temel hedef olarak açıklamasına rağmen, Orta Asya bölgesinde uzun dönemli istikrarı sağlayacak güçlü bir jeopolitik unsur olmayı hedeflemektedir. Örgüt Zbigniew Brzezinski'nin Orta Asya ve Kafkasya'daki "İstikrarsız kemer" konseptinin Avrasya'da "İstikrar kemeri" prototipi olmak istemektedir.

b) Rusya ve Çin arasındaki güven sorununun çözümü ve sınırlarda silah ve asker kısıtlamasına gidilmesi konuları başta olmak üzere ŞİÖ, Rusya ve Çin stratejik işbirliğinin derinleşmesine ve çeşitlenmesine sebep olmaktadır. Zira bu iki ülke de dünyanın çok kutuplu olması gerektiğine inanmaktadır. Ayrıca ŞİÖ zemini kullanılarak Rusya ve Çin, Orta Asya Cumhuriyetleri ile ekonomik ilişkilerini geliştirme fırsatı bulmuşlardır. Bu durum aynı zamanda Orta Asya Cumhuriyetlerinin bölge dışı aktörlerle bağlarını da zayıflatır niteliktedir.

Yukarıda belirtilen temel noktalara ek olarak iki unsurun daha üzerinde durulması faydalı olacaktır. Öncelikle ŞİÖ, üye devletleri ve gözlemci üyeleri ile Asya'da yeni bir direnç merkezi olma potansiyeline sahiptir. Rusya ve Çin'in Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi üyesi olmalarının yanı sıra, üye ve gözlemci üyelerin nükleer potansiyelleri de bu ilgiyi artırmaktadır. Diğer taraftan ŞİÖ'nün etki alanlarının petrol ve doğalgaz başta olmak üzere ciddi potansiyele sahip olması, bu kaynakların Batı pazarlarına ulaştırılması için kullanılacak rotalar üzerindeki etkinlik mücadelesi de örgüt'ün dikkatle takip edilmesine neden olmaktadır (Oğan, 2009: 42).

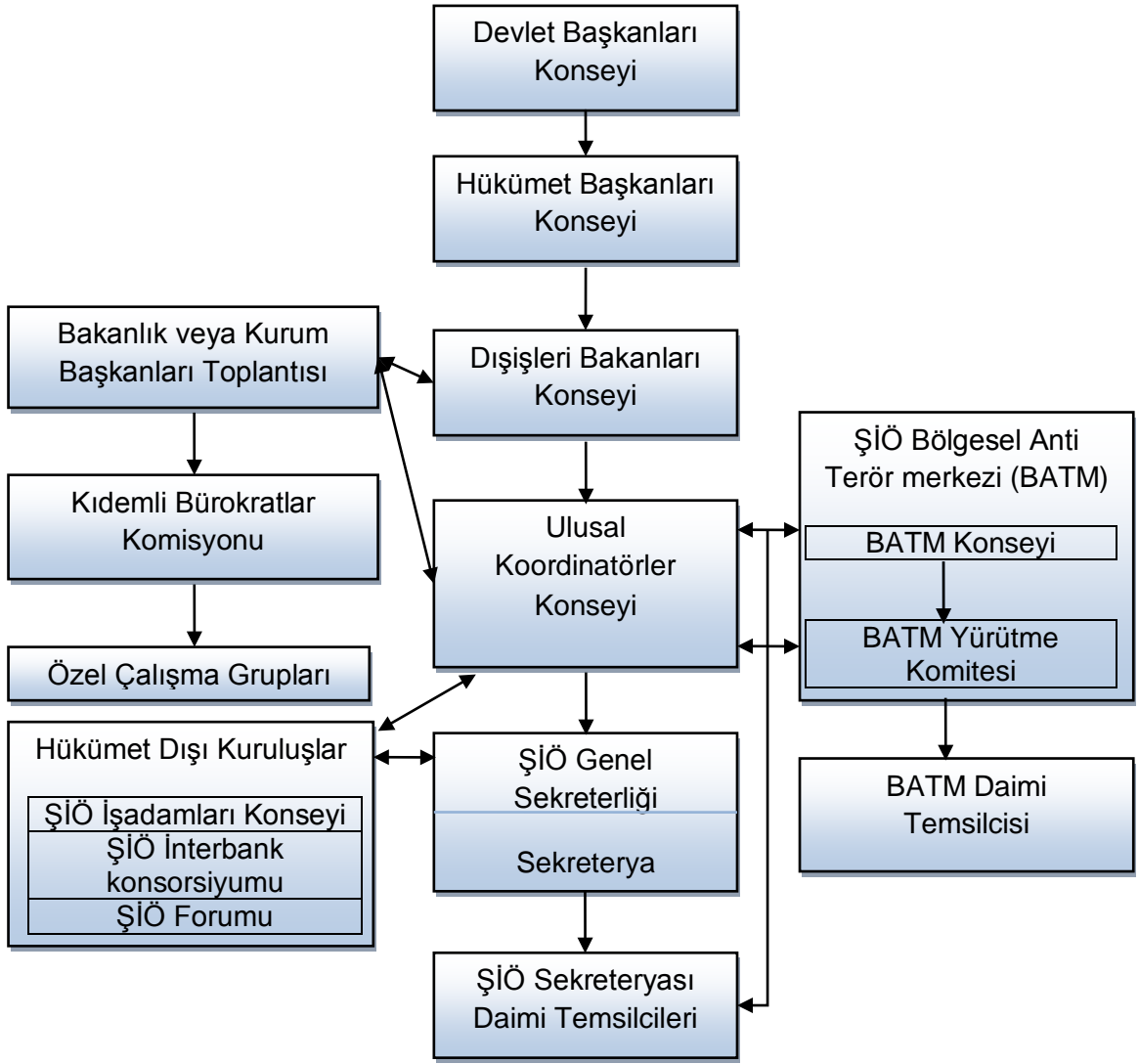
6. ALTINCI BÖLÜM: ŞİÖ'NÜN KURUMSAL OLARAK YAPISI VE ORGANLARI

6.1. ŞİÖ'NÜN KURUMSAL YAPISI

Şanghay Beşlisi'nin, ŞİÖ'ye dönüşmesi sonrasında kurumsal olarak sağlam bir yapının oluşturulması konusunda çalışmalar hız kazanmıştır. 15 Haziran 2001 tarihinde imzalanan Terörizm, Ayrılıkçılık ve Aşırıcılıkla Mücadeleye İlişkin Şanghay Anlaşması, aynı zamanda 26 maddeden oluşan Şanghay Anlaşması organizasyonun amaçları, prensipleri, yapısı ve operasyonel kurallarını ortaya koymaktadır (Jianwei, 2005:188). ŞİÖ Devlet Başkanları bu anlaşmayı 2002 yılının Haziran ayında gerçekleştirilen St.Petersburg Zirvesi'nde onaylamışlardır. Anlaşmanın 16. maddesi uyarınca ŞİÖ üyeleri, kararları çekimser oyları göz ardı ederek oybirliği ile almaktadırlar. Örgüt üyeliğinin askıya alınması ya da üyelikte ihraç yolunda ise farklılık vardır (Oğan, 2009: 33). Zira bu tür kararlarda "consensus minus"(En azla sağlanan anlaşma, uzlaş) aranmakta yani tek bir üyenin oyu bile dikkate alınmaktadır.

Örgüt'ün karar alma organı Devlet Başkanları Konseyi'dir. Üye devletlerin devlet başkanlarını bir araya getiren Konsey, yıllık toplantılarında Örgüt'ü ilgilendiren temel konularda görüş alışverişinde bulunarak kararlar alır. Örgütsel şemada Devlet Başkanları Konseyi'nin altında Hükümet Başkanları Konseyi yer almaktadır. Eylül 2001 tarihinden bu yana düzenli olarak bir araya gelen örgüt'e üye devletlerin hükümet başkanları çok taraflı işbirliği stratejileri ve örgütün öncelikleri gibi konuları ele almaktadır (Chung, 2006: 5).

ŞİÖ çatısı altında yine üye devletlerin dışişleri, ekonomi, kültür, savunma, adalet bakanları, savcılar ve sağlık kuruluşları da yıllık dönemlerde bir araya gelmekte ve görüş alışverişinde bulunmaktadır. Örgüt'ün bu tür faaliyetlerini yılda üç kez bir araya gelen ŞİÖ Uluslararası Koordinasyon Konseyi organize etmektedir (Oğan, 2009: 44).

Şekil 6-1 Şanghay İşbirliği Örgütü Organizasyon Şeması

6.2. ŞİÖ'NÜN ORGANLARI

ŞİÖ, altı önemli alt konseyden oluşmaktadır. Bunların bir bölümü senelik toplantılarda bir araya gelirken, bir bölümü daimi yapıdadır (Örmeci, 2011: 2). Örgüt'ün iki daimi organı vardır. Bunlardan birincisi ŞİÖ Sekreteryası diğeri ise Bölgesel Anti-Terörizm Merkezi'dir. Örgütün organları hakkında bazı bilgiler aşağıda verilmiştir.

6.2.1. Devlet Başkanları Konseyi

Her sene bir defa düzenli olarak bir üye ülkede toplanan ve devlet başkanlarının katıldığı en üst düzeydeki karar mekanizmasıdır. Diğer konseylerin önceden istişare ettikleri önemli meseleler burada karara bağlanmaktadır.

6.2.2. Hükümet Başkanları Konseyi

Hükümet başkanları konseyi, örgütün stratejilerini tartışmak, bütçe, ekonomi ve diğer alanlardaki işbirliğine dair önemli sorunlara çözümler üretmek üzere yılda bir defa toplanmaktadır (Çoğal, 2011: 3).

6.2.3. Dışişleri Bakanları Konseyi

Devlet Başkanları Konseyi'nden bir ay önce toplanan ve bu konseyin gündemini belirleyen, uluslararası meselelerin yoğunlukta görüşüldüğü örgütün en işlevsel organlarından birisidir.

6.2.4. Ulusal Koordinatörler Konseyi

Yılda en az üç kez toplanan ve ŞİÖ üyesi ülkelerin ulusal koordinatörlerinin katıldığı, bir anlamda tüm diğer organları yönlendiren organdır.

6.2.5. Genel Sekreterlik

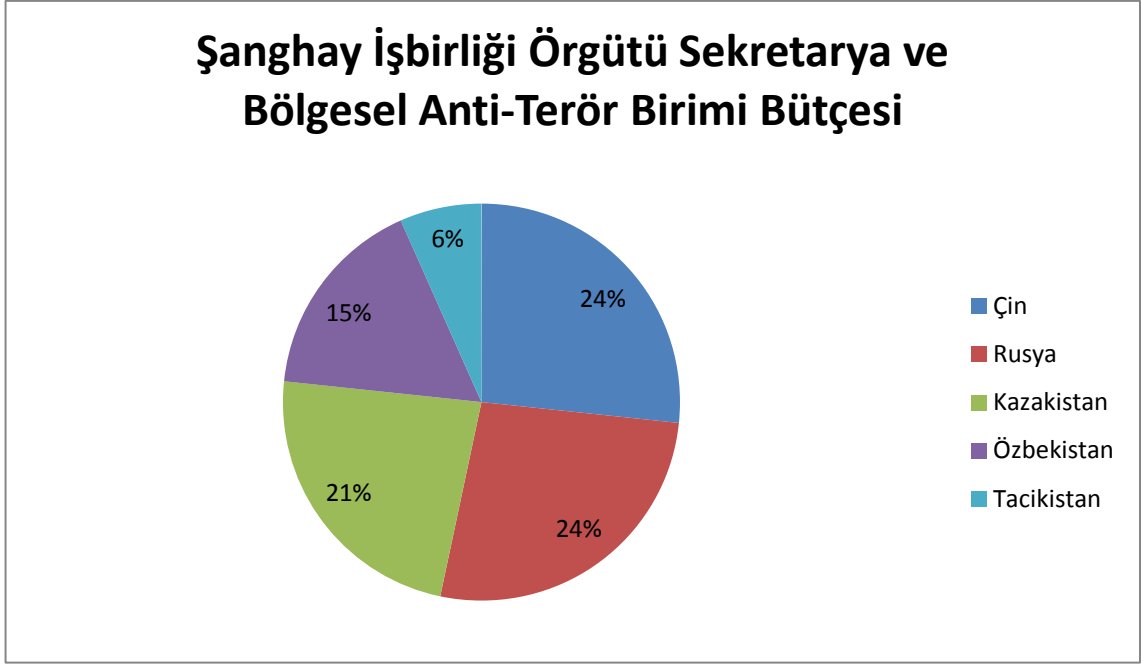
Pekin'de bulunan ve örgütün tüm işlerinin belgelendiği, takip edildiği, sonraki aktiviteler için belgelerin hazırlandığı daimi ve önemli bir organdır. Sekreteryaya, üye devletler bütçeye katkıları oranında temsilci göndermektedirler.

6.2.6. Bölgesel Anti-terör Merkezi

Özbekistan'ın başkenti Taşkent'te yer alan anti-terör şubesidir. Daimi nitelikte olup, görevi şüphelenilen terörist gruplarla ilgili bilgilerin toplanmasını ve paylaşılmasını sağlamaktır.

ŞİÖ Devlet Başkanları Konseyi, hem Daimi Sekretarya hem de Bölgesel Anti Terörizm Merkezi Genel Kurulu'nu üç yıllık dönem için atama yetkisine sahiptir. ŞİÖ'nün ilk genel sekreteri ÇHC'den, Bölgesel Anti Terörizm Merkezi'nin ilk başkanı ise Özbekistan'dan atanmıştır. Üye ülkeler arasında bu görevler için alfabetik sıra ile rotasyon esası uygulanması kabul edilmiştir. Daimi sekreterin politik-güvenlik, ekonomik-sosyal, yönetim-yasal ve bütçe konularında üç yardımcısı bulunmaktadır. Bu yardımcılara ek olarak Genel Sekretere dış ilişkiler ve medya konusunda yardımcı olan daimi bir personel de mevcuttur.

2004 yılında alınan karar uyarınca üye ülkelerden katılım ile oluşturulan Daimi Temsilciler Konseyi ise, Bölgesel Anti Terörizm Merkezi'ni doğrudan denetleme yetkisine sahiptir (Oğan, 2009: 44). Sekretarya ve Bölgesel Anti-Terör Birimi 2005-2006 yılı toplam bütçesi 3.2 milyon dolar olarak belirlenmiş, 1,95 milyon doları Sekretarya için ayrılmış, 1,25 milyon doları ise Bölgesel Anti-terörizm Merkezi için ayrılmıştır. Rusya ve Çin'in her biri bütçenin %24'ünü, Kazakistan %21'ini, Özbekistan %15'ini ve Tacikistan ise %6'luk oranını ödemektedir.

Tablo 6-1 ŞİÖ Sekretarya ve Bölgesel Anti-Terör Birimi Bütçesi

Diğer taraftan, örgüte üyelik üç aşamada gerçekleşebilmektedir. Bunlar: diyalog ortağı, gözlemci üye ve tam üye. 2002 yılında yapılan St. Petersburg Zirvesi'nin ardından örgütün genişleme tartışmaları gündeme gelmeye başlamış olup, üyelerin genişleme konusuna soğuk bakmalarına rağmen, halen gözlemci üye statüsünde bulunan Pakistan, Hindistan, İran ve Moğolistan'ın örgüte dahil edilme ihtimali en yüksek ülkeler olduğunu söyleyebiliriz (Çoğal, 2011: 4).

ŞİÖ'nün kurumsallaşma süreci değerlendirildiğinde üç tespit yapılması mümkün görünmektedir (Chung, 2006: 13). Öncelikle Şanghay Beşlisi'nden ŞİÖ'ye geçiş sonrasında, örgüt'ün kademeli olarak kurumsallaşmaya ağırlık verdiği ifade edilebilir. Örgüt, AB'de olduğu gibi devletlerin egemenlik haklarının devredildiği supranasyonel-uluslarüstü bir yapıya dönüşmek yerine hükümetlerarası bir yapı olarak kalmıştır. İkincisi, Çin'in bölgeye ilişkin kendi kaygılarının ortadan kalkması ile çok taraflı ekonomik forumları kurumsallaştırma hevesi başarı sağlayamamış, başta terörizm olmak üzere bölgesel güvenlikle alakalı kurumlar çok taraflı bir yapı ortaya çıkarmıştır. Ancak bu durum ekonomik kaygıların, güvenlik kaygıları üzerinde ağırlık kurduğu şeklinde yorumlanmamalıdır. Örgüt'ün kurumsal şeması için de Rusya ve Çin'in

ağırlığı net olarak hissedilmektedir. Rusya ve Çin'in mevcut güçleri itibariyle örgüt'ün yapı taşı olmalarının etkisinin yanı sıra, kurumsal yapıya katılımın bütçeye olan katılım ile doğru orantılı olmasının etkisi vardır. ŞİÖ'nün kurumsallaşma açısından başarılı bir grafik sergilediği görülmektedir. Üye devletler açısından örgüt'ün bir devletler kulübü olmaktan öte kurumsal bir kimlik taşıması saygınlık meselesi olarak algılanmaktadır.

Son dönemde ŞİÖ' ne artan ilginin nedenlerini sıralayacak olursak;

1. Üye devletlerin her biri eşit haklara sahip olması,
2. Düzenli organizasyon yapısı,
3. Alınan kararların konsensüs usulü alınması,
4. Her türlü sorun karşısında üyelerin karşılıklı güven ve işbirliği içinde çözüm yolu aramasını sayabiliriz.

6.3. ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ ZİRVELERİ

Tarih	Ev Sahibi Ülke	Yer
14-15 Haziran 2001	Çin	Şanghay
7 Haziran 2002	Rusya	St. Petersburg
28-29 Mayıs 2003	Rusya	Moskova
17 Haziran 2004	Özbekistan	Taşkent
5 Temmuz 2005	Kazakistan	Astana
14-15 Haziran 2006	Çin	Şanghay
16 Ağustos 2007	Kırgızistan	Bişkek
28 Ağustos 2008	Tacikistan	Duşanbe
15-16 Haziran 2009	Rusya	Yekaterinburg
10-11 Haziran 2010	Özbekistan	Taşkent
14-15 Haziran 2011	Kazakistan	Astana
6-7 Haziran 2012	Çin	Pekin

Tablo 6-2 ŞİÖ Zirveleri

6.3.1. Şanghay Zirvesi (Çin)

15 Haziran 2001'de Şanghay Beşlisi'nin doğduğu şehir olan Şanghay şehrinde yapılan zirvede daha önce gözlemci sıfatı ile toplantılara katılan Özbekistan tam üyeliğe kabul edilmiştir. Özbekistan ile katılım belgesi imzalandıktan sonra, Şanghay Beşlisi'nin temeline dayanan Şanghay İşbirliği Örgütü'nün kurulduğu ilan edilmiştir (SCO Establishment Decleration). Aralarındaki bölgesel rekabetten dolayı özellikle Kazakistan Özbekistan'ın üyeliğine şüphe ile bakmış ancak Rusya ve Çin'in ısrarı ile Taşkent'in üyeliğini kabul etmek zorunda kalmıştır.(Telatar, 2005: 165). Zirvede Rusya devlet başkanı Putin ile Çin devlet başkanı Jiang Zemin bir araya gelmiş, Zemin, yapılan görüşmede ŞİÖ'nün; Çin-Rus ilişkilerinin gelişmesine, bölgesel güvenlik ve istikrarın sağlanmasına ve çok kutuplu bir dünyaya kavuşmasına hizmet edeceğini ifade etmiştir (Çolakoğlu, 2004: 182). Özbekistan'ın katılımıyla Çin-Rusya sınırı boyunca güvenliği sağlama amacıyla kurulan örgüte ilk kez bu sınır hattının dışındaki bir ülke dahil olmuş, (Telatar, 2005: 193) böylece örgüt üye ülkelerin sorunlarının tartışıldığı bir forum olmaktan çıkarak dikkate alınması gereken bölgesel bir güç haline gelmiştir (Özdaşlı, 2012: 114). Ayrıca, Şanghay Beşlisi'nin, ŞİÖ'ye dönüşmesi sonrasında kurumsal olarak sağlam bir yapının oluşturulması konusunda çalışmalar hız kazanmıştır. 15 Haziran 2001 tarihinde imzalanan Terörizm, Ayrılıkçılık ve Aşırıçılıkla Mücadeleye İlişkin Şanghay Anlaşması, aynı zamanda 26 maddeden oluşan Şanghay Anlaşması organizasyonun amaçları, prensipleri yapısı ve operasyonel kurallarını ortaya koymaktadır (Wang, 2005: 188).

6.3.2. St. Petersburg Zirvesi (Rusya)

7 Haziran 2002'de St. Petersburg'da toplanan liderler 15 Haziran 2001 tarihinde imzalanan Terörizm, Ayrılıkçılık ve Aşırıçılıkla Mücadeleye İlişkin Şanghay Anlaşmasını onaylamışlardır. Buna göre örgütün temel amaçları; üye ülkeler arasındaki dostluk, iyi komşuluk ve karşılıklı güvenin kuvvetlendirilmesi; ekonomik-ticari, bilim-teknik, kültür, eğitim, enerji, ulaşım, çevre ve diğer alanlarda etkin işbirliğinin geliştirilmesi; bölgesel barış ve istikrarın sürdürülmesi için ortak hareket edilmesi olarak sıralanmıştır (Özdaşlı, 2012: 114). Ayrıca

daha önceki toplantılarda da dile getirilen ‘terörizm, kökten dincilik ve bölücülük’ ortak düşman olarak kabul edilmiş, (SCO Charter) bu bağlamda 11 Eylül’de ABD’de meydana gelen saldırılar örgüt tarafından kınanmıştır. Bu saldırılar sonrası ABD’nin ilan ettiği ‘önleyici darbe’ stratejisi çerçevesinde kendisinin düşmanı olarak telakki ettiği ülke ve örgütlere karşı yürüttüğü mücadele ŞİÖ tarafından desteklenmiştir (Özdaşlı, 2012: 114).

6.3.3. Moskova Zirvesi (Rusya)

28-29 Mayıs 2003'te ŞİÖ'ye üye ülkelerin devlet başkanları, teşkilatı bir konuşma kulübünden tam donanımlı bir uluslararası örgüte dönüştürmek için Moskova'da toplandılar. Bu zirvede kurumsallaşmanın gündeme ağırlığını koyduğu görülmüştür (Oğan, 2009: 33). Moskova'daki yıllık zirvede çok önemli kararlar alınmıştır. Bunlar; Pekin'de ŞİÖ Sekreteryası'nın açılması ve Bişkek'te bölgesel anti terör birimi kurulması, bütçe taslağının kabulü, Moskova Büyükelçisi Zhang Deguang'ın ilk genel sekreter olarak atanması, ŞİÖ devlet ve hükümet başkanları ile dışişleri bakanları konseyinin ve örgütün çeşitli birimlerinin başkanlarının bağlı olduğu kurulların onaylanması, ŞİÖ'nün Ağustos 2003'deki ilk anti terör tatbikatının kesinleştirilmesi, iktisadi işbirliğinin geliştirilmesi amacıyla Eylül 2003'de Pekin'de ŞİÖ başbakanlar ikinci toplantısının yapılmasının kararlaştırılmasıdır. (Çolakoğlu, 2004: 192)

6.3.4. Taşkent Zirvesi (Özbekistan)

17 Haziran 2004 tarihinde Özbekistan'ın başkenti Taşkent'te yapılan Devlet Başkanları zirvesinin ana teması “somut eylem” ve “açıklık” olmuştur. Bu zirvede liderler, örgütün gözlemci statüsü ve üye ülkeler arasındaki yasadışı uyuşturucu trafiği ile mücadele konularında anlaşmaları kabul etmişlerdir (Çoğal, 2011: 3). Moğolistan gözlemci üyeliğe bu zirvede kabul edilmiştir. Ayrıca, üyeler 15 Haziran'ı “ŞİÖ günü” olarak benimsemişler Üye devletler resmi olarak terörizm ve diğer tehditlerle mücadelede işbirliği yapacakları konusunda anlaşmışlardır (Oğan, 2009: 33). Yine diğer zirvelerden farklı olarak 2004'te örgütte ilk kez bütçe hazırlanmıştır (Çiftçi ve Topçuoğlu, 2011: 8). Zirvenin hemen arifesinde Örgütün bölgesel anti-terör birimi Taşkent'te faaliyete

geçmiş ve BM, AB ve diğer bağımsız uluslararası örgütlerin temsilcileri burada yer almışlardır. Çin yönetimi, Anti Terör merkezinin Özbekistan'a nakledilmesiyle, Orta Asya'nın bu en önemli ülkesinde askeri anlamda söz sahibi olmayı ve Rusya ve ABD'nin gerisinde kalmamayı amaçlamıştır.(Telatar, 2005, s. 180-181). Taşkent Zirvesi, ŞİÖ'nün artık sadece sınır sorunlarını çözen bir örgüt olmaktan öte çok daha kapsamlı bir yapıya büründüğünü göstermektedir. Çin'in üye ülkelere kredi imkânı sunması, Asya-Pasifik bölgesindeki ülkelerle işbirliğini geliştirmek için siyasi irade gösterilmesi, zirve sonunda liderlerin imzaladığı Taşkent Deklarasyonu ile ŞİÖ Kalkınma Fonu ve ŞİÖ İş Kurulu oluşturulması fikrinin benimsenmesi, Orta Asya'daki güvenlik ve istikrar için üye ülkelerin ekonomik kalkınmasına vurgu yapılması bu dönüşümün ilk işaretleridir (Kessikbayev, 2004: 1).

6.3.5. Astana Zirvesi (Kazakistan)

Örgütün 2005 yılı Devlet Başkanları zirvesi 5 Temmuz'da Astana'da yapılmıştır. Zirveye altı üye ülkenin devlet başkanları ile gözlemci ülke Moğolistan'ın Devlet Başkanı, İran Başbakan Yardımcısı, Pakistan Başbakanı, Hindistan Dışişleri Bakanı ile ŞİÖ Genel Sekreteri katılmıştır. 2005 zirvesinde liderler; ABD'nin Şanghay İşbirliği Örgütü topraklarındaki (Orta Asya Ülkelerinden Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan) askeri üsleri boşaltmasını kararlaştırılmıştır. Burada bahsi geçen üsler Özbekistan'ın Hanabad, Kırgızistan'ın ise Manas üsleridir ve 11 Eylül saldırılarından sonra ABD tarafından terörle mücadele amacıyla kullanılmaya başlanmıştır. 11 Eylül 2001 eyleminden sonra ABD'nin terörizme karşı başlattığı mücadeleye destek veren örgüt üyeleri bu desteklerini çekmişlerdir. Çin Halk Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu baskısından kurtulmak ve terörizme karşı ABD'nin desteğini almak isteyen örgüt üyesi Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan 5 Temmuz 2005 Astana Zirvesi'nden sonra söylem değiştirmiş olsalar da, 2005 yılında Manas üssü, 2009'da ise Hanabad üssü kapatılmıştır. Zirvede en belirgin şekilde ABD üslerinin bulunduğu bu üç Orta Asya ülkesinin toprakları "Şanghay İşbirliği Teşkilatı Toprakları" olarak nitelendirilmiştir. Zirvede bu şekilde bir ifadenin kullanılması teşkilat içinde bütünleşmenin derinleştiğini ve birlik oluşturma bilincinin gittikçe

yaygınlaştığını göstermektedir. Şanghay İşbirliği Teşkilatı Toprakları ifadesinin; teşkilat üyesi ülkelerin topraklarının ABD'nin askeri güçlerinin bölgede etkisizleştirilmesine yönelik kullanıldığı değerlendirilmektedir. Zirvede ayrıca; İran, Pakistan ve Hindistan'ın gözlemci üye olarak Teşkilata üye olması benimsenmiştir. 2005 Astana Zirvesinde İran, Pakistan ve Hindistan'ın ŞİÖ'ye 'gözlemci üye' olarak kabul edilmeleri ile ŞİÖ'nün dış dünyadaki ABD'ye karşı Rus-Çin işbirliği imajı kırılmaya çalışılmış ve teşkilatın bölgesel olmaktan çıkarak kıtanın bütününe hitap eden bir yapıya dönüştürülmesi amaçlanmıştır (Andıcan, 2006: 7-36). ŞİÖ, diğer bölge ülkeleri ile de temas kurmaya başlamış, 2005'de ŞİÖ-Afganistan temas grubu oluşturulmuştur (Turgut, 2012:1).

6.3.6. Şanghay Zirvesi (Çin)

Altıncı Devlet Başkanları Zirvesi 15-16 Haziran 2006 tarihinde Şanghay'da gerçekleştirilmiş olup, toplantı sonrası ortak bir bildiri yayınlanmıştır. Pakistan, İran, Hindistan ve Moğolistan'ın gözlemci statüsünde katıldığı Zirvede liderler, finans ve ticaretten, doğalgaz alanında ortak projeler üretilmesine kadar geniş bir yelpazede işbirliğinin artırılması yönünde söylemler geliştirmişlerdir. Zirvede; Şanghay İşbirliği Örgütü'nün herhangi bir organizasyona rakip ya da alternatif olmak gibi bir amacının bulunmadığı dile getirilmiştir. Ancak, altı üye ülkenin 2007 yılında "Barış Misyonu-2007" isimli ortak bir askeri tatbikat gerçekleştirmiş olmasını göz önüne aldığımızda esas itibariyle bölgesel güvenliğin sağlanması amacıyla kurulan ŞİÖ'nün, tek kutuplu dünya düzenine meydan okumada önemli bir dayanak teşkil ettiği söylenebilir (Çoğal, 2011: 1).

Haziran 2006'daki ŞİÖ zirvesinde ŞİÖ üyelerinin topraklarında Bölgesel Anti-Terör Biriminin öncülüğünde tatbikatlar düzenlenmesi de kararlaştırılmıştır. Özellikle Kırgızistan ve Özbekistan'daki istikrarın bozulma tehlikesinin açıkça görülmesi, ŞİÖ'nün bölgede istikrara daha da önem vermesini beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda işbirliği içinde barışı koruma görevini yerine getirmeye yönelik askeri tatbikat yapılması da kararlaştırılmıştır. Anti-terör tatbikatı, 2006 Nisan ayında yapılan ŞİÖ üyeleri Savunma Bakanları toplantısında kararlaştırılmış ve iki ay sonra yapılan ŞİÖ zirvesinde kesin karara bağlanmıştır.

6.3.7. Bişkek Zirvesi (Kırgızistan)

16 Ağustos 2007 tarihli Bişkek Zirvesi'nde ŞİÖ çok kutupluluk ve genişleme gündemleri ile toplanmıştır. BM'nin de genel sekreter yardımcısı düzeyinde temsil edildiği, ABD'ye karşı işbirliğinin artırılması kararı alınan zirvede özellikle, Türkmenistan'ın örgüt içindeki rolünün güçlenmesi, İran'ın örgüte daha da yakınlaşması, Moskova ve Pekin arasındaki diyalogun yumuşaması hususları ön plana çıkmıştır. Ortak Bildiride Liderler, "Orta Asya'da istikrar ve güvenlik sadece ve sadece bölgedeki ülkelerin girişimleriyle ve bölgesel iletişimle sağlanabilir" ifadesini kullanmışlardır. İran, Hindistan, Pakistan ve Moğolistan'ın gözlemci üye olarak katıldıkları zirveye Türkmenistan ve Afganistan Cumhurbaşkanı onur konuğu olarak katılmışlardır. Zirvede Liderler, İyi Komşuluk, Dostluk ve İşbirliği Anlaşması ve Ortak İletişim ve Uluslararası Bilgi Güvenliği Hareket Planı gibi bir dizi anlaşmaya da imza atmışlardır. Liderlerin, NATO'ya karşı gövde gösterisi olarak nitelendirilen "Barış Misyonu-2007" tatbikatını izlemek üzere Zirveyi sona erdirmeleri, dünya kamuoyunda endişelere yol açmıştır.

6.3.8. Duşanbe Zirvesi (Tacikistan)

28 Ağustos 2008'de Duşanbe'de yapılan ŞİÖ zirvesinde Afganistan'daki gelişmeler masaya yatırılmış, Rusya'nın Gürcistan ile yaşadığı Güney Osetya sorununda da örgüt Rusya'ya olan desteğini açıklamıştır. Zirve sonuç bildirisinde Gürcistan'a doğrudan herhangi bir eleştiri yapılmamasına rağmen "Rusya'nın bölgedeki işbirliği ve barışın sağlanmasındaki aktif rolünün desteklendiği" belirtilerek örgütün Güney Osetya sorununda Rusya'nın yanında olduğu imajı verilmiştir (Özbay, 2008: 2).

6.3.9. Yekaterinburg (Rusya)

15-16 Haziran 2009'da Rusya'nın Yekaterinburg şehrinde yapılan zirvede Sri Lanka ve Belarus "Diyalog ortağı" olarak kabul edilmiştir (Boland, 2011: 22). Diyalog ortağı kavramı topluluğa katılımın en gevşek halini ifade etmektedir. ŞİÖ'nün kendi resmi sitesinde belirtildiği gibi diyalog ortakları belirli konularda işbirliğinin geliştirilmesi için yapılan toplantılara katılabilmekte, ancak karar alma

ve imza atma noktasında herhangi bir hakları bulunmamaktadır. Bu açıdan diyalog ortakları “danışma” niteliğinde görüş bildirebilmektedirler. (Boland, 2011: 22).

6.3.10. Taşkent Zirvesi (Özbekistan)

10-11 Haziran 2010 yılı ŞİÖ Taşkent Zirvesine Afganistan devlet başkanı Hamid Karzai'nin katılması örgütün tüm bölgeye hitap etme isteğinin yansımasıdır. Zirvede üye ülkelerin terörizm, ayrılıkçı hareketler ve aşırılıklarla mücadele konusunda ortak çaba harcayacağı ifade edilmiş, ayrıca uyuşturucu, silah kaçakçılığı ve diğer sınırı aşan suçlarla mücadele konusunda ortak mücadele kararı alınmıştır. Ayrıca toplantıda ŞİÖ'nün gözlemci üyelerinde de (İran, Pakistan, Moğolistan, Hindistan) terörle mücadele faaliyetlerinin artırılması kararlaştırılmıştır (Turgut, 2011: 1).

6.3.11. Astana Zirvesi (Kazakistan)

14-15 Haziran 2011'de Astana'da yapılan zirvede ŞİÖ'nün aktif tehditler, zorluklar, bölgesel ve evrensel barışın sağlanması bakımından en etkili kurumlardan biri haline geldiği vurgulanmıştır. ŞİÖ'nün kuruluşundan itibaren güvenlik, ekonomi, tarım, kültür gibi bir çok alanda işbirliği yapılanmalarının kurulmasına ön ayak olduğu belirtilerek, İnsanlığın hala uluslararası terör, dini ve etnik aşırılıklarla mücadele etmek zorunda olduğuna dikkat çekilmiştir. ŞİÖ Devlet Başkanları; ŞİÖ'nün şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da bu konularda birlikte çalışacağını belirtmişlerdir. Kuzey Afrika ve Orta Doğu'da yaşanan istikrarsızlık konusunda da endişelerini dile getiren başkanlar, bölgede acil olarak istikrarın sağlanması gerektiğini belirterek, anılan ülkelerin kendi kültürel ve tarihsel özelliklerine göre demokratik gelişme yolunda adımlar atacaklarına inanıldığını ve buna destek olunacağını kaydetmişlerdir. Ayrıca ülkelerin içişlerine karışmama ilkesine vurgu yapılarak, Libya'da silahlı çatışmaların durdurulması için bütün taraflar sağduyuya çağırılarak BM Güvenlik Konseyi'nin 1970 ve 1973 sayılı kararlarının uygulanması istenmiştir. Öte yandan 2011'de Astana'da yapılan ŞİÖ Zirve toplantısında Türkiye “Diyalog ortaklığı” için başvuruda bulunmuştur.

6.3.12. Pekin Zirvesi (Çin)

6-7 Haziran 2012 Pekin'de yapılan ŞİÖ Zirvesine Türkiye'nin diyalog ortağı olması konusu damga vurmuştur. Zirve sonunda Çin Cumhurbaşkanı Hu Jintao, Türkiye'nin diyalog ortaklığı statüsünün Çin, Rus, Kazak, Kırgız, Tacik ve Özbek Cumhurbaşkanılarının oyları üzerine oybirliğiyle kabul edildiğini açıklamıştır. ŞİÖ Pekin Zirvesi, üye devletler tarafından 10 belgenin imzalanmış olduğu verimli bir zirve olarak görülebilir (Yiğit, 2012: 11). İmzalanan belgelerden en kayda değerleri;

- Bölgede barış ve refahı arttırmayı taahhüt eden Cumhurbaşkanlığı bildirisi,
- ŞİÖ'nün orta vadeli kalkınma stratejisinin temel yönlerini desteklemeye ilişkin karar,
- Bölge barışını, güvenliğini ve istikrarını tehdit eden durumlara müdahale etmeye yönelik, örgütün siyasi-diplomatik tedbirleri ve mekanizmalarına ilişkin karar,
- Örgütün işleyişine yönelik ŞİÖ genel sekreterlik raporunu onaylayan karar,
- 2011'deki sonuçları detaylandıran ŞİÖ bölgesel terörist karşıtı yapısına ilişkin raporun onaylanmasına yönelik karardır.

Ayrıca, Çin Cumhurbaşkanı, ŞİÖ'nün karşılıklı refahı üst düzeye çıkarmak için dört alanda işbirliğini daha da arttırmak gerektiğini belirterek bu dört alanı şu şekilde ifade etmiştir (Yiğit, 2012: 11).

1. Enerji
2. Finansman
3. Gıda
4. Ulaşım

7. YEDİNCİ BÖLÜM: ŞİÖ'YE ÜYE DEVLETLERİN AMAÇ VE BEKLENTİLERİ İLE ŞİÖ'NÜN GELECEĞİ VE HEDEFLERİ

7.1. ŞİÖ'YE ÜYE DEVLETLERİN AMAÇ VE BEKLENTİLERİ

7.1.1. Çin

ŞİÖ'nün kurulmasına öncülük eden ve bunu en çok arzulayan ülke Çin olmuştur. Çin'in bu birlik sayesinde;

- Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nde bulunan Uygur Türklerini daha rahat kontrol altına alarak kuzeybatı sınırlarının güvenliğini sağlamak,
- ABD'nin bölge üzerindeki etkisini azaltmak,
- İhtiyaç duyduğu enerji kaynaklarına rahatlıkla erişebilmek ve üye ülkelerle kuracağı ekonomik iş birlikleri sayesinde kendi refahını artırmak olmak üzere üç ana amacının olduğu söylenebilir (Alkanat, 2013: 84). Çin'in Şanghay İşbirliği Örgütü içindeki politikasının şekillenmesinde iyi komşuluk ilişkileri belirleyici bir rol oynamıştır. Çin'li stratejistler, uzun vadede iyi komşuluk ilişkilerini sağlama politikasının gerekliliğini ve dünya enerji ihtiyacının büyük bir bölümünü karşılayan bölgenin stratejik öneminin artacağını göz önünde bulundurmuştur (Xing, 2001:153). Bu nedenle sınır komşusu olduğu ŞİÖ üyeleri ile arasındaki ekonomik ve siyasi işbirliğine çok büyük bir önem vermiştir. Çin, Uzun yıllardır Orta Asya devletleri ile kendi arasında var olan sınır ihtilaflarına çözüm bulmak için ŞİÖ'yü uygun bir zemin olarak görmüş, Orta Asya ülkeleri ile ikili ve sınır ötesi antlaşmaların yapılmasına önem vermiştir.

Bu bağlamda, Çin'in Orta Asya'daki ekonomik ve güvenlik çıkarları açısından Şanghay İşbirliği Örgütü büyük önem taşımaktadır. Şanghay Beşlisi ve buna müteakiben ŞİÖ, Çin'in yeni güvenlik diplomasisini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. ŞİÖ, Çin'in Orta Asya ülkeleri ile ayrılıkçılık, terörizmle mücadele ve aşırılıkçılık gibi önemli konular üzerinde işbirliğini sağlayarak, ekonomi ve ticari alanda da işbirliği potansiyeli olan düzenli bir iletişim kanalı olmuştur (Bates, 2007: 37). Aynı zamanda ŞİÖ, çok taraflı temasların ve diyalogların devamlı olarak sürdürüldüğü, üyeler arasındaki kurumsallaşan ilişkilerin işbirliği

alanlarıyla sürekli geliştirildiği bir zemin olmuştur. ŞİÖ içinde yapılan askeri tatbikatlarla, örgütün terörizm, ayrılıkçılık ve aşırılıkçılık ile mücadelesinde kararlı olduğunu gösteren bir araç olduğunu belirtmesi de Çin dış politikasının önceliklerini açıkça göstermektedir (Cohen, 2006: 60).

Çin açısından örgüt, yakın komşuları ile arasında güven ortamının oluşması için önemli bir fırsat olmuştur. Çin'in yakın komşuları arasında İran ve Özbekistan gibi Çin ile ortak sınıra sahip olmayan devletler de yer almaktadır. Çin'in ŞİÖ içinde sınır güvenliği sorununu çözmeyi amaçladığı da bilinmektedir. Çin, Orta Asya bölgesinde hem ekonomik hem de güvenlik ile ilgili konularda geniş etki alanına ve gücüne sahip olmayı amaçlamaktadır (Çağlayan, 2009: 128).

Diğer taraftan, doğal kaynaklar bakımından zengin bir coğrafya olan Orta Asya bölgesi, dünya enerji tüketiminde ilk sıralarda yer alan ABD, AB ve Çin arasındaki rekabete sahne olmayı sürdürecektir. Dolayısıyla, Çin'in hızlı ekonomik büyümesi ve ortaya çıkan enerji ihtiyacının her geçen gün daha da büyümesi ile bölgenin stratejik önemi artmaktadır. ABD'nin bölgede attığı her adım Çin'i rahatsız etmekte ve ABD tarafından çevrelendiğini düşünmektedir. Buna karşılık Çin, ABD'nin bölgede etki alanını sınırlandırma noktasında en başarılı yapılanma olarak gördüğü ŞİÖ'yü Avrasya politikasının en önemli araçlarından biri olarak görmektedir.

7.1.2. Kazakistan

Kazakistan her ne kadar ŞİÖ'ye üye olsa da dış politikasında çok yönlülüğü tercih edip, bölgede dengeleyici bir politika izlemektedir. Kazakistan, Rusya ile entegrasyon projeleri, Çin ile yatırım projeleri, ABD ile de enerji projelerinde yakın işbirliği yapmaktadır. Böylece uluslararası ve bölgesel gelişmelerde etkinliğini artırmayı hedeflemektedir. Cumhurbaşkanı Nazarbayev, Asya'da İşbirliği ve Güven Artırıcı Önlemler Konferansı'nın da (CICA) fikir babasıdır.

Kazakistan, Aynı zamanda Çin'in Tayvan politikasını desteklemiş ve ayrıca ŞİÖ içindeki güvenlik ve işbirliği konularında ortak hareket etmiştir (Cummings, 2005: 36).

Kazakistan ayrıca BDT, Avrasya Ekonomik Topluluğu (AET), Orta Asya İşbirliği Örgütü, vb örgütlerin de üyesidir. Kazakistan, bölgedeki büyük devletleri birbirleriyle dengeleyip bağımsızlığını ve çok yönlü diplomasi imkanını artırmak istemektedir (Çağlayan, 2009: 136). Kazakistan'ın sahip olduğu zengin kömür ve petrol yatakları ŞİÖ'nün madenlere, petrol ve gaz rezervlerine yakın olmasını sağlamıştır. Kazakistan'da bu durumu ŞİÖ sayesinde kendi lehine çevirerek doğal kaynaklarını özellikle Çin gibi enerji ihtiyacı her geçen gün artan ülkelere ihraç etmektedir.

7.1.3. Kırgızistan

Kırgızistan, doğal kaynaklar bakımından son derece fakir ve ekonomisi tarıma dayalı olan bir ülkedir. Kırgızistan'da diğer Orta Asya ülkeleri gibi ŞİÖ'yü Çin ile diyalog sağlayabileceği bir platform olarak görmüştür (Andican, 2006: 24).

Bölgedeki ülkelerin arasındaki ilişkileri incelediğimizde Kırgızistan, özellikle Özbekistan ile 1991 yılından bu yana büyük sorunlar yaşamış, her iki ülke, defalarca savaşın eşiğine kadar gelmiştir. İki ülke arasındaki en büyük problem sahası, 1998 yılında kurulduğu açıklanan, radikal İslami örgüt olan "Özbekistan İslami Hareketi'nin, Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan üçlü sınırında yer alan, Fergana Vadisini merkez üs yapması ve burada hazırlanmayı müteakip, Özbekistan'da terör faaliyetleri icra etmesidir (Akçalı, 2003: 148).

Öte yandan Kırgızistan, Çin ile de sınır sorunları yaşamış ve her iki ülke ile olan sorunlarına ŞİÖ zeminin de çözüm aramaya çalışmıştır. Ayrıca Özbekistan'ın bölgede lider olma gayretleri Kırgızistan ve ŞİÖ'nün diğer üyelerini de Rusya Federasyonu ve Çin liderliğindeki ŞİÖ'ye yaklaştırmıştır. Kırgızistan ŞİÖ içindeki diğer devletlerle yaptığı anlaşma ve işbirlikleri ile sorunlarına barışçıl yollardan çözüm bulmuştur.

7.1.4. Özbekistan

Özbekistan'da siyasi ve askeri örgütlerden çok ekonomik işbirliğine ağırlık veren birliklerle ilişkilerin geliştirilmesi çabalarının var olduğu görülmektedir. Rusya ve

Çin'in önderliğini yaptığı ve Şanghay İşbirliği Örgütü adını alan kuruluşa Özbekistan'ın üye olma gerekçesinin de ekonomi ağırlıklı olduğu söylenebilir.

Şanghay İşbirliği Örgütü'ne de girerek örgüte üye ülkeler arasındaki fiziki zinciri kuvvetlendiren Özbekistan, ŞİÖ'nün çalışmaları paralelinde bölgedeki sınır güvenliği konusunda ve terörist eylemleri ile uyuşturucu kaçakçılığına karşı verilen başarılı mücadelenin de tam merkezinde bulunmaktadır (Külebi, 2006).

7.1.5. Rusya federasyonu

Rusya, 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Orta Asya'da bağımsız duruma gelen ülkelerin tarihi, kültürel ve ekonomik bağları sebebiyle kendisine büyük oranda bağımlı olacağını düşünmekteydi. Rusya, bu düşüncesinin çok iyimser olduğunu çok geçmeden farkına varınca bu ülkelerdeki etkinliğini devam ettirebilmek amacıyla 1992 yılında Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)'nu kurdu. Fakat 1998 yılında Rusya ekonomisinin çökmesiyle bu topluluk önemini yitirmiş ve Rusya'nın bölgedeki inisiyatifi daha da azalmıştır. BDT'ye üye olan Azerbaycan, Gürcistan ve Özbekistan askeri işbirliği anlaşmalarından, topluluğun askeri güvenliğini sağlamaktan uzak olması ve sadece Rusya'nın çıkarları doğrultusunda hareket ettiği gerekçesiyle ayrılmıştır.

Rusya'nın bölgedeki gücünün aşırı derecede zayıflamış olması bölgede boşluğa neden olmuştur. Bölgedeki dini gruplar ve terörist örgütler bu durumdan istifade ederek, Orta Asya ülkelerinde geri planda lojistik destek oluşturmuşlardır (Shlyndov, 2006: 68). Rusya açısından Orta Asya Bölgesi, enerji kaynakları açısından zengin bir bölge olmasının yanında Afganistan, İran ve Pakistan ile sınırının olması sebebiyle stratejik açıdan büyük önem taşımaktadır (Alexandroni, 2007: 14).

Çin ve Rusya'nın ŞİÖ üyesi ülkelerle geliştirdiği ekonomik ve ticari ilişkiler aynı zamanda çok taraflı ilişkilerin geliştirilmesini sağlamış ve ekonomik alanda iş birliğinin uygulandığının da bir göstergesi olmuştur. Rusya, ŞİÖ'nün kuruluşuyla birlikte bölgede çok taraflı ekonomik işbirliğinin geliştirilmesini sağlamıştır. Bu itibarla Rusya'nın tüm doğal gaz üretimini sağlayan Gazprom'un doğal gaz kaynağı Kazakistan, Özbekistan ya da Türkmenistan tarafından

sağlanmaktadır. Doğalgaz geçişi Kazakistan üzerinden transit olarak gerçekleştirilmekte ve Rusya tarafından pazara sunulmaktadır. Orta Asya ülkeleri ekonomik açıdan geri kalmış olmaları nedeniyle Rusya'ya bağımlı hale gelmişlerdir (Blank, 2007: 315).

Rusya, Çin ile etkisi altında bulundurduğu ŞİÖ sayesinde 15 Haziran 2001 yılında yayınladığı deklarasyonla anti-Amerikan politikasını ortaya koymuştur. Hem Rusya hem de Çin, ABD'nin renkli devrimlere verdiği desteklerle Orta Asya bölgesini kontrol altına alma politikasının karşısında devamlı olarak geniş kapsamlı ve sistemli bir şekilde çaba göstermiş ve ABD'nin tüm bu politikalarını baltalamayı başarmışlardır. Son olarak ise ŞİÖ'nün gerçekleştirdiği Ağustos 2007 tatbikatı da, ABD'ye karşı iki ülkenin askeri anlamda stratejik işbirliğinin kararlılığını ve başarısını açıkça göstermiştir.

7.1.6. Tacikistan

Tacikistan'ın ŞİÖ'den en büyük amaç ve beklentisi Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bölgede ve kendi topraklarında güven ve istikrarı temin etmek olmuştur. Tacikistan Orta Asya'daki etkin güçlerle (ABD, ÇHC, RF, İran, Hindistan) siyasi ve güvenlik ilişkilerinde denge politikası yürütmeyi ve bundan azami fayda sağlamayı, bölgesel örgütlenmeler vasıtasıyla işbirliğini geliştirerek karşılıklı bağımlılığı artırmayı, radikal hareketlere karşı rejimini korumayı, ŞİÖ içindeki iki başat güçten (ÇHC ve RF) ekonomik yardım almayı, bu ülkelerle olan ticaretini artırmayı, dolayısıyla bağımsızlığını pekiştirmeyi amaçlamaktadır (Akgür-Çakıroğlu, 2008).

7.1.7. Gözlemci üyeler

ŞİÖ'nün gözlemci statüsündeki üyeleri İran, Hindistan, Pakistan ve Moğolistan'dır. Gözlemci üye olan Hindistan, Doğu'ya ve Avrasya kıtasına yönelik yeni politikaların tam ortasında yer almaktadır (Çeçen, 2006: 256). Gözlemci statüsündeki ülkelerin amaçları ile üye ülkelerin beklentileri, ŞİÖ'nün geleceğini doğrudan etkileyecek faktörlerdir. Rusya ile çok iyi ilişkileri bulunan Hindistan, sahip olduğu nüfus potansiyeli ve nükleer güç olması sebebiyle Asya'da önemli bir ülkedir. İlerleyen yıllarda Çin gibi Hindistan'ın da enerji

ihtiyacının büyük ölçüde artacağı öngörülmektedir. Bu nedenle Hindistan Orta Asya'ya ilgisini özellikle son yıllarda artırmıştır. Afganistan'a yardım amacıyla Tacikistan'da üs kuran Hindistan, bu üs vasıtasıyla Rusya ile askeri silah ve teçhizat alışverişini daha rahat gerçekleştirmektedir (Bedi, 2002)

Orta Asya'da coğrafi olarak çok önemli bir konumda olan Afganistan'ın gözlemci olarak birliğe dahil edilmesi de bu ülkede süren NATO ve dolayısıyla ABD varlığına bir tepki olarak görülebilir. Rusya, Afganistan'ın yeniden yapılandırılması sürecine desteğini açıklarken bu ülkenin ŞİÖ içinde gözlemci olarak yer almasıyla Çin ile birlikte stratejik olarak bu ülkenin geleceğinde söz sahibi olma isteğini ortaya koymuştur.

İran'ın ilerleyen yıllarda birliğe tam üye olması, ŞİÖ'yü Orta Doğu'ya doğrudan komşu yapması sebebiyle politik olarak bölgedeki dengelerin ŞİÖ lehine değişmesini sağlayabilecektir. Günümüzde Çin'in petrol ihtiyacının büyük bölümü İran'dan karşılanmaktadır. Çin, artan enerji ihtiyacını Orta Asya ülkelerinde olduğu gibi İran ile inşa edilecek bir boru hattıyla desteklemek istemektedir. İran'ın Çin'le olduğu gibi Rusya ile de aralarındaki ilişki, nükleer reaktör kurma çalışmalarında ve silah sistemlerinde aldığı desteklerden dolayı iyi durumda bulunmaktadır. ŞİÖ üye ülkeleri İran'ı sahip olduğu potansiyel enerji kaynakları ve Orta Doğu'daki gücü sebebiyle birlik için önemli bir ülke olarak görmektedir (Alkanat, 2013: 88).

Orta Asya'da dikkat çeken bir başka ülke ise Türkmenistan'dır. Türkmenistan'ın bağımsızlığından kısa bir süre sonra 12 Aralık 1995 tarihinde BM Genel Kurulunda alınan bir kararla Türkmenistan'a "Daimi Tarafsız Ülke" statüsü tanınmıştır. Türkmenistan'da tarafsızlık, devletin en önemli ilkelerinden biri olarak kabul edilmekte, dış politika bu statü temelinde belirlenmektedir. Bu nedenle Türkmenistan, güvenlik ve askeri nitelikli ittifaklara katılmamakta, topraklarında yabancı askeri üsler kurulmasına veya topraklarının yabancı askeri güçler tarafından kullanılmasına izin vermemekte, tarafsızlık statüsünü zedeleyeceğini düşündüğü politikalardan kaçınmaktadır (www.mfa.gov.tr.).

Çin ve Rusya, zengin doğalgaz rezervlerine sahip Türkmenistan'ı ŞİÖ'ye üye olması için davet etmelerine rağmen, Türkmenistan "Daimi Tarafsız ülke" statüsünü özenle korumaktadır.

7.2. ŞİÖ'NÜN GELECEĞİ VE HEDEFLERİ

Sovyetler Birliği, batı bloğu ile girdiği silahlanma yarışı sonrası ekonomisinde büyük yaralar açılıp yıkılmış ve geçici bir süre askeri bir tehdit olmaktan çıkmıştır.

Soğuk Savaşın bitişiyle birlikte Çin'in potansiyel bir güç olarak uluslararası sistemde kendini göstermesi mevcut güç dengelerinde değişikliğe neden olmuştur. Soğuk Savaş sonrası dönemde ortaya çıkan dünya sisteminde ABD'nin, Orta Asya'da ve Orta Doğu'da ortaya çıkan güç boşluklarının doldurulmasına ve enerji kaynaklarının kontrolüne yönelik bir strateji geliştirdiği bilinmektedir. Çin ise Soğuk Savaş sonrası dönemde, diğer ülkelerle ilişkilerini geliştirmeye yönelik faaliyetlerde bulunmuştur. Bu bağlamda Soğuk Savaş sonrasında ŞİÖ'nün, Rus-Çin ittifakını da güçlendirmiş olduğu değerlendirilmektedir (Çağlayan, 2009: 109).

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonraki süreçte, bölgedeki güvenlik işbirliği imkanları ilk başta sınırlı görünmekteydi. Post-Sovyet döneminde oluşan ve 1999'da Özbekistan'ın çekilmesiyle birlikte daha da zayıflayan Bağımsız Devletler Topluluğu, Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü ve Şanghay İşbirliği Örgütü dışında bölgede güvenlik ilişkilerini düzenleyen gerçek bir mekanizma meydana getirilememiştir. 1990'lı yıllarda, özellikle Rusya ve Çin gibi büyük güçlerin yer aldığı ŞİÖ'nün kurumsallaşmasını bir zaruret haline gelmiştir.

ŞİÖ, Kuruluş aşamasında her ne kadar terörizm ve bölgesel ayrılıkçı hareketlerle mücadele edecek olan bir güvenlik grubu olarak algılanmış olsa da; örgüt, 2001 yılından bu yana hedef ve kapsamını genişletmiş, bölgesel ekonomik güç olma yolunda, kendi bünyesindeki sosyal gelişimi de hızlandırarak dikkate değer mesafeler kaydetmiştir (Zeyrek,2010: 2). Örgütün amaç, prensip, yapı ve işleyişini bildiren ŞİÖ Beyannamesi, Haziran 2001'de Saint Petersburg Zirvesi'nde imzalanmıştır. ŞİÖ Beyannamesine göre, örgütün

temel amaçları, üye ülkeler arasında güveni ve dostluğu ilerletmektir. Buna paralel olarak üye ülkelerin ekonomik, siyasal, kültürel ve askeri bağlarının güçlendirilmesi de beyannamede belirtilen temel amaçlar arasındadır (Lukin'den aktaran Örmeci, 2011). Örgütün Pekin Zirvesi'nden (2003) sonra ise üyeler arasındaki askeri ve ekonomik bağları güçlendirmek amacıyla somut adımlar atılmaya başlanmıştır. Bu doğrultuda 2003'te ekonomik antlaşmalar imzalanmış, 2004'te örgütte ilk kez bütçe hazırlanmış, 2005'te yapılan çağrı ile Özbekistan'daki Amerikan askeri varlığına tepki gösterilmiş ve bu gücün bölgeden uzaklaştırılması sağlanmış, 2007'de ise altı üye ülkenin orduları Ural dağlarında "Barış Misyonu 2007" adlı bir askeri tatbikat düzenlemiştir (Örmeci 2010). Dünya petrol üretim ve kullanım pazarının yarısından fazlasını elinde bulunduran Hindistan, İran, Moğolistan ve Pakistan'ın gözlemci olarak bulunduğu örgütün esas amacı ise ABD'ye karşı etkili bir kutup oluşturmak, Batı hegemonyasında bir dünya düzenine karşı çıkarak dünyanın çok kutuplu olduğunu ve meselelerin çözüm yerinin yalnızca BM olması gerektiğini kabul ettirmektir.

ŞİÖ, askeri ve diplomatik ilişkilerin çeşitlendirilmesinin yanında, ticaret, kültür ve bölge güvenliği alanlarındaki işbirliğini de artırmayı amaçlamaktadır. Özellikle bölge güvenliği konusunda, ŞİÖ üyeleri düzenli olarak uluslararası güvenlik konjonktürü gibi meseleleri ele alıp görüş alışverişinde bulunmaktadır.

ŞİÖ'ye üye devletler, ekonomik olarak refahlarının artmasının kendi içlerine kapanık ve birlik dışına çıkmayan faaliyetlerden çok, batı dünyası ile geliştirilecek ekonomik ilişkilere dayandığını da bilmektedirler. Çünkü ŞİÖ'nün lokomotif ülkeleri olan Rusya ve Çin'in ABD ile olan yıllık dış ticaret hacmi 100 milyar dolar civarındadır (Weitz, 2012). Rusya'nın sahip olduğu enerji kaynaklarının en önemli müşterisi ise şüphesiz ki Batılı ülkelerdir. Dolayısıyla, ŞİÖ üyesi devletler ve Batı dünyasının arasındaki bu önemli orandaki ticari ilişki, ŞİÖ'nün Batılı güçler karşısında salt bir karşı ittifak kurma girişimi olarak değerlendirilmemelidir.

Bundan çıkarılacak sonuç, ŞİÖ ülkelerinin ortak tehdit algılamaları ölçüsünde, bölgeye yönelik saptanan tehditlere karşı etkili bir birlik ortaya koyma ihtiyacını

ifade etmekte olduklarıdır. ŞİÖ' nün bölge güvenliği hususlarına verdiği önem, üye devletlerin devlet başkanları düzeyinde gerçekleşen yıllık toplantıların yanında, savunma bakanları düzeyinde de bu tür zirvelerin düzenlenmesi konusunda mutabakata varmış olmalarından anlaşılmaktadır (Zeyrek, 2010: 8).

Sağlanmış olan bu mutabakatı somutlaştırmak amacıyla, daha sık olarak ortak tatbikat ve askeri eğitim programlarının tertiplenmesi yönündeki talepler üye ülkeler tarafından dile getirilmektedir. Aynı şekilde, barış operasyonlarında bilgi değişiminin sağlanması, bölge güvenliği konusunda ortak konferansların düzenlenmesi ve farklı değişim programlarının hayata geçirilmesi gibi gündem maddeleri de ŞİÖ üyeleri tarafından gerekli görülmektedir (Zeyrek,2010: 4). Tüm bu askeri ağırlıklı niteliklere rağmen, ŞİÖ üyeleri, bir askeri ittifak teşkil etmediklerinin ve üçüncü ülkelere yönelik bir girişim oluşturmadıklarının altını çizmektedirler (Yuan,2003: 134). Ancak yine de, Moğolistan, Pakistan, Hindistan ve İran gibi devletleri gözlemci ve potansiyel üye olarak içinde barındıran ŞİÖ, özellikle ABD'nin yer almadığı bölgesel güvenlik bağlamında kurulan işbirliği mekanizmaları açısından geleceğe dair bir örnek teşkil edebilir.

ŞİÖ'nün İlke ve Hedefleri ise şunlardır;

- a) Üyeler arasında karşılıklı güveni, dostluğu ve iyi komşuluğu sağlamlaştırmak,
- b) Barışı korumayı ve desteklemeyi amaçlayan çok boyutlu işbirliğini geliştirmek,
- c) Bölgesel güvenlik ve istikrarın sağlanmasına katkıda bulunmak,
- ç) Demokratik, adil ve kalıcı siyasal ve ekonomik prensipleri benimseyip uluslararası düzenin kurulmasına destek sağlamak; bu bağlamda terörizm, ayrılıkçılık ve aşırılıkçılığın tüm biçimlerine karşı koymak,
- d) Uyuşturucu, silah kaçakçılığı, yasa dışı göç ve diğer suçlarla ortak çıkarlar doğrultusunda etkili bölgesel işbirliğini teşvik etmek,

e) Siyaset, ticaret, ekonomi, savunma, hukuk, çevre, kültür, bilim-teknik, eğitim, enerji, ulaşım, kredi ve finans, diğer ortak çıkar alanlarında etkili bölgesel işbirliğini geliştirmek,

f) Halkların yaşam ve refah seviyesinin sürekli yükselmesini amaçlayarak eşit ortaklık ilkesine dayanan ortak faaliyetler ile bölgede çok yönlü ve dengeli ekonomik büyümeye, sosyal ve kültürel gelişmeye katkıda bulunmak,

g) Dünya ekonomisi ile bütünleşme için sürekli işbirliği imkânlarını koordine etmek,

ğ) Üye devletlerin uluslararası sorumlulukları ve ulusal yasaları çerçevesinde yer alan temel hak ve özgürlükleri garanti altına alacak süreçleri yerine getirmesine yardımcı olmak,

h) Diğer ülke ve uluslararası kuruluşlarla ilişkiler kurmak ve geliştirmek,

ı) Uluslararası sorunların barışçıl yollarla çözülmesi konusunda işbirliği yapmak,

i) 21. Yüzyılın sorunlarına çözüm yolları aramak ve uyuşmazlıkların barışçıl yollardan çözülmesine katkıda bulunmaktır (Çomak, 2005: 20).

11 Eylül 2001'den sonra 1990'lar boyunca oluşmuş olan Orta Asya'nın bölgesel dengelerinde köklü bir değişiklik yaşanmıştır. 1990'ların ortalarında NATO'nun bölgede uyguladığı Barış için Ortaklık projesinden rahatsız olan Rusya ve Çin, 2001'den itibaren bölgeye yeniden yerleşen Amerikan varlığıyla karşı karşıya kalmışlardır. ŞİÖ'nün geleceği açısından bazı tehdit ve belirsizlikler olduğu gibi yeni fırsatlar da bulunmaktadır. ŞİÖ'nün varlığının sağlıklı bir şekilde devamı açısından Çin ve Rusya'nın takınacağı tutum büyük önem taşımaktadır. Bu noktada Çin ve Rusya, Orta Asya'ya yönelik olarak işbirliğine dayalı yapıcı bir politika izlerse, ŞİÖ kurumsal açıdan daha da güçlenip gelişecektir. Eğer kendi hegemonyalarını genişletmeye yönelik yayılmacı bir tutum takınırlarsa ŞİÖ'nün ayakta kalması da mümkün olmayacaktır. Burada Pekin'in Rusya ve Orta Asya cumhuriyetleriyle olan sorunlarına nasıl bir çözüm getireceği büyük önem taşımaktadır.

Orta Asya, ABD ile bölgesel ve küresel çapta rekabet etmek için önemli bir konuma sahiptir. Eğer ileride çok kutuplu bir sistem olacaksa, bu amaç için her şeyden önce Çin ve Rusya bir bakıma “arka bahçeye” sahip olmalı, kontrol altında tutabilmelidirler. Eğer bu ülkeler Orta Asya’da güçlerini ve cesaretlerini ispat edemezlerse dünya’nın başka bir bölgesinde şansları olmaz. Bu sebeple Rusya ve Çin’in Orta Asya ülkeleri ile işbirliğini ŞİÖ şemsiyesi altında güçlendirmektedir (Bal, 2006:653).

Bu konuda en belirleyici sorun ŞİÖ Ülkeleri arasındaki sınır ihtilaflarıdır. Orta Asya Ülkeleriyle Çin arasındaki muhtemel sınır anlaşmazlıkları sınır güvenliğini kökünden etkilemese de bu ülkelerin Çin’le olan ikili ilişkilerine ve çok taraflı işbirliği projelerine zarar verebilir. Kırgızistan ve Kazakistan Çin ile yapılan sınır anlaşmaları yüzünden içeride ciddi bir muhalefetle karşılaşmışlardır. Tacikistan açısından ise Çin’le olan sınır sorunları daha az önemli gözükmektedir. Bu tür sınır sorunları Çin ve Rusya arasındaki ikili ilişkileri de olumsuz yönde etkileyebilir (Magrin, 2002: 32).

Rusya, Çin’in Sincan-Uygur Özerk bölgesi sorununu da düşünerek ŞİÖ bünyesinde radikal Müslüman hareketlerle ortak bir mücadeleyi teşvik etmektedir. Ancak Çin’in radikal hareketler ve terörizm konularında uluslararası işbirliğine çok yatkın olduğu söylenemez. Pekin, Sincan-Uygur Özerk bölgesi ve Tibet gibi sorunları halen kendi iç meselesi olarak görmektedir. Ayrıca Kazakistan’da 200 bin, Kırgızistan’da 35 bin Uygur yaşamaktadır ve buradaki Uygurlar her iki devlet tarafından da faaliyetlerinin kısıtlanmasına rağmen Doğu Türkistan’daki ayrılıkçı hareketlere destek vermektedirler (Raczka, 1998: 398). Çeşitli defalar ŞİÖ bünyesinde gerçekleştirilen anti terör tatbikatlarına rağmen, Çin bu tür işbirliği isteklerine son derece temkinli yaklaşmaktadır. Teröre karşı yapılacak işbirliğinde istihbari bilgiler, hukuki destek, sınır dışı edilme gibi konular hayati öneme sahiptir. Buna karşın genel olarak istihbarat alanında Rusya ve Çin arasındaki işbirliğinin Rusya ve Batı dünyası arasındakinden daha geride olduğu görülmektedir (Magrin, 2002: 32).

ŞİÖ’nün kalıcılığı ve geleceği Çin ve Rusya’nın Orta Asya’da kesişen çıkarları ile doğrudan bağlantılıdır. ABD’nin artan nüfuzuna rağmen Moskova, kendi

geleneksel nüfuz ve çıkarlarını koruyup geliştirmek için bölgesel bir kuruluşa ihtiyaç duymaktadır. Olaya Çin açısından baktığımızda ise Pekin açısından bu örgüt batı sınırlarını denetleme ve istikrarlı bir ortam oluşturma açısından arzulanan bir platformu ifade etmektedir. Çin, Orta Asya cumhuriyetleri üzerinde ağırlıklı bir nüfuz kurup onlara liderlik etmeye çalışırsa, Rusya da bölgedeki ulusal çıkarları doğrultusunda Çin'i dengeleme yoluna gidebilir. Zaten Rusya, Çin'in Kazakistan ve Kırgızistan ile atan ticaretinden rahatsızdır. Moskova, Çin'in Orta Asya'ya yayılmasını kendisine yönelik bir tehdit olarak algılamaktadır. Orta Asya devletleri ve Moğolistan ise Çin'in ekonomik açılımını bölgeye nüfuz etme çabası olarak görmekte ve özellikle Çinli göçmenler konusunda hassas davranmaktadır (Stobdan, 1998: 403).

ŞİÖ, iktisadi açıdan da Çin ve Rusya'nın Orta Asya ülkeleriyle işbirliğini geliştirmesine yarayacaktır. ŞİÖ iktisadi işbirliği için yeni bir merkez olsa da yakın gelecekte üye ülkeler arasında kapsamlı iktisadi bütünleşme beklemek pek gerçekçi olmayacaktır (Çolakoğlu, 2004: 195).

Petrol ve doğal gaz başta olmak üzere enerjinin üretimi ve nakli konusundaki işbirliği, çok taraflı ilişkilerin geliştirilmesinde önemli bir adım olacaktır. Çin'in büyüyen ekonomisinin büyük ihtiyaç duyduğu enerji kaynakları konusunda Hazar ve Sibirya'daki kaynakların ŞİÖ bünyesinde değerlendirilmesi, Rusya ve Orta Asya ülkeleri arasında bu konuda yaşanabilecek çatışmaları engelleyecektir. Enerji işbirliği konusunda ŞİÖ'nün devreye sokulması Çin-Rus ikili ilişkilerini geliştireceği gibi örgüte de ticari işbirliği zemini yaratacaktır. Bu konuda ŞİÖ'nün önündeki en çetin sınav Sibirya petrol boru hatları meselesidir. Dolayısıyla 1990'ların başından beri Rusya ile Çin arasında çalışmaları yürütülen Sibirya petrol boru hattı projesi Pekin için hayati bir öneme sahiptir. Bu proje Yeltsin-Jiang ve Putin-Hu dönemlerinde kurulup geliştirilen iki ülke arasındaki stratejik ortaklığın en somut adımlarından biridir (Çolakoğlu, 2004: 196) .

Öte yandan ŞİÖ, Afganistan'ın istikrara kavuşmasına ve uluslararası demokratik denetime destek vererek bu ülkenin radikal akımların etkisinden kurtulmasına katkıda bulunabilir. Afganistan üzerinde çeşitli oranlarda nüfuzu bulunan Rusya,

Çin, Özbekistan ve Tacikistan'ın ŞİÖ bünyesinde işbirliğine gitmesi bu ülkenin kaderine yön vermede çok önemli bir araç olacaktır. Taktik açıdan ABD'nin bölgedeki varlığı Afganistan'daki radikal Taliban hareketinden tehdit algılayan Rusya ve Çin için olumlu olmuştur. Bu konuda ABD ile de işbirliğinin sürdürülmesi Orta Asya'nın istikrarına katkı sağlama noktasında önemli bir adım olacaktır (Çolakoğlu, 2004: 196) .

11 Eylül'den sonra ABD'nin stratejik olarak Orta Asya'ya dönmesi ile birlikte ŞİÖ büyük bir darbe yemiştir. Ne Rusya ne de Çin ABD'nin bölgedeki varlığına karşı etkili bir strateji oluşturabilmişlerdir. Ancak, Rusya ve Çin'in ŞİÖ'nün kurumsallaşması yönünde attığı adımlar tek kutuplu bir dünyadan çok kutupluluğa geçişte önemli bir etki yaratacaktır. ŞİÖ'nün kurumsallaşma yönünde attığı adımlar hızlanınca diğer bölge ülkeleri de üyeliğe daha sıcak bakmaya başlamışlar, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu Hindistan, İran, Pakistan gibi ülkeler ŞİÖ' ne katılma niyetinde olduklarını beyan etmişlerdir. Bu özellikle örgütün ana kurucusu olan Çin için bir başarı olarak görülebilir. 11 Eylül sonrası BM, NATO ve G-8 gibi örgütlerin de bölünmüşlük ve çaresizlik içine düştükleri göz önünde bulundurulursa, ŞİÖ'nün içinde bulunduğu zor durum çok abartılmamalıdır. ŞİÖ'nün kendi iç etkinliğindeki verimsizlik ve hareketsizlik gibi bünyesel sorunların aşılması halinde, teşkilatın yoluna devam edeceği söylenebilir. Özellikle Rusya ve Çin arasındaki ortak çıkarlara dayalı uyum ve işbirliği devam ettiği sürece ŞİÖ de varlığını koruyup geliştirecektir (Çolakoğlu, 2004: 197).

9. DOKUZUNCU BÖLÜM: ŞİÖ TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

Son yıllarda Türk dış politikası çok boyutlu ve çok kulvarlı bir yapı kazanmıştır. Bugün uluslararası ilişkilerin seyrettiği dinamik şartlarda, Türkiye'nin statik ve tek parametrelili bir politika yürütmesi mümkün değildir. Irak'ta su yüzüne çıkan, hem Atlantik İttifakı içindeki bölgesel, hem de Transatlantik'le Avrasya arasındaki küresel parçalanma ve Asya-Avrupa, İslam-Batı, Güney-Kuzey kutuplaşmaları içinde Türkiye, kendisi problem kaynağı olmayan, aksine problem çözücü, küresel ve bölgesel barışa katkı sağlama yönünde inisiyatif kullanan ve çekim alanı oluşturan bir ülke olmalıdır. Türkiye, değişik kulvarlarda çok boyutlu bir politika izlemek durumundadır. Rusya ve AB ile eşzamanlı biçimde ortak çıkar alanları geliştirebilmek, komşular ile yakın işbirliği tesis etmek ve bu arada ABD ile stratejik ilişkiyi sürdürmek bir çelişki değil, yeni politikanın temel esası olarak görülmelidir (Davutoğlu, 2004).

Türkiye'nin değişik kulvarlarda Rusya ve AB ile eşzamanlı biçimde ortak çıkar alanları geliştirebilmek adına işbirliği yaptığı ŞİÖ ile ilişkilerine geçmeden önce son yıllarda Türkiye'nin komşu ve çevre ülkeleri ile olan siyasi ve ekonomik ilişkilerini incelemenin faydalı olacağını düşünüyorum.

9.1. TÜRKİYE - AVRASYA İLİŞKİLERİNİN TARİHİNE BAKIŞ

Türkiye'nin Avrasya ile ilişkilerinin tarihine bakıldığında Türkiye'nin bölge üzerinde geliştirdiği politikaların yeni olmadığı görülmektedir. Türkiye, Cumhuriyetin ilk yıllarında SSCB ile kurduğu politik ve ekonomik işbirliği dolayısıyla SSCB'nin egemenliğindeki Avrasya bölgesinden özenle uzak durmuş, Soğuk Savaş döneminde SSCB'nin tüm bölgeyi dış dünyaya kapatması dolayısıyla, Türkiye 1990'lı yıllara kadar bu coğrafyada etkin bir politika izleyememiştir.

Atatürk'ün devlet başkanlığı döneminde Sovyetler Birliği sürekli olarak var olduğu için, Türk devletinin kurucusu bu büyük siyasal güç ile yakın dostluğa önem vererek herhangi bir anlaşmazlık konusu çıkmaması için çaba göstermiştir. Atatürk, cumhuriyetin onuncu yılında yaptığı bir konuşmada, Sovyetler Birliğinin bir gerçeklik olarak var olduğunu ve Türk dünyasının beşte

üçü oranında büyük çoğunluğunun bu büyük devlet yapılanmasının sınırları içinde olduğunu, bu durumu bilerek hareket edilmesi gerektiğini kaydetmiştir. Türk dünyasını esirlikten kurtarma doğrultusunda verilecek bir mücadele doğrultusunda bu büyük dev ülke ile savaşamayacağını ama bu büyük siyasal yapının da diğer devletler gibi bir gün çökeceğini, o zaman Türk dünyasının ve Avrasya ülkelerinin özgürlüklerine kavuşacaklarını, Türkiye Cumhuriyetinin böyle bir günü bekleyerek Sovyetler Birliği sonrası dönem için hazırlıklı olması gerektiğini söylemiştir (Çeçen, 2013).

Türkiye, Sovyetler Birliğinin dağıldığı 1991 yılına kadar bölgedeki Türk unsurlarla ilişkilerini zamanın merkezi idaresi olan Moskova ile karşılıklı kültürel ve ekonomik ilişkiler çerçevesinde yürütmüş, bunun dışında herhangi bir ilişki kurulmamıştır. Sovyetlerin dağılmasından sonra ise Türkiye, Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını ilk tanıyan ve yardımlarına ilk koşan ülkedir. Bu ekonomik yardımların yeterli düzeyde olup olmadığı tartışılsa bile, 1990'lı yıllarda Türkiye ekonomisinin içinde bulunduğu durumu da göz ardı etmemek gerekmektedir.

Türkiye, 1992-1997 döneminde yaklaşık 1,8 milyar dolarlık dış yardım ve kredi desteği sağlamış olup bu yardımların yaklaşık %88'i yani 1,6 milyar doları Türk Cumhuriyetlerine tahsis edilmiştir (Çarıkçı, 1998:4).

1991 yılında dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal 400 yıldır ilk kez Türklere bölge lideri olma şansının çıktığına işaret etmiştir. Ardından dönemin Başbakanı Süleyman Demirel Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Türk Dünyasından söz ederek 21'inci yüzyılın Türk Dünyasının yüzyılı olacağını kaydetmiştir.

Avrasya bir bütün olarak, dünya nüfusunun yüzde 75'ini, dünya gayri safi milli hâsılasının (GSMH) yüzde 60'ını ve enerji kaynaklarının yüzde 75'ini kapsamaktadır. Tartışılmaz bir potansiyele sahip olan Avrasya'nın Türkiye tarafından değil göz ardı edilmesi ilişkilerin istenilen düzeyde gelişmemesi bile Türkiye için ağır kayıplar demektir. Bunun farkında olan Türkiye, 1991 yılından bu yana bölge ile birçok işbirliğine imza atmış ve bölgedeki yeni oluşumların içinde yer almıştır (Fouskas, 2004: 28).

Ancak, Türkiye'nin Orta Asya ülkeleri ile geliştirmeye çalıştığı bu ilişkiler pek de istediği gibi gelişmemiştir. Yeterli fikri altyapısı ve fazlaca bir derinliği olmayan politikalarla Türkiye Avrasya gibi çetrefilli bir politikanın izlendiği coğrafyaya adım atmıştır.

Türkiye, önemli değişimlerden geçmekte olan bölge halklarıyla kültürel ve etnik bağları nedeniyle bölge ve dünya politikasında daha etkin bir siyasi konuma gelmeyi arzulamıştır. Bu beklenti laik demokrat Türkiye'nin Orta Asya Devletlerince bir "Model" olarak kabul edileceği inancına dayanmıştır (Sayarı, 1992:15). Türkiye'nin bu politikasının Batı, özellikle ABD tarafından cesaretlendirildiği de unutulmamalıdır. Bu dönemde Batılı devletler SSCB'den boşalan yeri bölgede İran destekli siyasal İslam'ın doldurmasından çekindikleri için Müslüman fakat laik ve demokratik Türkiye'ye destek verdiler. Türkiye, Batılı devletlerin desteğini aldığı bu dönemde bölge ülkelerinin bazı liderleri tarafından "Ağabey" olarak görülmüştür. (Aydın ve Erhan, 2006: 9).

9.2. TÜRKİYE'NİN AVRASYA'DA İŞBİRLİĞİ İÇİN YAPTIĞI ÇALIŞMALAR

Orta Asya Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazanmaları, Türk dış politikasına yeni bir boyut eklemiştir. Türkiye'nin; ortak dil, tarih ve kültürel bağlarının bulunduğu bu ülkelerle ilişkileri ve işbirliği birçok alanda ortak yarar temelinde hızla gelişmiştir. Yapılan ekonomik, sosyal ve kültürel işbirliği çalışmaları;

- Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA),
- Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ),
- Türk Dili Konuşan Ülkeler (veya Cumhurbaşkanı) Zirvesi,
- Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı,
- Avrasya Ekonomi Zirveleri,
- Yapılan Diğer Çalışmalar olarak sınıflandırılabilir.

9.2.1. Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA):

Türkiye'nin 19990'lı yıllarda Orta Asya konusundaki ilk önceliği genç Türk devletlerinin uluslararası toplum tarafından kabul edilmesi olmuştur. Daha sonra ülkemiz, Orta Asya'da yeni kurulan ülkelerde yaşayan soydaşlarımız için sosyal, ekonomik ve kültürel alanda birçok çalışma yapmıştır. İlk başta yapılan yardımlar zaman içinde uzun soluklu projelere, kalkınma merkezli işbirliği çalışmalarına dönüşmüştür. Bölgede yapılacak faaliyetleri ve dış politika önceliklerini uygulayacak, koordine edecek bir organizasyon ihtiyacı doğmuş ve bu doğrultuda Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) 1992 yılında kurulmuştur. Türkiye'nin Orta Asya'ya yönelik dış politikasında aktif politika anlayışının yerleşmesi ile TİKA ortak değerlere sahip olduğumuz ülkeler başta olmak üzere birçok bölge ve ülkede Türk dış politikasının uygulayıcı bir aracı haline gelmiştir.

TİKA'nın amacı Türk Cumhuriyetlerinin kendi sosyal yapısını üretmesi, kendi kimliğini sağlıklı bir şekilde inşa etmesi, kültürel ve siyasi hakların gelişmesi, teknik alt yapı konusunda eksiklerin giderilmesi olarak özetlenebilir. Eğitim, sağlık, restorasyon, tarımsal kalkınma, maliye, turizm, sanayi alanında bir çok proje ve faaliyet TİKA tarafından gerçekleştirilmiştir. TİKA Program Koordinasyon Ofislerinin ilki Türkmenistan'da açılmış; ilerleyen dönemlerde Avrasya bölgesinde bulunan ofis sayısı altıya çıkmıştır (www.tika.gov.tr).

9.2.2. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ)

Türk dış politikasının öncelikli sahalarından olan Kafkasya ve Balkanlar arasında bir köprü niteliği taşıyan Karadeniz Bölgesi tarihten günümüze kadar çevre ülkeler için devamlı olarak yüksek önemi haiz olmuştur. Parçası olduğumuz Karadeniz Bölgesi'ne duyulan uluslararası ilgi günümüzde de sürekli artmaktadır.

Türkiye, bölgede işbirliği olanaklarının değerlendirildiği bölgenin en kapsayıcı ve tam teşekküllü ekonomik kuruluşu olan KEİ'nin kuruluşunda aktif rol almış olup, o zamandan beri faaliyetlerine aktif katılım sağlamakta ve Sekretarya'sına ev sahipliği yapmaktadır. Ayrıca, uluslararası toplumun Karadeniz'e artan

ilgisinden istifadeyle, KEİ çerçevesinde somut işbirliği projelerinin hayata geçirilmesi için çalışmakta ve örgüt'ün etkinliğinin daha da arttırılması için yoğun çaba sarf etmektedir.

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü fikri temeli emekli büyükelçi Şükrü Elekdağ tarafından dile getirilmiş ve bu hedef doğrultusunda ilk adım 19-20 Aralık 1990 tarihinde Ankara'da gerçekleştirilen bir toplantı ile atılmıştır. Ankara'da yapılan bu toplantıda KEİ'nin Çerçeve Anlaşma Taslağı üzerinde görüşmeler yapılmış olup, çerçeve anlaşmasında KEİ'nin amacı şu şekilde belirtilmiştir:

“Karadeniz'e sahildar devletlerin ve bu havzada yerleşik ülkelerin aralarındaki ekonomik ilişkileri güçlendirmek, ticareti arttırmak ve karşılıklı yatırımları yoğunlaştırmak amacıyla bir ekonomik işbirliği ve serbest ticaret bölgesi kurulması amacına ulaşmak için, üye ülkeler, belirli hazırlık ve geçiş işlemlerinden sonra, bölge sınırları içinde kişilerin, işgücünün ve malların serbest dolaşımı için kademeli şekilde önlemler alacaklar, gümrük vergileri ve miktar kısıtlamalarını tedricen azaltacaklardır.”

Ankara'daki toplantıda tartışmaya açılan Çerçeve Anlaşma Taslağının Bükreş ve Sofya'da yapılan toplantıların ardından, Moskova'da devlet adamları tarafından imzalanması görüşü benimsenmiştir. 12-13 Mart 1991'de düzenlenen Bükreş Toplantısında taslak üzerinde yeniden tartışmalar yapılmış ve konu üzerindeki çalışmalara Sofya'da devam edilmesi öngörülmüştür. Ardından 23-25 Nisan 1991'de Sofya'da taslak metin üzerinde çalışmalar sürmüştü ve 11-12 Temmuz 1991'de Moskova'da yapılan üst düzey bir toplantıda da anlaşma metni konusunda görüş birliğine varılmıştır. 3 Şubat 1992'de İstanbul'da Dışişleri Bakanlarının katıldığı bir toplantıda ise KEİ konusu yeniden görüşülerek, örgütün kuruluş anlaşmasının imza süreci üzerinde durulmuştur. Nihayet 25 Haziran 1992'de yine İstanbul'da düzenlenen Zirve toplantısında Azerbaycan, Ermenistan, Arnavutluk, Bulgaristan, Yunanistan, Gürcistan, Romanya, Moldova, Rusya Federasyonu, Ukrayna ve Türkiye tarafından KEİ anlaşma metni imzalanarak örgüt resmen kurulmuştur. İstanbul'daki Zirve toplantısına katılarak anlaşma metnini imzalayan ülkeler KEİ'nin kurucu üyeleri olurken; Avusturya, ABD, Belarus, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Mısır, Fransa,

Almanya, İsrail, İtalya, Polonya, Slovakya, Tunus gözlemci ülkelerdir (Yıldırım, 2013).

9.2.3. Türk Konseyi (Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi)

Türk Cumhuriyetleriyle ilişkilerin geliştirilmesi, bu ülkelerin bağımsızlıklarını kazanmalarından bu yana Türk dış politikasının öncelikli hedefleri arasında yer almıştır. Nitekim Türkiye'nin bu ülkelerle ikili ilişkileri bağımsızlıktan bu yana siyasi, askeri, ekonomik, eğitim, enerji, kültür, turizm, sosyal ve diğer tüm alanlarda önemli gelişmeler kaydetmiştir. Buna paralel olarak Türk Cumhuriyetleri arasındaki çok taraflı ilişkileri geliştirmek de başından beri önemli bir hedef olarak görülmüş, bu çerçevede Türkiye, 1992 yılında Türk Dili Konuşan Ülkeler Zirveler Süreci'ne ön ayak olmuştur.

1992 yılında Türk Dili Konuşan Ülkeler Zirveler Süreci başlatılmıştır. Ortak tarih, kültür, kimlik ve dil birlikteliğinden kaynaklanan derin ve güçlü kardeşlik bağları çerçevesinde güçlü bir platform teşkil eden zirveler sürecinin kurumsallaşması yönünde ortaya çıkan irade neticesinde, Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan tarafından 2-3 Ekim 2009 tarihlerinde Nahçıvan'da düzenlenen 9'uncu zirve sırasında imzalanan Nahçıvan Anlaşması'yla Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi'nin kurulması kararlaştırılmıştır.

Türk Konseyi'nin amaçları ise şunlardır;

- Taraflar arasında karşılıklı güvenin güçlendirilmesi,
- Bölge ve bölge dışında barışın korunması,
- Dış politika konularında ortak tutumlar benimsenmesi,
- Uluslararası terörizm, ayrılıkçılık, aşırılık ve sınır ötesi suçlarla mücadele için eylemlerin koordine edilmesi,
- Ortak amaçlarla ilgili her alanda etkili bölgesel ve ikili işbirliğinin geliştirilmesi,
- Ticaret ve yatırım için uygun koşulların yaratılması,

- Kapsamlı ve dengeli bir ekonomik büyüme, sosyal ve kültürel gelişimin amaçlanması,
- Hukukun üstünlüğünün sağlanması, iyi yönetim ve insan haklarının korunması konularının tartışılması,
- Bilim, teknoloji, eğitim ve kültür alanlarında etkileşimin genişletilmesi,
- Kitle iletişim araçlarıyla etkileşimin ve daha yoğun bir iletişimin teşvik edilmesi,
- Hukuki konularda bilgi değişimi ve adli işbirliğinin teşvik edilmesi.

Türk Konseyi'nin üye ülkeler arasında geliştirdiği bazı işbirliği projeleri de mevcuttur. Bu projelerden bazıları aşağıda verilmiştir. Bunlar;

- Ekonomik İşbirliği faaliyetlerinin özel sektör kanadının oluşturulması doğrultusunda kurulan Türk İş Konseyi,
- Üye devletler arasında ulaştırma ağlarındaki darboğazların giderilmesi için kurulan Ulaştırma Koridorları İdaresi Ajansı,
- Ortak sorunlara bilimsel çözümler üretilmesi amacıyla kurulmasına çalışılan Bilimsel Araştırma Fonu,
- Hâlihazırda birbirlerinin ülkesinde gayrimenkul satın almak ve/veya miras bırakmak isteyen yatırımcılar ve gerçek kişilerin önündeki önemli bir engel olan mülk edinme konusundaki hukuki kuralların uyumlu hale getirilmesinin hedeflendiği Mülk Edinme Rejimlerinin Uyumlaştırılması Komisyonu,
- Türk Konseyi'nin somut projelerini finanse etmenin yanı sıra ihtiyaç duyulması halinde özel sektöre kredi finansmanı da sağlaması düşünülen Kalkınma Bankası kurulması,
- Yabancı yatırımcılar için hukuki garantiler sağlanması ve Türk devletleri arasında tekrar eden türde iş ihtilaflarının çok pahalı olan uluslararası tahkime başvurma gerekliliği olmaksızın çözülmesi için Türk Devletleri Tahkim Mahkemesi kurulması için Ortak hakemlik mekanizmasının kurulması,

- Yükseköğrenim kurumları arasında, ortak eğitim programlarını da kapsayacak şekilde daha derin bir işbirliğinin desteklenmesi için bir üniversitelerarası birlik kurulması,
- Özel sektör için yeni fırsatlar yaratmak üzere ve ticari işlemlerin güvence altına alınması için, ortak bir sigorta şirketi kurulması öngörülmüştür.

9.2.4. Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı

Türkçe konuşan ülkeler arasında tarihten gelen ortak kültür ve yakınlık, birbirinden bağımsız hareket etmelerini engellemektedir. Bu nedenle, bu ülkeler arasında çeşitli alanlarda işbirliğinin sağlanması ve fikir telakkileri yapılması konusunda, TÜDEV ve TİKA 1993 yılından itibaren Türk kurultayları düzenlemeye başlamıştır. Kurultaya bağımsız Türk Devletlerinin yanında Rusya Federasyonu içerisinde bulunan özerk cumhuriyetler de katılmaktadır. Çin ve İran'daki Türk toplulukları yanında Balkanlar ve diğer bölgelerdeki Türk azınlıkları da delege göndermektedir. Ayrıca, tarihten gelen akrabalık nedeniyle Moğolistan ve diğer Moğol toplulukları da iştirak etmektedir.

Bugüne kadar 11 kurultay gerçekleştirilmiş olup, ilk on kurultay Türkiye'nin Antalya, Samsun, İzmir gibi çeşitli şehirlerinde yapılmıştır. Kurultay 2001 yılına kadar aralıksız olarak her yıl yapılmış ancak 2006'ya kadar 5 yıl ara verilmiştir. En son 2007 yılında Bakü'de gerçekleştirilerek ilk defa Türkiye dışında düzenlenmiştir. Bazı yıllarda KKTC tarafından düzenlenmek istenmiş ancak diğer Türk Cumhuriyetleri bu konuya mesafeli durmuşlardır. 12. Kurultayın Bişkek'te yapılması öngörülmüştür. Kurultayın başlama anında demir dövülmesi geleneksel ritüeli haline gelmiştir. Türkçe Konuşan Ülkeler Zirvesi daimi sekretaryasının kurulmasının ardından kurultayın merkezinin de belirlenmesi ve 2 yılda bir yapılmak üzere kurumsallaştırılması öngörülmektedir. Kurultaya, katılımcı ülkelerden bürokratlar, uzmanlar, akademisyenler, işadamları ve sivil toplum kuruluşlarının temsilcileri katılmaktadır.

9.2.5. Avrasya Ekonomi Zirveleri

Türk Devletleri 1'inci Ekonomi Zirvesi olarak 13-15 Mayıs 1998 yılında ilki gerçekleşen Avrasya Ekonomi Zirveleri bugün Marmara Vakfı'nın sivil toplum kimliği ile organize ettiği ve bölgeyi kucaklayan stratejik bir toplantı halini almıştır. Sovyetlerdeki sosyalist sistemin çöküşü ile birlikte ittifakların konusu sadece askeri olmanın dışına çıkarak farklı alanlarda kendini göstermeye başlamış, ekonomik alanda ülkeler arasında bölgesel entegrasyon hareketleri her geçen gün daha da önem kazanmıştır.

Bugün üç ayrı kıtada bölgesel ticaret blokları oluşmaktadır. Avrupa Kıtasında, Avrupa Birliği (AB), Amerika Kıtasında Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA), Asya Kıtasında ise Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC) ekonomik anlamdaki bölgesel entegrasyon ve ittifakların önemli örneklerindedir.

Türkiye bu bölgeselleşme hareketlerinin tam ortasında bulunmaktadır. Batı'da Avrupa ekonomik, kültürel ve siyasal anlamda bir bütünleşmeye giderken Doğu'da "Avrasya Yapılanması"ndan söz edilmeye başlanmıştır. Avrasya Bölgesi enerji kaynakları, büyük pazar yapısı ve Türkiye'nin bölgedeki Türk cumhuriyetlerle arasındaki tarihi bağlar nedeniyle Avrasya Ekonomi Zirveleri büyük önem arz etmektedir. (www. Marmara grubu org).

9.2.6. Yapılan Diğer Çalışmalar

9.2.6.1. Bölgeye Yönelik Televizyon Yayınları

Türkiye'nin ilk girişimlerinden biri de Avrasya bölgesine yönelik televizyon yayınlarını başlatması olmuştur. İletişim çağında bölgeye yönelik politikaların temelinde ortak kültüre verilen önem yatmıştır. İlk başta TRT-Avrasya, ardından TRT Türk yayınlarıyla bir yandan Türkiye tanıtılmaya çalışılmış, diğer yandan Türkiye'nin dünyaya bakışı bölge ülkeleriyle paylaşılmaya başlanmıştır (Mütercimler, 1993: 212).

9.2.6.2. Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSOY)

TÜRKSOY, Türk dili konuşan ülkelerin kültür ve sanat alanlarında işbirliğini sağlayan, üye ülkelerin yönetimine, iç ve dış politikalarına karışmayan uluslararası bir teşkilattir.

Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkiye ve Türkmenistan'ın Kültür Bakanları, 12 Temmuz 1993 tarihinde Almatı'da yaptıkları toplantıda "TÜRKSOY'un Kuruluşu ve Faaliyet İlkeleri Hakkında Anlaşma"yı imzalamak suretiyle Türk Kültür ve Sanatları Ortak Yönetimi'ni (TÜRKSOY) kurdular. Bu anlaşmayla oluşturulan TÜRKSOY teşkilatına daha sonra gözlemci üye ülke statüsüyle Rusya Federasyonu'na bağlı Altay Cumhuriyeti, Başkurdistan Cumhuriyeti, Hakas Cumhuriyeti, Saha (Yakut) Cumhuriyeti, Tataristan Cumhuriyeti, Tıva Cumhuriyeti ile Moldova Cumhuriyetine bağlı Gagavuz Yeri Özerk Bölgesi ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti katıldı.

TÜRKSOY'un üye ülkeler arasında gerçekleştirdiği bazı faaliyetler şunlardır;

- Festivaller,
- Anma etkinlikleri,
- Bilimsel Toplantılar,
- Kültürel ve Sanatsal Buluşmalar,
- Türk Dünyası Kültür Başkenti Uygulaması.

Sonuç olarak, yapılan tüm çalışmalara rağmen Türkiye, Orta Asya bölgesine ilişkin kendi çıkarlarını en ileri düzeyde koruyacak politikaları veya bu politikalara uygun dış politika eylemlerini gerek ekonomik zayıflığı gerekse teknolojik yetersizliği dolayısıyla tam olarak uygulayamamıştır. Tamamıyla duygusal davranan ve Orta Asya bölgesini dünya politikasında etkin konumda olmak için kullanabileceği bir araç olarak düşünen Türkiye, bölge halklarını "Gözleri açılmamış" liderlerini de "Tecrübesiz" gibi düşünmüştür. Maalesef Türk karar vericileri, hâlâ bölge devletlerinin Türkiye'den rehberlik, önderlik ve liderlik beklediğini düşünmektedir. Bu yanlış bir algılamadır. Bölge devletleri

bağımsızlıklarının ilk yıllarında Türkiye'den yardım ve destek istemiştir. Ancak bu "Büyük ağabey olmalısın" anlamına gelmemektedir (Ayata, 2010: 653). Bu durum Türkiye'nin ekonomik ve teknolojik yeteneklerinin yetersizliği dolayısıyla kısa zamanda kendisini göstermiştir. Bölge ülkeleri ilk önceleri Batılı devletlerle ilişkileri Türkiye üzerinden yürütürken, zaman içerisinde Türkiye'yi devreden çıkararak sermaye ve teknolojik olarak daha üstün konumda olan Batı ülkeleri ile direkt ilişki kurmaya başlamışlardır. Bugün mevcut duruma baktığımızda, ŞİÖ'ye üye olan bu devletlerin çoğu Rusya ve Çin gibi iki büyük ülke ile ortaklıklarını stratejik boyuta taşıyarak, doğal kaynaklarını özellikle Rusya üzerinden Batı pazarlarına ihraç etmektedirler. Sovyet döneminden kalma mevcut boru hatlarının güzergâhı da bu duruma neden olan etkenlerden birisi olarak öne çıkmaktadır.

9.3. TÜRKİYE'NİN ÜYELİK SÜRECİNE BAKIŞ

Türkiye özellikle II. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında Batı ile sıkı bir dostluk ve işbirliğine gitmiştir. O dönemlerde SSCB'nin tutumu nedeniyle Türkiye Batı bloğuna sığınmıştır. Kore Savaşı'na asker göndererek NATO üyeliğini elde edip, kendisini SSCB'ye karşı korumaya almıştır. Bundan sonraki süreçte ise Türkiye hep Batı ile ilişkilerini sürdürmüş ve işbirliğine girmiştir. Fakat günümüzde ise durum biraz değişmiştir. Türkiye'nin 1950'lerden beri Avrupa Birliği'ne girme çabaları olumlu sonuçlanmamıştır. AB'ye "tam üye" olmak için çıkılan yol, uzun ve zorluklarla dolu olduğu gibi sonucu kesin de değildir (Akgönenç, 2009: 183). 2004 yılı ilerleme raporu ile Türkiye'nin 2005 yılında müzakerelere başlaması kararlaştırılmış ve 3 Ekim 2005 tarihinde, müzakerelerin usul ve esaslarını belirleyen "Müzakere Çerçeve Belgesinin" kabul edilmesiyle katılım müzakereleri sözkonusu tarihte başlamıştır.

AB'nin 2004 ve 2005 ilerleme raporlarında Türkiye ile ilgili birçok tehlikeli konu yer almaktadır. Raporlarda; birçok hassas konunun adeta üstü kapatılmış, hemen fark edilemeyen ama dikkat etmeden adım atıldığı takdirde ileride problemlere yol açacak hususlar mevcuttur. Bu hususları sıralayacak olursak;

1. Dicle-Fırat ve GAP havzasının uluslararası kontrol altına alınması çabaları,

2. Ankara Anlaşması Ek Protokolünün imzalanması isteği ve Kıbrıs'ın meselesinin ön şart haline getirilmesi,

3. Müzakerelerin önünün açık olması ve herhangi bir bölümün müzakeresi sırasında, müzakerelerin askıya alınabilir olması,

4. Tüm müktesebat başlıklarının tamamlanmasından ve AB normlarına tam uyum sağlanmasından sonra bile, bu durumun, Türkiye'nin üyeliğe kabulü için bir garanti olmadığı,

5. Birçok ülkenin Türkiye'nin üyeliğe kabulü için referandum yapacağını açıklaması,

6. Serbest dolaşım maddesine mutlaka sınırlama getirileceği ve Türkiye için serbest dolaşım olmayacağı, kalıcı istisnaların yürürlüğe girmiş olduğu hususudur (Akgönenç, 2009: 161).

Gerçekten de ilerleme raporlarında bahsedilen hususlar çok değil iki yıl sonra Türkiye ile yapılan müzakerelerin askıya alınmasına sebep olmuştur.

2004 İlerleme Raporu ile tespit edilen 35 fasıldan sekiz tanesi Türkiye'nin Ankara Anlaşması'na Ek Protokol'den kaynaklanan yükümlülüklerini tam olarak yerine getirmediği gerekçesiyle AB Konseyi'nin, Aralık 2006'da aldığı bir kararla, sekiz fasılda ("1-Malların Serbest Dolaşımı", "3-İş Kurma ve Hizmet Sunumu Serbestisi", "9-Mali Hizmetler", "11-Tarım ve Kırsal Kalkınma", "13-Balıkçılık", "14-Ulaştırma Politikası", "29-Gümrük Birliği" ve "30-Dış İlişkiler") müzakereler askıya alınmıştır.

Diğer taraftan, Fransa 2007'de beş faslın ("11-Tarım ve Kırsal Kalkınma", "17-Ekonomik ve Parasal Politika", "22-Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu", "33-Mali ve Bütçesel Hükümler", "34-Kurumlar") müzakereye açılmasına, bu fasılların üyelikle doğrudan ilgili olması gerekçesiyle izin vermeyeceğini (Fransa'nın bloke ettiği "11-Tarım ve Kırsal Kalkınma" faslı, aynı

zamanda Ek Protokol nedeniyle bloke edilen sekiz fasıldan biridir) açıklamıştır. Fransa son olarak 22'nci Fasla dair engelini kaldırmıştır. Bu temelde, AB Genel İşler Konseyi 25 Haziran 2013 tarihli toplantısında bu faslın açılmasını kararlaştırmıştır. 22'nci fasla dair teknik müzakerelere Litvanya Dönem Başkanlığı sırasında 2013 sonbaharında başlanması beklenmektedir (www.mfa.gov.tr).

Aralık 2009'da yapılan AB Konseyi toplantısı sonrasında ise GKRY yaptığı tek taraflı bir açıklamayla altı faslın ("2-İşçilerin Serbest Dolaşımı", "15-Enerji", "23-Yargı ve Temel Haklar", "24-Adalet, Özgürlük ve Güvenlik", "26-Eğitim ve Kültür", "31-Dış, Güvenlik ve Savunma Politikaları") açılmasını engelleyeceğini beyan etmiştir.

AB ile müzakereler kapsamında hâlihazırda açılan 14 başlığın 1'i kapanırken, 13 başlıkta müzakereler hâlâ devam etmektedir.

AB'nin Türkiye'ye karşı olan bu tutumu nedeniyle AB ile ilişkiler ve müzakereler bir hayli yavaşlamış, Türkiye kamuoyunda AB'ye karşı duyulan heyecan azalmıştır. Ocak 2013'te Ekonomi ve Dış Politika Araştırma Merkezi (EDAM) tarafından yapılan ankete katılanların sadece yüzde 33'ü önümüzdeki beş yıllık süreçte Türkiye'nin AB'ye tam üyelik hedefinde ısrarlı olması gerektiğini ifade etmiştir (EDAM, 2013). Bu oranın on yıl önce yüzde 70 seviyelerinde olduğu düşünüldüğünde Türk kamuoyunun AB üyeliği perspektifine desteğinde ciddi bir düşüş gözlenmektedir. Türkiye'nin bu tarihten sonra yeni arayışlara girdiği söylenebilir. Ancak Türkiye'nin bu arayışlarını AB'ye alternatif olarak değerlendirmenin doğru bir çıkarım olmadığı değerlendirilmektedir. İlerleyen bölümlerde değinileceği üzere AB ile ŞİÖ arasında esaslı farklar vardır. Nitekim Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu da ABD ile ilişkilerin AB'ye, komşu ülkelerle ilişkilerin de ABD'ye bir alternatif olmadığını söyleyerek gerçek bir stratejik vizyon için "bunların hepsini büyük bir resmin içinde birbirini tamamlayan faktörler" olarak görmek gerektiğine dikkat çekmiştir (Radikal, 2004). Başbakan Erdoğan da benzer biçimde Türkiye'nin son yıllarda ŞİÖ, ASEAN, Arap Ligi, Afrika Birliği ve Güney Amerika Ortak Pazarı (MERCOSUR) gibi farklı bölgesel

ve uluslar arası örgütlerle kurduğu ilişkilerin AB ile ortaklığın alternatifi değil, “bu stratejik ilişkiyi güçlendirici unsurlar” olduğunu belirtmiştir (Yenişafak, 2013).

Türkiye'nin ŞİÖ ile geliştirdiği ilişkiyi; Dünya'daki jeopolitik değişiklikler, bu değişiklik sonrası ortaya çıkan yeni dengelerin oluşması, bölgesel dengelerin küresel dengeleri de etkilemeye başlaması ile açıklamak daha anlamlı gözükmemektedir.

Türkiye, yeni yüzyılın odak noktası olan Asya ile ilişkilerin geliştirilmesini; Batı'da yaşanan ekonomik krizler sonrası kapitalin Batı'dan Doğu'ya kayması dolayısıyla, dış politika gündeminin ön sıralarına alarak, dikkatini Doğu'ya vermiş ve bölgede etkin bir yapılanma olarak gördüğü ŞİÖ ile işbirliği arayışlarına girmiştir.

Bu arayışların Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın, Ocak 2005'teki Rusya ziyaretinde Türkiye'nin Şanghay İşbirliği Örgütü'ne üye olma isteğini Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'e ilemesiyle somutlaştığı söylenebilir. Başkan Putin, bu isteği Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev ile paylaşmış ve olumlu cevap almıştır. Başkan Putin'e göre, “Türkiye'nin dile getirdiği bu ilgi önemli bir pozitif sinyal olarak algılanmalıdır”. Kazakistan lideri Nazarbayev, Putin'in bu sözleri üzerine “Türkiye'yi her zaman aralarında görmekten mutluluk duyacaklarını belirtmiştir”. Dışişleri Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Abdullah Gül Şubat 2005'te Çin'e yaptığı ziyaret sırasında Şanghay İşbirliği Örgütü'ne üye olma isteğini Çin Başbakanı Wen Jiabao'ya ilemiştir. Dışişleri Bakanı Gül, iki tarafın da uluslararası örgütlerde işbirliğini geliştirmeyi amaçladığını belirterek, Türkiye'nin Şanghay İşbirliği Örgütü'ne katılmaya ilgi gösterdiğini ifade etmiştir (Radikal, 2005). Ancak, Türkiye'nin müracaatı kabul edilmezken aynı dönemde başvuran İran gözlemci statüsüyle Şanghay İşbirliği Örgütü'ne kabul edilmiştir. Temmuz 2005'te, Çin Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Liu Jianchao yaptığı basın toplantısında, Türkiye'nin neden Şanghay İşbirliği Örgütü üyeliğine alınmadı sorusuna Türkiye'nin başvurup vurmadığı hakkında bilgisinin olmadığını beyan etmiştir (Ekrem, 2012: 2). Bu açıklama Çin'in Türkiye'nin üyeliğini istemediğini göstermektedir. Çinli uzmanlar da Türkiye'nin Şanghay İşbirliği Örgütü üyeliğine karşıdır. Aslında, Çin, Türkiye'nin üyeliğine karşı çıktığı

için Rusya ve Kazakistan'ın çabaları da etkisiz kalmıştır. Ancak, Rusya Türkiye'nin üyeliğine olumlu bakmaktadır. Çin, Türkiye'nin yalnızca Şanghay İşbirliği Örgütü'ne katılmasını istememekle kalmamakta aynı zamanda Asya Pasifik bölgelerindeki çok taraflı işbirliği örgütlerine üye olmasını da istememektedir. Şubat 2005'te, Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ün Çin Ticaret Bakanı Bo Xilai ile görüşmesi esnasında, Çinli yetkililer Türkiye'nin hem AB hem de Asya Birliği'ne üye olmasını bir Çince deyimle (Ayakları iki tekne= nihayetinde boş dönecek) eleştirmişti (Radikal, 2005). Fakat Türkiye'nin AB üyeliğine Çin tam destek vermektedir. Çin Dışişleri Bakanlığı sözcülerinin ifadesine göre, Türkiye'nin AB üyeliği Çin-Türkiye ilişkilerinin güçlenmesine katkıda bulunacaktır. Çin uzmanları, AB üyesi olan bir Türkiye'nin Orta Asya'ya yönelmeyeceğini ve Çin'in bölgedeki çıkarlarına zarar vermeyeceği gibi, Doğu Türkistan sorunu ile fazla ilgilenemeyeceğini düşünmektedir. 2005 yılından beri Rusya ve Kazakistan gibi ülkelerin Türkiye'nin örgüt'e iştirak etmesini desteklemesine rağmen, hatta son yıllarda düzenli yapılan Şanghay İşbirliği Örgütü sempozyumlarında, Rus uzmanlarının aynı yöndeki bilimsel teklifleri Çin tarafından uygun görülmemiştir. Çin tarafının karşı çıkmasının gerekçesi ise örgüt'ün genişlemesi için henüz uygun fırsat ve zeminin bulunmamasıdır. Bütün bunlar Türkiye ve Çin arasında siyasi güvenin eksik olduğunu göstermektedir.

Nisan 2011'de Ankara, ŞİÖ'ye diyalog ortağı statüsü ile ilgili resmi başvurusunu Şanghay İşbirliği Örgütü Genel Sekreterliği'ne yapmıştır. Türk dış politikasının temel ilkelerinden barışçıl ve dengeli dış politika anlayışına uygun olarak yapılan bu başvuruyu şu sebeplere dayandırabiliriz;

- a. Dünya politikasında değişen konjonktür,
- b. Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecinde yaşadığı çifte standarda duyduğu tepki,
- c. Türkiye'nin çok yönlü dış politika anlayışı.

Türkiye bu başvuru ile ikili ve bölgesel ilişkileri geliştirmek isterken, diğer yandan geliştirilen bu ilişkilerin yaratacağı sinerji ile küresel barış, istikrar ve güvenliği sağlamayı da hedeflemiştir.

Bu başvuru 14-15 Haziran 2011 tarihlerinde örgüt'ün Devlet Başkanları Astana (Kazakistan) zirvesinde ele alınmış olmasına rağmen, usul sorunlarının henüz çözülmediği sebebi ile sonuç alınamamıştır. İlk olumlu cevap 7 Kasım 2011'de Rusya'nın St. Petersburg şehrinde yapılacak Şanghay İşbirliği Örgütü üye ülkeleri Hükümet Liderleri zirvesinden önce gelmiştir. İnterfaks'a konuşan Rusya Devlet Başkanı Dmitri Medvedev'in Şanghay İşbirliği Örgütü Özel Temsilcisi Kirill Barski; Türkiye'nin daha önce sunduğu dilekçeyi gözden geçirdiklerini belirtmiştir. Türkiye Dışişleri Bakanlığı kaynaklarına göre, Rusya, Türkiye'nin Şanghay İşbirliği Örgütü içinde yer almasını istemektedir. Söz konusu kaynağa göre, "Ankara Şanghay İşbirliği Örgütü içinde yer almak için uzun süredir çalışmaları sürdürüyor. Şanghay İşbirliği Örgütü, bir bölgesel işbirliği örgütüdür. Ankara, dış politika açısından bölgesel örgütlerle yoğun işbirliği içinde olmayı önemsiyor" (Rusya'nın sesi, 2012). Türkiye'nin diyalog ortağı statüsünü Haziran 2012'deki örgüt zirvesinde ilan edilmesi beklenmektedir. Nitekim Türkiye 6-7 Haziran 2012 yılında yapılan Pekin zirvesinde diyalog ortağı ilan edilmiştir. Çin Dışişleri Bakanlığı Sözcülüğünün, konuyla ilgili yaptığı açıklamada: ŞİÖ'nün açılım ilkesini gözettiği, gözlemci ve aralarında Türkiye'nin de olduğu diyalog ortağı ülkelerle ortaklık ilişkilerine değer verildiği vurgulanmıştır. Buna ilave olarak, ŞİÖ'nün, hukuki, idari ve mali temelde yeni üyelerin kabulü için uygun ortam sağlamaya çalıştığı, organizasyona üye olmak isteyen ülkelerin başvurularının, asil üyelerin yapacağı görüşme ve oy birliği ile karara bağlanacağı ifadeleri kullanılmıştır. Çin'deki akademisyenler de Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın çıkışını değerlendirirken ŞİÖ'nün Türkiye için iyi bir seçim olabileceğini belirtmişlerdir. Bundan iki ay sonra Başbakan Erdoğan Moskova'yı ziyaret ettikten sonra yaptığı açıklamada, Türkiye'nin, Şanghay İşbirliği Örgütü'nün diğer üyelerle eşit haklara sahip bir üyesi olmak istediğini belirtmiştir.

Rusya'nın Sesi'ne konuşan Siyaset Bilimci Stanislav Tarasov şunları söylemiştir: "Bugünkü gelişmelerin hem ekonomik, hem de jeopolitik nedenleri var. Türkiye ekonomisi başlangıçtan itibaren ihracata yönelik bir ekonomidir. Bir zamanlar, Türkiye ihracatının % 65 kadarı Avrupa'ya yapılıyordu. Şimdi ekonomik kriz yüzünden piyasa daralıyor. Ekonomiyi kurtarmak gerek. Öte

yandan jeo-politikayı da kurtarmak gerek. Bunun için Recep Tayyip Erdoğan, Moskova'da öne sürdüğü düşünceleri yani Türkiye'nin Şanghay İşbirliği Örgütü'ne alınmasına ilişkin düşüncelerini seslendirmeye karar verdi. Çok ilginç bir durum ortaya çıkıyor. Kısa bir süre önce Şanghay İşbirliği Örgütü'nün zirve toplantısında Türkiye'ye diyalog ortağı statüsü tanındı. Türk medya organları ve politika adamları bunu genel olarak duymamazlıktan geldiler ve konu hakkında detaylı yorumlar yapılmadı. Bu olaya büyük önem verilmedi. Ancak şu anda Türkiye, Kıbrıs'ın Avrupa Birliği dönem başkanlığını protesto etmek amacıyla Avrupa ile ilişkilerini fiilen dondurdu. Avrupa Birliği kurumları şimdi, dayanıklılık sınavından geçerken Asya'da meydana gelen Rusya merkezli entegrasyon süreçleri dinamizm kazanıyor. Türkiye, Şanghay İşbirliği Örgütüne tam üye olunca yeni satış piyasalarına girme imkanının yanında, daha da önemlisi Türkiye, enerji projelerine katılma imkanı bulacak. Bununla birlikte, Şanghay İşbirliği Örgütü'nün tam üyesi olmak için yalnızca Ankara'nın niyeti yetersiz." (İnternet Havadis, 2012)

Haziran 2002'deki zirvede kabul edilen Şanghay İşbirliği Örgütü Şartnamesi'nin 14. maddesinde diyalog ortağı statüsü ile ilgili tanımlar bulunmaktadır: Şanghay İşbirliği Örgütü diğer ülkeler ve uluslararası kuruluşlarla diyalog ilişkileri tesis edebilir; Şanghay İşbirliği Örgütü'ne ilgi duyan ülkeler ve uluslararası kuruluşlara da diyalog ortağı veya gözlemci statüsü tanıyabilir. Bu statüyü belirleyen yönetmelik ve prosedürler, üye ülkeler arasındaki özel istişareden sonra karara bağlanır. Ancak, bu statüdeki ülke ya da uluslararası kuruluşların Örgüt içinde yetkisi sınırlıdır ve sadece bazı teklifleri sunabilir ve örgüt platformunda işbirliği yapma imkanları elde edebilmektedirler. Yani örgütün Türkiye'ye tanıdığı diyalog ortağı statüsü, örgüt'ün karar alma mekanizmasından uzaktır. Bu durumda Türkiye'nin örgüt'te etkili olabilmesi için önce gözlemci sonra üyelik statüsüne sahip olması gerekmektedir. Türkiye'nin bu amacına ulaşip ulaşamaması, Türkiye-Çin ilişkilerinin stratejik düzeye yükselmesine bağlıdır (Ekrem, 2012: 4).

9.3.1. Türkiye'nin Olası Üyeliğinin ŞİÖ Üzerindeki Faydaları

Her şeyden önce Türkiye'nin ŞİÖ ile iktisadi, siyasi ve kültürel ilişkilerini geliştirmesi hem Türkiye-AB, hem de Türkiye-ABD ilişkilerinin daha sağlıklı bir zeminde seyretmesine katkı sağlayacaktır. Türkiye'nin tek yanlı bağımlılıklarının bu sayede azalacağı değerlendirilmektedir.

Halen ŞİÖ ile Diyalog Ortağı olan Türkiye'nin ŞİÖ üyeliğinin bir eksen değişikliği ve Batı'dan kopma olarak algılanmaması gerekir. Çünkü ŞİÖ anlaşması, üye ülkeleri siyasi, askeri ve ekonomik alanlarda bağlamamaktadır. Ancak Türkiye'nin ŞİÖ'ye ilave olarak, KGAÖ'ye de üye olması halinde bu kopma kaçınılmazdır. Türkiye'nin halen ŞİÖ üyeleri ile olan ekonomik ilişkileri gün geçtikçe gelişmektedir. 2012 yılı sonu itibariyle Türkiye'nin Çin'e yönelik toplam ihracatı yaklaşık 2,8 milyar dolardır. 2012'de Rusya'ya ihracatı ise 6,75 milyar dolar olmuştur. Türkiye'nin ekonomik krizle mücadele eden AB ile ticareti ise sürekli gerilemektedir. AB'nin Türkiye'nin dış ticaretindeki payı 2010 yılındaki yüzde 41,7 den 2012'de yüzde 37'ye kadar geriledi. ŞİÖ'nün Türkiye'nin toplam dış ticareti içindeki payı ise yüzde 16'ya yükseldi. Türkiye'nin ŞİÖ'ye üye olması durumunda 2012 itibariyle 783 milyar dolara ulaşan ekonomisiyle, birliğin en büyük 3'üncü ekonomisi olacağı öngörülmektedir (YeniŞafak, 2013). Türkiye'nin bir milyar dolar dolayında yatırımının bulunduğu Özbekistan'da hali hazırda 580 dolayında Türk firması ve 85 dolayında da temsilcilik faaliyet göstermektedir (Zaman, 2012). Türkiye 2012'de ŞİÖ ülkelerine toplam 11,5 milyar dolarlık ihracat yapmıştır. Bu ülkelerden ithalatı ise 51 milyar dolar civarındadır. Bu rakamlara göre, 2012 yılında Türkiye'nin ŞİÖ üyelerine yaptığı ihracat, toplam ihracatının yüzde 7,5'ini oluştururken, ithalat ise toplam ithalatın yüzde 21,6'sı düzeyinde bulunuyor.

Rusya'nın Sesi radyosu bir yorumunda Türkiye'nin Şanghay İşbirliği Örgütü üzerindeki menfaatlerini tespit etmiştir. Bunları sıralayacak olursak;

a. Türkiye resmen Rusya ve Çin gibi devletlerin tercih edilen siyasi ortağı olacaktır,

b. Şanghay İşbirliği Örgütü ile işbirliği sayesinde Ankara SSCB sonrası topraklarında doğrudan faaliyette bulunma ile ilgili meşru fırsatı bulmuş olacaktır,

c. Şanghay İşbirliği Örgütü Türkiye'ye sadece kocaman bölgedeki bütün süreçleri dışarıdan gözlemekle kalmayıp gelecek bölgesel güvenlik sisteminin oluşturulmasına artan etkisini yaratabilen aktif oyuncu olma imkanını sağlayacaktır,

ç. Türkiye arkası Doğu'da sağlamken Batı ile ilişkileri başka bir şekilde kurabilecek. Nihayet, Türkiye Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Asya bölgesinde planladığı geniş çaplı enerji projelerinin gerçekleştirilmesine katılma ve Avrupa ekonomisinin duraklama sürecine girmesi halinde kendi ürünleri için büyük bir satış pazarını elde etme fırsatını yakalamış olacaktır.

Yukarıdaki sayılan faktörleri değerlendirdiğimizde; Türkiye'nin Şanghay İşbirliği Örgütüne katılması örgütün çalışma şeklini değiştirecek ve daha dinamik hale getirecektir. Bu gelişmeler sadece Şanghay İşbirliği Örgütü'nün üye ülkeleri ile değil, işbirliği yaptığı bütün devletlerin çıkarları ile uyumludur. Rus siyasi analist Stanislav Tarasov, örgüt'ün Türkiye'yi kabul etmesinin gerçek bir atılım (real breakthrough) olduğu görüşünü belirterek, Türkiye'nin yıllardır AB üyeliğinin gerçekleşmemesinden dolayı Doğu'ya yönelme politikasını ortaya koyduğunu ve örgüt'e iştirak etmesinin önemini vurgulamıştır.

9.3.2. Türkiye Olası Üyeliğinin Önündeki Zorluklar

Türkiye'nin Orta Asya'daki jeopolitik çıkarları ve bölge halkıyla tarihsel, kültürel, dini ve etnik bağlarından dolayı diyalog ortağı statüsüyle yetinmeyeceğini anlamak zor değildir. Ancak bazı zorluklar Türkiye'nin Şanghay İşbirliği Örgütü üyeliğini engelleyebilmektedir. Türkiye'nin Batılı cephede görünmesi (örneğin AB adayı) ve NATO üyesi olması Batı ile siyasal ve güvenlik alanında pürüz yaşayan Çin ve Rusya'yı endişeye sevk etmektedir. Son dönemde Türkiye'nin çok yönlü dış politikası belli bir ölçüde bu tür endişeleri giderebiliyorsa da, farklı siyasal değerlere sahip olması ve bölgesel sorunlar üzerinde farklı tutumları (örneğin Ortadoğu'daki gelişmeler ve Suriye krizi) daha ileri düzeyde Çin ve

Rusya ile işbirliği yapmasını kuşku hale getirmektedir. Türkiye'nin üyeliği zaman zaman ABD'nin örgüt'e üyeliği ile birlikte yorumlanmaktadır. Yani Türkiye'nin aslında ABD ile birlikte hareket ettiği ima edilmektedir. Hatta Türkiye'ye ABD'nin Truva atı benzetmesi dahi yapılmıştır (Uluçer, 2012). Türkiye'nin diyalog ortağı statüsüne kabul edilmesinin altında da Orta Asya'nın kalkınması ve terörle mücadele konularında büyük katkıları olacağı düşüncesi yatmaktadır. Giderek kendi menfaat alanlarında etkisini arttıran Türkiye, Şanghay İşbirliği Örgütü'nün itibarını ve etkinliğini sağlayabilmektedir. Orta Asya'daki potansiyel etkiye sahip olan Türkiye gibi yeni yükselen güçleri Örgüt'ün çerçevesinde tutmak onun dışarıda kalarak bölgede olumsuz etki yaratmasından daha kârlı olacaktır (Ekrem, 2012: 3).

Çin ve Rusya ne kadar stratejik işbirliği ve ortaklık ilişkileri geliştirirse geliştirsün Orta Asya'da enerji ve jeopolitik rekabet daima yaşanacaktır. Bazı yorumlara göre, yükselen Çin yalnızca kendi jeopolitik gücü ile bölge ülkelerini etkilemekle kalmıyor, aynı zamanda parasıyla da bölgede etkin olma yolundadır. Çin'in diğer komşuları gibi Örgüte üye ülkeler de Çin'in giderek artan etkisinden endişe duymaktadırlar. Rusya, Şanghay İşbirliği Örgütü'nün esas üyesi olmasına rağmen, Avrasya'da etkin güvenlik rolünü icra etmek için kurulan Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü'nde Çin'e yer vermemiştir. Çin, Pakistan'ın Örgüt üyeliğini teklif ederken, Rusya da Hindistan'ın üyeliğini gündeme getirmektedir. Yani Rusya, Çin'in bölgedeki etkisini dengelemek için Hindistan'a daha fazla destek vermektedir. Rusya, Şanghay İşbirliği Örgütü'ne yeni üyeleri kabul ederek örgütün genişlemesini teşvik ederken, Çin ise Örgüt'ün yapısı ve fırsatların olgunlaşmadığı gerekçesi ile engellemeye çalışmaktadır. Bu durum Türkiye'nin üyeliği sürecinde açıkça ortaya çıkmıştır. Rusya Şanghay İşbirliği Örgütü'nün geleceği hakkında aktif roller üstlenmemiş olabilir, bu nedenle Çin liderleri, Rusya'nın Şanghay İşbirliği Örgütü'nün gelecekteki kalkınma stratejisini derinden düşünmesini teklif etmektedir. Örgüt, üye ülkeleri arasındaki ekonomik işbirliğinin güçlendirilmesini talep etmektedir. Rusya lideri Vladimir Putin, Şanghay İşbirliği Örgütü'nün bölgesel ekonomik ve güvenlik işbirliği etkisini gölgede bırakacak Avrasya Birliği planını Orta Asya ülkelerine telkin ederek onları teşvik etmektedir. Yani, Orta Asyalı Şanghay İşbirliği Örgütü üye ülkeleri

ile birlikte hareket ederek siyasi, ekonomi-ticaret ve güvenlik alanında Çin'i dışlamaktadır (Ekrem, 2011: 93). Şanghay İşbirliği Örgütü 2012 zirvesinden hemen sonra üye ülkeler arasında düzenlenen "Barış Misyonu 2012" askerî tatbikatı daha önceki askerî tatbikatlardan farklı olarak Şanghay İşbirliği Örgütü'nün bütün üyelerinin katılımıyla düzenlenmiştir. Yani, Rusya söz konusu askerî tatbikatı Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü ile Çin arasındaki bir askerî faaliyete dönüştürmüştür. Bütün bu gelişmelere karşı Türkiye'nin Şanghay İşbirliği Örgütü üyeliğinde Rusya ile Çin arasında nasıl bir tercih söz konusu olacaktır? Bu durumu Çin ve Rus uzmanların gözüyle değerlendirdiğimizde şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır:

Çinli uzmanların çoğu Şanghay İşbirliği Örgütü'nün genişlemesine karşıdır ve dolayısıyla Türkiye'nin tam üyeliğine de olumlu bakmamaktadır. CIIS (China Institute of International Studies) Vakfı Başkan Yardımcısı Yü Zhenqi, Örgüt'ün genişlemesinin ön şartının üye ülkelerin Orta Asyalı veya Orta Asya bölgesinin komşuları olması gerektiğini vurgulamaktadır. Bölgesel sınırlandırma olmadan üyelerin çoğalmasının Örgüt'ün icra kapasitesini zayıflatacağını ileri süren Yü Zhenqi, "Şanghay İşbirliği Örgütü'nün dışa açılmayı teşvik ettiğini ve bundan dolayı sadece bölge dışı ülkelere kapısını açmanın yanında, bölge dışı ülkeler ve kuruluşlarla işbirliği ve diyalog ilişkileri de tesis ettiğini belirterek, Örgüt'ün dışa açılma politikasını dar anlamda sadece üyeliğin çoğalması olarak okunması ve izah edilmesinin doğru olmadığı gibi faydasının da olmayacağı görüşünü beyan etmektedir."

Rus uzmanları ise tam tersini savunmaktadır. Rusya Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Akademisi Doğu Bilimi Araştırma Merkezi müdürü Andrey Volodin bu konuda şu şekilde açıklama yapmaktadır: "Şanghay İşbirliği Örgütü'nün adım adım genişlediğini görüyoruz. Umarım, hem Hindistan, hem Pakistan, hem İran, hem Afganistan, Şanghay İşbirliği Örgütü'nün tam üyeleri olurlar. Yani, pratik anlamda dünya siyasetinin çoğu çelişkilerinin düğümü olan, hemen hemen tüm Merkezi Avrasya, örgüt ağı ile kaplanmış olacaktır." Çin'in eski Ankara Büyükelçisi ve China Institute of International Studies (CIIS) kuruluşunun uzmanı Yao Kuangyi Türkiye'nin katılımıyla Avrasya bölgesinin güvenlik ve

istikrarına katkıda bulunacağı görüşündedir. Büyükelçisi Yao'ya göre; Türkiye, Orta Asya bölgesi ile tarihsel ve kültürel bağlara sahip ve bölgede kendi nüfuzunu genişletmek niyetindedir. Çin basın organlarında yer alan bazı yorumlara göre ise, NATO üyesi olan Türkiye'nin geçen yıldan beri bölgesel çatışmalardaki rolü giderek önem kazanmıştır. Üstelik Türkiye geleneksel Batı ülkesi değildir. Türkiye'nin özel coğrafi konumu ve tarihsel deneyimleri Örgüt'ün kolay kabul etmesi için avantaj sağlamaktadır. CIIS kuruluşunun başkanı Qu Xing, Örgüt'ün genişlemesinin bazı sürtüşmeler yaratacağını ve AB'nin genişlemesinden ders alınması gerektiğini ileri sürmektedir. Qu Xing'e göre, yeni üyeler kabul edilmeden önce mevcut üyeler arasında karşılıklı güven ve işbirliğinin derinleştirilmesi gerekmektedir. Üyelerin artması ile birlikte Örgüt'ün icra kapasitesinin düşeceği, Örgüt içi anlaşmazlıkların artacağı ve yaşanacak tartışmaların yoğunlaşacağını belirten CIIS kuruluşu Şanghay İşbirliği Örgütü Araştırmaları Masası Başkan Yardımcısı Li Ziguo, Örgüt'ün genişlemesinin hukuki belgelerindeki bazı problemler ve teknik meselelerle birlikte bölgesel sorunlar (Keşmir sorunu, Afganistan sorunu) ve yeni üye olan ülkelerin mevcut bir dizi çok taraflı anlaşmalara ne derecede uyum sağlayabileceği, bütçe dağılımının nasıl olacağı ve Örgüt dili olan Çince ve Rusça'nın yeterli olup olmayacağı gibi sorunlara henüz cevap alınmadığını işaret etmektedir.

Şanghay İşbirliği Örgütü Yeni Üyelik Yönetmeliği iki yıldan beri kabul edilmiş olmasına rağmen Örgüt içi tartışmalar halen devam etmektedir. Çin Hükümeti ve Çinli uzmanların örgütün genişlemesine karşı tutumu Türkiye'nin tam üyeliğini ya da Türkiye'nin Örgüt üzerinde daha etkili olmasını zorlaştırmaktadır (Ekrem, 2012:).

9.3.3. Türkiye'nin ŞİÖ' de Muhtemel Yeri ve Rolü

Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin ŞİÖ'ye; Rusya ve Çin ile komşu olmaları ve aralarında tarihsel bağların olması, bölgesel sorunlara kendileri dışında Rusya ile Çin'in baş başa vererek çözüm bulma girişimini önlemek istedikleri gibi gerekçelerle üye oldukları bilinmektedir. Bu noktada meseleyi Türkiye açısından değerlendirdiğimizde Türkiye ŞİÖ'de ne arıyor ve ne bulacak sorularını cevaplamak önem arz etmektedir.

Türkiye'nin ŞİÖ'deki yeri ve rolü, Türkiye'nin muhtemel ŞİÖ üyeliğinin ABD ve Batı bağlantısına etkisi konusu günümüzde hala netleşmemiştir. Türkiye, ŞİÖ'ye 2011'de başvuru yapmış, 2012'de de diyalog ortağı statüsünü kazanmıştır. Türkiye'yi başvuruya davet edenlerin başında büyük ihtimalle Orta Asya Türk Cumhuriyetleri yer almaktadır. Türkiye'nin müracaatında ABD'nin teşviklerinin olduğu da göz ardı edilmemelidir. Çünkü Türk Cumhuriyetlerinin, Rusya ile Çin'in ortak takdirine bırakılması Batı ve ABD açısından büyük bir hata olacaktır. Dünyada çok sayıda uluslararası örgüt bulunmasına karşın Türkiye ve Rusya'nın bir arada bulunduğu uluslararası örgüt sayısı oldukça azdır. Türkiye ŞİÖ'ye üye olursa bu sayı artmış olacaktır.

Günümüzde Suriye'de yaşanan iç savaş konusunda Çin ve Rusya'nın ortaklığına karşı Batı ve Türkiye'nin duruşu ile Türkiye'nin ŞİÖ'ye adaylığı bir arada değerlendirilmelidir. Günümüz şartlarında, Türkiye'nin ŞİÖ'ye olası üyeliği değerlendirilirken genelde Batı'nın özelde ise AB'nin alternatifi ya da Batı'dan, AB'den uzaklaşma olarak görülmemesi gerekir. Suriye meselesinde ŞİÖ üyesi devletler ile Türkiye'nin görüşü taban tabana zıttır. Ancak, ŞİÖ ile Türkiye'nin ilişkileri uzun vadede değerlendirilmelidir.

Günümüzde Çin, ŞİÖ'nün genişlemesinden değil derinleşmesinden yana tavır almış durumdadır. Çin, Türkiye'nin Batı ile beraber hareket ederken ŞİÖ üyeliği halinde ilişkilerini nasıl uyumlaştıracacağını sorgulamaktadır. Yine Çin, Türkiye'nin ŞİÖ üyeliğinin Doğu Türkistan'a muhtemel etkisini aklında tutmaktadır. Putin (Rusya) ve Nazarbayev (Kazakistan) ise Türkiye'yi ŞİÖ'ye davet ederek, Avrasya'da Adriyatik'den Ohotsk'a kadar bir refah ve barış alanı oluşturulabileceğini, buna Türkiye'nin katkısının büyük olacağını düşünmektedir. Bu ihtimalin ŞİÖ'de Türkiye'nin yeri ve rolünü ortaya çıkardığı değerlendirilmektedir (Başaran, 2012: 4).

Öte yandan, ABD karşıtı bir örgüt olarak algılanan ŞİÖ ile ABD'nin stratejik müttefiki Türkiye'nin ilişkilerinin hangi ortak noktada birleşebileceği ya da örgüte Türkiye'nin ne doğrultuda ihtiyaç duyduğu gibi soruların yanıtlanması çok büyük önem taşımaktadır. Soğuk Savaş sonrası Türkiye ile bölge ülkeleri arasında geliştirilmek istenen ilişkilerin başarısızlıkla sonuçlandığı ve sonrasında

Rusya'nın bölgeye hakim güç olduğu bilinmektedir. ŞİÖ ile Rusya ve Çin'in iş birliği ve ortaklık çerçevesinde etkin olmaları, bölgede üçüncü bir gücün istenmediğini açıkça ortaya koymuştur. Bu noktada Türkiye'nin hem bölgesel politikasını yeniden gözden geçirmesi hem de dış politika önceliklerinde alternatif stratejiler geliştirerek uyguladığı çok taraflı dış politikada bölge politikasını göz ardı etmemesi gerekmektedir. Türkiye'nin, yakın bölgesindeki ülkeler ile ikili ilişkilerini siyasi ve ekonomik alanda geliştirmesi, bölge ülkeleri ile daha da yakınlaşmasını sağlayabilecektir (Çağlayan, 2009: 142).

9.3.4. Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Türkiye'ye Olası Etkileri

Sovyetlerin dağılmasının ardından Türkiye, Orta Asya ülkeleri ile tarihsel, kültürel ve dinsel bağlarından ötürü ilişkilerini geliştirmeye çalışmış; fakat pek de başarılı olamamıştır. Türkiye, Orta Asya devletleri için önemli bir örnek teşkil etmiş; ancak Orta Asya devletleri ile ilişkilerin tesisinde hazırlıksız olması, ilişkilerin geliştirilmesini önemli ölçüde etkilemiştir. Ayrıca Türkiye'nin, kendi ulusal çıkarları çerçevesinde bağımsız bir Orta Asya politikası belirleyemediği de söylenebilir (Efegil, 2006: 286). 1991 sonrasında ise bağımsızlıklarını kazanan Orta Asya devletlerinin bağımsızlıklarını tanımış ve diplomatik ilişkiler geliştirmeye yönelik faaliyetlerde bulunmuştur. Türkiye'nin Orta Asya politikasına ilişkin hedeflerini Baskın Oran şöyle belirtmiştir;

- a. Orta Asya ülkelerinin devletleşme süreçlerine katkıda bulunmak,
- b. Ekonomik ve siyasi reform süreçlerine destek vermek,
- c. Dünya ile bütünleşmelerine yardımcı olmak,
- ç. İkili ilişkileri, her alanda karşılıklı çıkarlar ve egemen eşitlik temelinde geliştirmek (Oran, 2003: 383).

Çin'in Orta Asya'ya yönelik politikasının şekillenmesiyle birlikte dış politika önceliğini oluşturan sınır güvenliğini ve ulusal güvenliğini sağlama amacı, bölgede etkin bir güç istememesine neden olmuştur. Ancak artan ABD etkisinin azaltılmasına yönelik Rusya ile işbirliği zemininde ilişkilerini geliştirmiştir. Diğer taraftan, Rusya'nın yakın çevre doktrini (Yakın çevre doktrini: yakın

çevresindeki hâkimiyeti sağlamayı hedefleyen dış politika) çerçevesinde, Türkiye'yi bölge dışı aktör olarak bırakma düşüncesi içinde hareket ettiği bilinmektedir. Bu bağlamda Rusya'nın, Orta Asya bölgesine iktisadi, siyasi ve kültürel açılardan herhangi bir gücün etkin olmasına karşı olduğu açıkça görülmektedir (Çağlayan, 2009:149).

Bölgede üçüncü bir gücün ortaya çıkması ve etkinlik kazanması Rusya gibi Çin'in de arzulamadığı bir durumdur. Bu bakımdan Türkiye'nin Orta Asya ülkeleri ile ilişkilerini geliştirme gayreti olsa da, buna bölgede ŞİÖ vasıtasıyla etkin olan bu iki devletin engel olmak isteyeceği tahmin edilmektedir. Çünkü her iki devletin de bölgedeki işbirliği ve istikrarın sağlanmasında sınırsız bir etkinliğe sahip olmaları ve etken güç olarak hâkimiyeti elinde bulundurmaları, Türkiye-Orta Asya devletleri ilişkilerinin ekonomik, siyasi ve enerji alanında geliştirilmesiyle tehlikeye girebilecektir. Bu bakımdan yakın dönemde ne Çin ne de Rusya'nın Türkiye'nin bölgeye yönelik ilişkilerinin geliştirilmesine yönelik gayretini desteklemeyeceği düşünülmektedir (Çağlayan, 2009: 150).

ŞİÖ'nün Orta Asya bölgesinde etkin olan bir örgüt olarak bölgesel potansiyeli ve etkinliği dikkate alındığında, ŞİÖ üyeliğinin Türkiye'nin uluslararası ortamda stratejik önemi ve etkinliğini arttırarak konumunu güçlendireceği akla gelebilir. Ancak, örgütün faaliyetleri üstü kapalı da olsa ABD'nin bölgedeki etkinliğine karşı bir blok izlenimi vermektedir. Bu noktada Türkiye'nin müttefiklik durumunun ABD tarafından algılanmasının değişebileceği düşünülmelidir.

Diğer taraftan ise gelecek yıllarda, Türkiye'nin NATO'dan ayrılma olasılığının mevcut koşullar dahilinde mümkün olmadığı düşünülmektedir. Ancak olası bir ayrılık, Türkiye'yi sadece askeri alanda değil aynı zamanda ekonomik ve siyasi alanlarda da olumsuz yönde etkileyebilir. Bu durumda Türkiye'nin iç ve dış güvenliğini sağlamak için yeni alternatif stratejiler geliştirmesi gerekebilir. Bu ayrılığın özellikle savunma ve askeri alanda etkisinin daha fazla olacağı açıkça görülmektedir. Özellikle NATO üyesi ülkelerden alınan askeri teçhizat ve silahların, (Hava kuvvetlerinde-muharip ve nakliye uçaklar, Kara Kuvvetlerinde-tanklar, tanksavar füzeler ve uzun menzilli toplar, Deniz Kuvvetlerinde-

firkateynler, mayın avlama gemileri gibi) temin edilmesinin önemli bir sorun olacağı açıkça görülmektedir (Yavuz, 2006: 34).

Sonuç olarak; askeri silah ve teçhizatın Rusya ve Çin'den teminine gidildiğinde ise tüm teçhizatın yenilenmesinin yanında yeni teçhizatın önceki teçhizattan modern olmayacağı, aynı zamanda batı merkezli kurulan savunma sanayinin bu büyük değişimden olumsuz etkileneceği ve buna bağlı olarak Türkiye'nin ekonomik dengelerinde büyük bir sarsıntı yaşanabileceği öngörülmektedir (Çağlayan, 2009: 151). Ayrıca, NATO üyesi Türkiye'nin uluslararası ortamdaki etkinliğini bir anda yitirmesinin söz konusu olabileceği değerlendirilebilir. ŞİÖ'nün güvenlik örgütü olarak uluslararası ortamda etkinliğini giderek artıracığı öngörülürse, Türkiye'nin iki zıt kutbun oluşturduğu ittifaka aynı anda üye olması mümkün olmadığı için tercihini Batıdan yana kullanacağı değerlendirilmektedir.

Türkiye'nin Batı'yı göz ardı etmeden ŞİÖ bünyesinde ilişkilerini sağlıklı bir şekilde geliştirebilmesi için; bölgeye yönelik ABD'den bağımsız politikalar geliştirmesi gerekmektedir. Böylece Türkiye'nin bölgedeki konumu güçlenecektir.

Bu bağlamda özellikle Türkiye-Rusya ilişkilerinin son dönemlerde hız kazanmaya başlamış ve her iki ülkenin birbirlerine karşı yaklaşımları özellikle 2003–2007 döneminde değişme eğilimi göstermiştir. 2003–2007 arasındaki dönemi, iki ülke ilişkilerinin tarihsel olarak en çok yakınlaştığı dönem olarak nitelendirmek mümkündür. 2008 yılının başından itibaren ise ABD-Türkiye ilişkilerinin düzelmesiyle Türk-Rus ilişkilerinin ivme kaybetmeye başladığı gözlemlenmektedir (Çağlayan, 2009: 159).

Çin, Rusya ve Orta Asya ülkelerinin bölgedeki güvenlik ve işbirliğini ŞİÖ içindeki faaliyetlerle geliştirdikleri bilinmektedir. Türkiye, Orta Asya'ya yönelik politikasında öncelikle bölge ülkeleri ile ikili ilişkilerini gözden geçirerek iş birliğine yönelmelidir. Özellikle Orta Asya ülkeleri ile geliştirilecek ticari, ekonomik ve enerji ile ilgili işbirliği çabaları, Türkiye'nin bölgede etkinliğini artırmasını sağlayabilecektir. Ancak, bölgede Çin ve Rusya'nın etkin güç olduğu

düşünüldüğünde, ABD'nin müttefiki ve NATO üyesi olan Türkiye'ye özellikle Çin tarafından kuşku ile bakılacağı ve güven duyulmayacağı söylenebilir.

Bu noktada Türkiye'nin öncelikle, her iki ülke ile ticari ve ekonomik ilişkilerini geliştirmeye yönelik faaliyetlerde bulunması gerekmektedir. Diğer taraftan Çin ile olan ekonomik ilişkilerinde, kapsamı çeşitlendirerek özellikle hizmet sektörüne ağırlık verilmesi Türkiye'nin aleyhine olan ekonomik ilişkileri dengeleyebilecektir. İlerleyen dönemde bölgedeki etkin güçler olan Rusya ve Çin ile ilişkilerin geliştirilmesiyle birlikte, bölgedeki enerji ile ilgili projelerde Türkiye'nin aktif katılımının sağlanacağı kuvvetle muhtemeldir (Çağlayan, 2009: 160).

9.3.5. ŞİÖ ve AB'nin Karşılaştırılması

Türk Dış Politikasının temel özelliklerinden olan “ Batıcılık”, 2007 yılından sonra çok fazla eleştirilere maruz kalmıştır. Türkiye, ekseninin kaydığına dair, batılı devletler tarafından psikolojik olarak baskı altına alınmıştır. Özellikle, Soğuk Savaş'ın sona ermesinden itibaren Orta Asya, Kafkasya ve Ortadoğu gibi ülkelere açılma şansı yakalayan Türk Dış Politikası buna daha önceden tam manasıyla hazırlanamadığından ve eksikliklerinden dolayı bölge ile ilgili çok sayıda girişimde bulunmasına rağmen pek başarılı olamamıştır. Türkiye, 2004 yılında AB ile katılım antlaşmasını imzalamış fakat aynı zamanda Ortadoğu ve Orta Asya devletleri ile ilişkilerini de güçlendirme yoluna gitmiştir. Türkiye, ikili olarak ülkelerle geliştirdiği ilişkilerin yanı sıra bölgesel işbirliklerinde de coğrafi konumunun verdiği avantajları kullanmak istemektedir. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, katıldığı bir televizyon programında Başbakanın Rus lider Putin'e söylediği “Bizi, ŞİÖ'ye alın AB'yi gözden çıkaralım” ifadeleri tam olarak bunu yansıtmaktadır (Balcı, 2012). Bu noktada ŞİÖ'nün, AB'nin alternatifi olabilecek yapıda olup olmadığı sorusu gündeme gelmektedir. Başbakan'ın sözleri AB sürecinde meydana gelen tıkanmaya karşı duyduğu kırılganlığının ve serzenişinin bir ifadesi olsa gerektir. Çünkü AB ile ŞİÖ birbirinin alternatifi olamayacak kadar çok farka sahiptir.

Uluslararası alanda güç sahibi olan devletlerin çıkar mücadelesi vermiş olduğu Orta Asya coğrafyasında bölgesel güvenlik ve işbirliği alanında kurulmuş olan Şanghay İşbirliği Örgütü, dünya kamuoyunu tek kutuplu uluslararası sistemin karşısında oluşan bir örgüt olduğu düşüncesi ile meşgul ederken Türkiye'de AB'ye alternatif olarak düşünölmeye başlanmıştır. AB ile ŞİÖ'yü mukayese ettiğimiz zaman aralarında gerek zamanın vermiş olduğu gerekse evrensel değerlerin Avrupa kıtasından yayılmış olmasından kaynaklanan nedenlerden dolayı aralarında çok fazla fark vardır. AB, klasik uluslararası örgüt olmaktan çoktan kurtulmuş, uluslarüstü bir örgüt niteliği kazanmıştır. Ekonomi, adalet, içişleri ve dış politika gibi konularda ilerleme sağlayan AB, kendine ait para birimi, bayrağı ve marşı olan adeta bir devlet yapısına bürünmüştür. ŞİÖ genel anlamda büyük bir potansiyeli içinde barındırmakla beraber derinleşme konusunda çok fazla başarı sağlayamamıştır ki özellikle Rusya ve Çin'in bu işbirliğini bölgedeki çıkarlarının çatışmasından dolayı uzun vadede tek sesli bir şekilde sürdürmesi zor gözükmektedir.

ŞİÖ, üyeleri itibariyle BM Güvenlik Konseyi daimi üyelerinden ikisini; Rusya ve Çin'i içerisinde barındırmaktadır. Aynı zamanda Avrasya coğrafyasının 3/5'ini oluşturmakla beraber 1,5 milyarlık nüfusu ile dünya nüfusunun ¼'ünü oluşturmakta olup, dünyanın en büyük ordusuna sahiptir. Üye ülkelerden Çin ve Rusya ile gözlemci statüsünde bulunan Hindistan, Pakistan nükleer silahlara sahip olmakla beraber İran'ın da nükleer silahı olduğu düşünölmürse, dünyada nükleer güce sahip devletlerin yarısı bu örgüt içerisinde yer almaktadır. Tek kutuplu dünya düzenine karşı olduklarını belirten örgüt, özellikle ABD'nin bölgeye girmesine engel olmak istemektedir. Bu noktada Çin ve Rusya'nın çıkarları ortak noktada buluşurken, Çin'in bu örgütü ekonomik entegrasyona dönüştürme isteği, Rusya'nın ise bu örgütün siyasi ve askeri gücünün olması isteği ile beraber bölgedeki ekonomik etkinliğini Çin ile paylaşmak istememesinden dolayı bu noktada bir görüş ayrılığına dolayısıyla çıkar çatışmasına girmektedirler.

ŞİÖ, özellikle Çin ve Rusya'nın amaçlarını yerine getirmek için bir araç rolü oynamakta ve bu da örgütün geleceği hakkında şüphe uyandırmaktadır. Çin

özellikle bölgede kendisine yeni pazarlar yaratmak ve gün geçtikçe artan enerji ihtiyacını kolay bir şekilde karşılamak ve bu ihtiyacına da ulaşmak için ŞİÖ'yü kullanmak istemektedir. Ancak, Rusya'nın bölgede enerji kaynaklarına hakim olmasından dolayı Rusya'nın bunu kabul etmesi imkansız olmasa da imkansıza yakın bir olasılıktır. Rusya ve Çin'in bu örgüt içerisinde anlaştıkları en önemli nokta ABD'ye karşı bölgede bir denge oluşturmak ve ABD etkinliğini azaltmaktır. Bu durumun sağlandığı düşünülürse daha sonraki süreçte Rusya ve Çin'in bölgedeki çıkar çatışmaları devam edecektir ki bu da ŞİÖ'nün geleceğini endişe içerisine sokmaktadır. Aynı zamanda Rusya ekonomik anlamda Çin'i bölgeden uzak tutmak için Avrasya Birliği gibi örgütlenmeyi de ortaya atmaktadır. Ayrıca, Orta Asya devletleri ortak özelliklere sahip olmalarına rağmen birçok konuda da kendi aralarında uzlaşmazlık içindedirler (Turgut, 2010).

ŞİÖ'nün derinleşmesi ve bölgeselleşmesi açısından önünde zorluklar olduğu kadar Türkiye'nin de bu örgütün içinde yer almasında birtakım engeller bulunmaktadır. Her ne kadar örgüt batı karşıtı olmadığını belirtiyor olmasına rağmen tek kutuplu dünyaya karşı çıktıkları bilinmektedir. Tek kutuplu dünya düzeninin başını çeken ABD'nin güçlü müttefiki ve NATO'nun üyesi olan Türkiye'nin bu örgüte üyeliği, örgütün savunmuş olduğu değerlerle çatışacağından dolayı zor gözükmektedir. Aynı zamanda, Çin ve Rusya'nın siyasal yapısı ve Türkiye'nin siyasal yapısından kaynaklanan farklılıklar Suriye krizinde zıt kutuplarda yer almasına neden olmuştur. Bilindiği gibi Türkiye, Suriye konusunda Esad'a karşı kesin ve net bir tavır alırken, ŞİÖ'nün temel ekseni Rusya ve Çin ise Esad'ı desteklemektedir. Türkiye ise bu konuda aradığı desteği NATO'dan bulmuştur. Bu da gösteriyor ki, ŞİÖ'ye yönelen bir Türkiye, en azından kısa vadede bazı dış politika stratejilerini yeniden gözden geçirmek zorunda kalacaktır (Özdemir, 2013). Bunun neticesinde, kendi içerisinde derinleşme sorunu olan bir örgütte Türkiye'nin farklı karakterle ve NATO müttefiki olarak bulunması anlamlı karşılanabilir bir durum değildir. Çin'in en hassas konularından biri olan Uygur Türkleri'de bu noktada Çin'in tutumunu etkileyecektir. Örgüt kurulduğunda "ayrılıkçılık" mücadele edilecek üç temel konu arasında yer almıştır. Bu noktada, Türkiye ayrılıkçı hareketleri

destekleyecek durumda olmasa da Urumçi'de yaşanan olayları tasvip etmemekle beraber Çin ile ilişkilerine dikkat edeceği ölçüde bu noktada tepkisini ortaya koymaktadır. Hâlihazırda örgütün genişlemesine karşı çıkan Çin, bu nedenden dolayı da Türkiye'nin önüne engel koyabilecektir. Örgütün bir bölgesel bütünleşme hareketi olduğunu ele alırsak, örgüt üye kabulünde bölgesellik şartı, yani Orta Asyalı devlet olma şartını arayabilir. Bu nedenle, Türkiye'nin doğulu mu yoksa batılı mı olduğu tartışmaları yıllarca AB tarafından yapılırken bu sefer de ŞİÖ tarafından tartışma konusu yapılabileceği değerlendirilmektedir.

Sonuç olarak, AB ile müzakerelerin durgunluk noktasına gelmesinin temel sebebi Almanya ve Fransa Devlet Başkanlarının davranışları ve Kıbrıs'ın geleceği ile ilgili durumun belirsizliğinden kaynaklanmaktadır. Özellikle, Fransa ve Almanya'nın takınmış olduğu tavırlar Türkiye'nin heyecanını azaltmıştır. Siyasi ve askeri olarak net bir şekilde batının yanında yer alan Türkiye, ekonomik olarak da AB ülkeleri ile güçlü işbirliği içerisindedir. Türkiye'nin AB ile ilişkisi daha çok Avrupalı liderlerin takınmış olduğu tavırlara bağlıdır. ŞİÖ ise direkt olarak Çin ve Rusya'nın çıkarlarına hizmet etmekle beraber, ABD'nin bölgede etkin olmasını önlemeye yöneliktir. Aynı zamanda, Türkiye'nin örgüt içerisindeki devletler ile idari ve siyasi konularda arasında büyük bir fark vardır. ŞİÖ üyeliği için Türkiye'nin ya da bölge ülkelerinin çok büyük bir yapısal değişikliğe gitmesi gerekmektedir. ŞİÖ üyeliği de en az AB üyelik süreci kadar pürüzler içermektedir. Fakat ŞİÖ üyeliği, Türkiye ile bölge devletleri arasında ki yapısal farklılıktan ve özellikle Türkiye'nin NATO üyeliğinden dolayı çok kolay olmayacaktır ki üyelik gerçekleşse dahi bu sürdürülebilir bir durum olarak karşımıza çıkmayacaktır. ŞİÖ, Çin ve Rusya'nın çıkarları ortak noktada bulunduğu sürece bir ilerleme sağlayacaktır. Bu durum sağlanamadıktan sonra ŞİÖ'nün geleceğinden bahsetmek güç olacaktır. Türkiye ise AB'ye alternatif işbirliği geliştirmek isterken doğu-batı arasında "iki cami arasında kalmış beynamaz" durumuna düşebilir. Ancak şu unutulmamalıdır ki, Türkiye'nin bu bölgede siyasi ve savunma alanlarında bir işbirliğine girmesi güç olsa da, ekonomik anlamda ilişkilerini bu bölgeye yöneltmesi batıya alternatif sağlamada daha etkili olacaktır. Son zamanlarda Türkiye'nin AB ile olan ihracatının oranı

azalırken Orta Asya ile geliştirilen ekonomik ilişkilerin sonucu cumhuriyet tarihinin ihracat rekorları kırılmaktadır. ŞİÖ'nün geleceği Rusya ve Çin'in ortak çıkarlarına bağlı olduğundan dolayı, örgütün Türkiye açısından AB'ye ekonomik anlamda güçlü bir alternatif olsa da siyasi anlamda çok büyük bir alternatif olarak karşımıza çıkmamaktadır (Yılmaz, 2012). Günümüzde demokratik ve çağdaş normlarda Avrupa'nın alternatifi bulunmamaktadır. ŞİÖ üyeliğinin, Türkiye için AB ve Batı'ya alternatif değil, tamamlayıcı bir denge faktörü olarak değerlendirilmesinin daha doğru olacağı düşünülmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmanın temel amacı ŞİÖ örgütünü tanıtmak ve Türkiye'nin üyeliğinin mevcut şartlar altında gerçekleşip gerçekleşmeyeceğinin analizini yapmaktır. Bu kapsamda, ilk olarak ŞİÖ örgütünün kuruluş aşaması incelenmiş, kurumsal yapısı üzerinde durularak, yapılan zirve toplantılarının sonuçları değerlendirilmiş ve örgütün gelişim aşamaları ele alınmıştır. İkinci olarak, Şanghay İşbirliğine Örgütüne üye devletlerin örgüte üye olma amaç ve beklentileri irdelenerek ortak çıkarlar temelinde üye ülkelerin nasıl bir araya geldiği anlatılmaya çalışılmıştır. Üçüncü olarak ŞİÖ'nün hedefleri ve gelecek vizyonu üzerinde durulmuştur. Son olarak ise, Türkiye-ŞİÖ ilişkilerinin tarihsel seyri ile Türkiye'nin olası üyeliğinin etkileri ve gerçekleşme şansı incelenmiştir.

ŞİÖ'nün kuruluşu incelendiğinde; ŞİÖ, AB'den değil, Amerika önderliğindeki yeni dünyanın tek kutupluluğa doğru kaymakta olduğu gerçeğinden duyulan rahatsızlığın bir sonucu olarak kurulmuştur. 1996 yılında ilk kurulduğunda Rusya ve Çin'in yanı sıra Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan olmak üzere beş üyeli bir birlik olup, Şanghay Beşlisi adıyla uluslararası arenaya adım atmıştır. 2001'de Özbekistan'ın katılımıyla Şanghay Beşlisi kaldırılarak, yerine Şanghay İşbirliği Örgütü kurulmuştur. Başlangıçta bölgesel güvenliğin sağlanması amacıyla yola çıkan ŞİÖ, kısa bir süre sonra mahiyetini büyük ölçüde değiştirmiş; ekonomik, siyasi, askeri ve kültürel işbirliği alanlarını da kapsamına alarak yeni bir uluslararası örgüt olarak uluslararası alanda yerini almıştır.

Rusya ve Çin'in önderliğindeki örgüt, dünyayı yeniden BM çatısı altında çok kutuplu hale getirmek için kararlı adımlar atmaya başlamıştır. Rusya ve Çin'in BM'nin daimi üyesi olduğu düşünüldüğünde BM Güvenlik Konseyinde alınacak kararları kendi lehlerine çevirmeleri veya veto etmeleri kaçınılmazdır. Her iki ülkede özellikle Suriye krizinde bu tavırlarını açıkça göstermiştir. Ayrıca örgütün Kalkınma Bankası kurma, bölgede ortak para birimine geçme gibi çalışmaları, ikinci kutup olma yolunda ilerlediği iddialarını ispatlar niteliktedir. Tüm bunlara rağmen Asya'nın değişken dinamikleri içinde gelişmesini ve devasa büyümesini sürdüren Çin ile eski gücünü tekrar elde etmek isteyen Rusya, bölgede

birbirlerini hem rakip hem de ABD'ye karşı en güçlü müttefik olarak görmektedirler.

Başlarda Beş ülkenin güvenlik ihtiyacını karşılamak ve sınır sorunlarını çözmek amacıyla kurulan ŞİÖ, her yıl düzenli olarak gerçekleştirilen zirveler ile gittikçe genişleyen ve artık amacı yalnızca güvenlik olmayan bir örgüt durumuna gelmiştir. ŞİÖ küresel ortamda etkin rol oynayabilmek için, sınır güvenlik antlaşmalarının ötesinde ekonomik, politik ve kültürel işbirliği faaliyetlerini artırmayı hedeflemektedir. ŞİÖ'nün İran, Hindistan ve Pakistan gibi Asya'daki denge unsurlarını da içine katarak NATO'nun genişleme planlarına karşı NATO benzeri bir Asya cephesi oluşturma fikrinde olduğu değerlendirilmektedir.

Birliğin tam üye sayısı kurulduğu günden beri artmamıştır. "Gözlemci ülke" statüsü yalnızca Hindistan, İran, Moğolistan ve Pakistan'a verilmiştir. Türkiye'nin "Diyalog ortağı" olarak kabul edildiği zirvede Afganistan'a da "Gözlemci ülke" statüsü verilmiştir. Örgütün Türkiye'nin yanı sıra iki "Diyalog ortağı" daha olup, bunlar; Beyaz Rusya ve Sri Lanka'dır. Genişleme sürecinin gözlemci üyelerin birliğe katılması ile sonuçlanması durumunda ise ŞİÖ'nün her alanda etkili bir küresel güce dönüşeceği değerlendirilmektedir.

Örgüt'ün en önemli potansiyel sorunu ise iki önemli gücü; Rusya ve Çin arasında cereyan etmesi muhtemel mücadele olarak ortaya çıkmaktadır. Bu mücadele kaçınılmaz görülmektedir. Çünkü Moskova ve Pekin bugün "Ortak düşmana" karşı ortak tavır geliştirmeye çalışsalar da çıkar tanımlamaları benzerdir. Her şeyden önce büyüyen Çin tehdidi hem ekonomik hem de demografik olarak Rusya için büyük bir endişe kaynağıdır. Çin'in her anlamda yayılma politikasına karşı koyabilme potansiyeline sahip olmayan Moskova, yaptığı geçici ittifakla kısa dönemde tedbir almış gibi görünmektedir. Ancak orta ve uzun vadede sürecin devamı mümkün görünmemektedir. ŞİÖ'nün lokomotif güçleri Orta Asya'da stratejik üstünlük ve enerji güzergâhları başta olmak üzere pek çok alanda kaçınılmaz olarak karşı karşıya geleceklerdir. Rusya ve Çin'in sözü edilen sorunu aşmaları halinde ŞİÖ'nün kısa veya orta vadede hızla genişleyip Batı karşıtı bir güç olacağı değerlendirilmektedir.

ŞİÖ, uzun vadede ortaya çıkma potansiyeli yüksek bu çatışmaya rağmen, mevcut durumu ile bölgesinde en önemli güç merkezlerinden biridir. Her alanda üye ülkeler arasında işbirliğini geliştirme açısından önemli adımlara imza atmaktadır. Başta güvenlik olmak üzere üye ülkelerin ortak hareket etme kabiliyetlerine büyük katkı sağlamıştır. ŞİÖ, üye devletlere yönelik demokrasi ve insan hakları eleştirilerine karşı bir kalkan olmayı başarmıştır. Bu durumu lehine çevirmek için Moskova ve Pekin'in etkin faaliyetleri dikkat çekmektedir.

Birliğin ekonomik ve kültürel işbirliği alanında geliştirmeye çalıştığı projeleri de vardır. Ancak ŞİÖ temelde hükümetler arası bir güvenlik-işbirliği örgütüdür. Bu sebeple de bir entegrasyon projesine dönüşmüş olan AB'nin değil, daha ziyade NATO'nun alternatifi görünümünü vermektedir. Sosyo-politik ve ekonomik bir işbirliği örgütü olan AB'ye bir alternatif aranacaksa ASEAN veya Bağımsız Milletler Topluluğu daha anlamlı gözükmemektedir.

Örgüt ile Türkiye'nin geliştirdiği ilişkileri değerlendirecek olursak; Türkiye, jeopolitik olarak "Batının doğusunda, doğunun batısındadır". Bu sebeple çok yönlü politik ilişkiler geliştirmek, jeopolitik konumuna, siyasi, tarihi ve kültürel yapısına uygun özgün politikalar izlemek zorundadır. Türkiye, Orta Asya ve Hazar Denizi petrol ve doğalgaz kaynaklarının Dünyaya açılımını sağlayabilecek bir enerji koridoru konumundadır. Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı ve Mavi Akım gibi, stratejik önemi büyük projelerle bu konumunu güçlendirmeye devam etmektedir. Asya ülkelerinin Batıya enerji ihracatı, batının da en kestirme yoldan enerji elde etmesi için ülkemiz çok önemli bir konumdadır. NATO üyesi olan ve AB ile tam üyelik müzakerelerini yürüten Türkiye'nin, batı ile olan bu ilişkilerini bozmadan Avrasya seçeneğini de çok iyi değerlendirmesi gerekmektedir. Çünkü bu bölgede akraba toplulukları, dost ve kardeş Türk Cumhuriyetleri ve İslam ülkeleri bulunmaktadır. 1992 yılından itibaren karşılıklı ticaret hacmimizin hızla arttığı bu ülkelerin doğal kaynaklar bakımından sahip oldukları zenginlikleri dikkate aldığımızda, ekonomik ve siyasal alanda işbirliği potansiyelimizin ne kadar geniş olduğu ortaya çıkmaktadır. Orta Asya'da Çin ve Rusya'nın önderliğinde terörle mücadeleden ortak enerji yatırım alanlarına kadar çok geniş bir yelpazede işbirliğini geliştiren ve hızla kurumsallaşmasını

tamamlamaya çalışan Şanghay İşbirliği Örgütü ile ilişkilerin artırılması Türkiye'nin öncelikleri arasında yer almalıdır. Çünkü, jeopolitik konumu itibarıyla Doğu-Batı arasında bir köprü niteliği taşıyan ve yönünü Batıya çevirmiş bulunan Türkiye'nin, ABD ve AB ile olan ilişkilerine zarar vermeden ve uygun bir zamanlama ile geleceğin küresel güç odağı olma potansiyeline sahip böylesi bir Örgütle işbirliği halinde olması bölgede etkili bir denge politikası uygulamasına da yardımcı olacaktır (Çoğal, 2011). Dünyanın tekrar çok kutupluluğa doğru gittiği bu dönemde ülkemiz jeopolitik konumundan dolayı ticari ve siyasi anlamda politika üretirken ŞİÖ'yü de göz önünde bulundurmalıdır. Türkiye ile ŞİÖ arasındaki ilişkiler, son yıllarda ivme kazanan çok yönlü Türk dış politikasının doğal bir sonucu olarak görülebilir.

Türkiye, her şeye rağmen ŞİÖ ile işbirliği geliştirebilmiş olan tek NATO üyesi ülkedir. Bu da ona gelecekte NATO ile ŞİÖ arasında çıkabilecek nüfuz alanı çatışmalarında iki güç merkezi arasında arabuluculuk yapma ve güçler dengesinde muvazene unsuru olma şansını verecektir. Türkiye, hiçbir zaman ABD veya Çin kadar güçlü bir ülke olmayacaktır. Ancak bu iki ülkenin arasında ağırlığını herhangi bir tarafa koyduğunda güçler dengesini etkileyebilecek kritik bir ülke olabilecektir.

Öte yandan Orta Asya ülkeleri insan ticareti bakımından kaynak ülke konumundadır. Her geçen yıl sayıları hızla artan kaçak göçmenlerin Avrupa'ya gidiş güzergâhında Türkiye, transit ülke konumundadır. Türkiye son yıllarda insan ticareti ile mücadele alanında BM, AGİT, NATO, Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi, Karadeniz Ekonomik İşbirliği ve İstikrar Paktı tarafından düzenlenen uluslararası faaliyetleri desteklemekte ve bu yönde aktif olarak çalışmaktadır. Türkiye, bu yönüyle insan kaçakçılığı ile mücadele konusunda ŞİÖ'nün Orta Asyalı devletlerine örnek ve yardımcı olabilir.

Son olarak, Türkiye'nin Örgüt'e üye olması durumunu da değerlendirmek gerekmektedir. Türkiye'nin, Örgüt'ün yayıldığı alan, bölgesel işbirliği konusunda sağladığı avantajlar kadar, Örgüt'ün insan hakları ve demokratikleşme imajının yarattığı dezavantajı da göz önünde tuttuğu bilinmektedir. Zira üye ülkelerin de Türkiye'nin üyeliğine kuşkuyla baktığı da gerçektir. Ancak çıplak gözle

bakıldığında gözlemci durumunda bile Türk dış politikasının yeni bir açılım fırsatına kavuşacağı açıktır. Türkiye son dönemde Batı ile olan ilişkilerine zarar vermeden birçok farklı kurum ve ülke ile ilişkiler tesis etmiştir (Körfez İşbirliği Teşkilatı, Arap Birliği, Afrika Birliği vb.). Benzer yaklaşım ŞİÖ ile ilişkilerde de geçerlidir. Üstelik ŞİÖ'nün faaliyet gösterdiği coğrafyada Türkiye'nin ciddi bir potansiyeli de mevcuttur. Bu alanın Rusya ve Çin gibi ülkelerle işbirliği yapmak için kullanılması da Türk dış politikasının hareket kabiliyetini genişletecektir. ŞİÖ, enerji başta olmak üzere Türkiye'nin etkin olmak istediği alanlarda etkin bir işbirliği platformu yaratmıştır.

Her ne kadar zor görünse de Türkiye'nin her iki tarafta (Doğu-Batı) üye olması durumunda her birinin sağlayacağı fayda ayrı ayrı değerlendirilmelidir. Türkiye'nin ŞİÖ ile ilişkileri askeri ve savunma alanında olmasa bile, ekonomik ve siyasi destek sağlamak adına etkinlikle sürdürülmelidir. Ancak, Türkiye'nin mevcut koşullar içinde örgüte üyelik konusunda ciddi adımlar atmaktan kaçınacağı ve işbirliğini "Diyalog ortağı" statüsü altında ve ikili ilişkiler düzeyinde sürdürmeyi tercih edeceği öngörülmektedir.

KAYNAKLAR

KİTAPLAR

AKÇALI Pınar, “**Orta Asya’da İslami Uyanış, Radikal İslami Hareketler ve Bu Hareketlerin Bölge Politikalarına Etkileri**”, (Der, Ertan EFEGİL, Pınar AKÇALI), Orta Asya’nın Sosyo-Kültürel Sorunları: Kimlik, İslam ve Etnisite, Gündoğan Yayınları, İstanbul, Kasım 2003, s. 148.

ARI Tayyar, “**Uluslararası İlişkiler Teorileri**”, MKM Yayıncılık, 2013.

ARTREM V Magrin. “**Shanghai Cooperation and Security in Central Asia**”, 2002.

AYATA Ali, “**Türkiye’nin Orta Asya Politikası**”, (Der, Cüneyt YENİGÜN, Ertan EFEGİL), Türkiye’nin Değişen Dış politikası, Nobel Yayınları, Ankara, 2010.

AYDIN Mustafa, ERHAN çağrı, “**Beş Deniz Havzasında Türkiye**”, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2006.

BAL İdris, “**21.Yüzyılda Türk Dış Politikası**”, (Der, İdris BAL), AGAM Yayınları, Ankara, 2006.

BOLAND Julie. “**Ten Years of the Shanghai Cooperation Organization: A Lost Decade? A Partner for the U.S.?**”, Foreign Policy at Bookings, 21st Century Defence Initiative Policy Paper, 20 June 2011.

BRZEZİNSKİ Z. “**Büyük Satranç Tahtası: Amerika’nın Önceliği ve Bunun Jeostratejik Gerekleri**”, İstanbul: Sabah Kitapları Dizisi: 68, Çağdaş Bakışlar Dizisi: 18. 1998.

ÇEÇEN Anıl, “**Türkiye ve Avrasya**”, Fark Yayınları, Ankara, 2006.

DEVLET Nadir. “**Bağımsızlığının 10. Yılında Türk Dünyasında Rusya Faktörü**”, Emine Gürsoy Naskali ve Erdal Şahin (der.), Bağımsızlıklarının 10. Yılında Türk Cumhuriyetleri, Türkistan ve Azerbaycan Araştırma Merkezi Yayını, Hollanda, 2002.

HAFTENDORN Helga. “**Doğu-Batı Çatışmasının Sonunda Uluslararası Düzene Bölgesel Girişimlerin Katkısı**”, Yeni Yüzyılda Yeni Dünya Politikası, Sinemis, Ankara, 2005.

KEOHANE Robert. “**After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Economy**”, Princeton University Press, New Jersey, 2005.

İRİYE Akira. **Global Community: The Role of International Organizations in the Making of the Contemporary World**, ABD, University of California Press, 2002.

MA Dazheng ve Feng Xishi. **Beş Orta Asya Ülkesinin Tarihi**, 2000.

MUNAKATA Naoko. **Reginalisation and Regionalism: The Process of Mutual Interaction**, Reserach Institute of Economy, Trade and Industry, Discussion Paper, Tokyo, 2004.

ORAN Baskın. **Türk Dış Politikası**, Cilt II, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003.

STOBDAN, Phunchok. **China's Central Asia Dilemma**, Strategic Analysis, Haziran 1998.

TELATAR Gökhan. **Şanghay İşbirliği Örgütü: 21. Yüzyılın Bölgesel/Küresel Çekim Merkezi, Geleceğin Süper Gücü Çin: Uzakdoğu'daki Entegrasyonlar ve Şanghay İşbirliği Örgütü**, Atilla ve İlhan Güllü (der.), TASAM Yayınları, İstanbul, 2005.

TOKLU Vefa. “**Uluslararası İlişkiler**”, İmaj Yayınevi, Ankara, 2006.

VASSİLLİS K. Fouskas. “**Balkanlar, Ortadoğu, Kafkasya**”, çev. Ali Çakıroğlu, Aykırı Yayınları, İstanbul, 2004.

VERBEEK Bertjan. “**International Organizations The Ugly Duckling of International Relations Theory**”, Bob Reinelda(Edit.), Autonomous Policy-Making by International Organizations, ABD, Routledge, 1998.

WANG Jianwei. “**China’s Multilateral Diplomacy in The New Millenium**”, Yong Deng ve Fei-ling (der.), China Rising: Power and Motivation in Chinese Foreign Policy, Rowman & Littlefield, Lanham, 2005.

UZGEL İlhan. “**ABD'yle İlişkiler, Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Yorumlar, Belgeler**”, Baskın Oran (der.), Cilt. II, İstanbul, İletişim, 2001.

YALÇINKAYA Alaeddin. (der.), “**Türk Cumhuriyetleri ve Petrol Boru Hatları**”, Bağlam, İstanbul, 1998.

SÜRELİ YAYINLAR

ALKANAT Ömer. “**Şanghay İşbirliği Örgütü’nün Geleceği ve Türkiye**” Silahlı Kuvvetler Dergisi, Sayı 415, 2013.

ANDİCAN Ahat. “**Çin Satrancında Orta Asya**”, Avrasya Dosyası, Cilt 12, Sayı 1, 2006.

BOHR Anette. “**Regionalism in Central Asia: New geopolitics, Old Regional Order**”, International Affairs, Cilt. 80, Sayı. 3, 2004.

ÇARIKÇI Emin. “**Türk Cumhuriyetlerinde Ekonomik Gelişmeler ve Türkiye’nin Rolü**”, Bilig Dergisi, Sayı:7, Güz-1998, s.4.

CHİEN-PENG Chung. “**China and the Institutionlization of the Shanghai Cooperation Organization**”, Problems of Post- Communism, Cilt. 53, Sayı. 5, Eylül- Kasım 2006.

COLİNS Kathleen. “**Economic and Security Regionalism among Patrimonial Authoritarian Regimes: The Case of Central Asia**”, Europe Asia Studies, Cilt.61, Sayı 2, Mart 2009.

COHEN Ariel, “**After The G-8 Summit: China and the Shanghai Cooperation Organization**”, China and Eurasia Forum Quarterly, Vol.4, No.3, 2006, s. 60.Sally N. Cummings, Kazakhstan: Power and the Elite, Londra, Tauris & Company, Limited, 2005, s. 36.

ÇOLAKOĞLU Selçuk. “**Şanghay İşbirliği Örgütü’nün Geleceği ve Çin**”, Uluslararası İlişkiler, Cilt 1, Sayı 1 Bahar 2004.

ÇOMAK Hasret. “**21. Yüzyılda Şanghay İşbirliği Teşkilatının Yeni yönelimleri ve Türkiye ile Yeni İşbirliği Yaklaşımları**”, Stratejik Öngörü Dergisi, TASAM Yayınları, İstanbul, Haziran 2005.

EFEGİL Ertan. “**Türkiye’nin Orta Asya Politikasının Rasyonalitesi Sorunu**”, Avrasya Dosyası, Cilt 12, Sayı 1, 2006.

EKREM Erkin. “**Türk Cumhuriyetleri’nin Bağımsızlıklarınının 20. Yılında Çin’in Orta Asya Politikaları Raporu**”, Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları, Ankara 2011.

ERNST B. Haas. “**Why Colaborate? Issue- Linkage and International Regimes**”, World Politics, Sayı. 32, 1980.

ERNST B. Haas. “**Consructing Multilateral Environmental Governance: The Evolution of Multilateral Environmental Governance Since 1972,**

Cambridge'den aktaran Kate O. Neill, Jörg Balsiger, Stacy D. Vandever, "Actors, Norms and Impact: Recent International Cooperation Theory and the Influence of The Agent- Structure Debate", Annual Review of Political Science, Sayı.7, 2004.

FAWCETT Louise. **"Exploring Regional Domains: A comparative History of Regionalism"**, International Affairs, Cilt. 80, Sayı. 3, 2004.

İŞCAN İsmail Hakkı. **"Uluslararası İlişkilerde Klasik Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları"**, Uluslararası İlişkiler, Cilt 1, Sayı 2 Yaz 2004.

KELLY Robert E. **"Security Theory in the New Regionalism"**, International Studies Review, Sayı.9, 2007.

KİM Samuel S. **"Regionalization and Regionalism in East Asia"**, Journal of East Asian Studies, Sayı.4, 2004.

LO. Bobo. **"The Long Sunset of Strategic Partnership: Russia's Evolving China Policy,"** International Affairs, 80/2: 295-309, 2004.

LORENZ David. **"Economic Geography and the political economy of Regionalisation: The Example of Eastern Europe"**, American Economic Review, Sayı.82, 1992.

LİBMAN Alexander. **"Regionalisation and Regionalism in the Post- Soviet Space:Current Status and Implications for Institutional Development"**, Europe- Asia Studies, Cilt.59, Sayı.3, Mayıs 2007.

NORLİNG Nicklas and SWANSTRÖM Niklas.**"The Shanghai Cooperation Organization, trade, and the roles of Iran, India and Pakistan"**, Central Asian Survey, 26 (3) 2007.

ÖZDAŞLI Esmâ. “**Çin ve Rusya Federasyonu’nun Perspektifinden Şanghay İşbirliği Örgütü**” Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi SBE Dergisi Sayı 6 Bahar 2012.

PİRİNÇÇİ Ferhat. “**Soğuk Savaş Sonrasında ABD’nin Orta Asya Politikası: Beklentiler ve Gerçeklikler**”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt. 63, sayı 1, Ocak-Mart 2008.

PORTYAKOV Vladimir. “**The Shanghai Cooperation Organization: Achievements, Problems, Prospects**”, Far Eastern Affairs, cilt.34 sayı 2, 2007.

ROY Allison. “**Regionalism, Regional Structures and Security Management in Central Asia**”, International Affairs, cilt: 80, no: 3, 2004.

SAM Alexandroni, “**NATO’s Rival in the East, New Statesmen**”, 20 Ağustos 2007. Stephen Blank, U.S. Interests in Central Asia and Their Challenges. Demokratizatsiya, Summer 2007, Vol. 15 Issue 3, s. 315.

SHLYNDOV Alexander, “**Certain Aspects of Russian-Chinese Collaboration in the International Arena**”, Far Eastern Affairs, 2006, Vol. 34 Issue 2.

SPECHLER Martin S. “**Regional Cooperation in Central Asia: Promises and Reality**”, Anthropology of East Europe Review, Cilt. 17, Sayı.2, 1999.

TANG Shiping. “**Economic Integration in Central Asia**”, Asian Survey, Vol. XL, No. 2 March/April 2002.

WITT Raczka. "Xinjiang and its Central Asian Borderlands", **Central Asian Survey**, Cilt 17, Sayı 3, 1998.

WOHLFORTH, William “Redefining Security,” **Harvard International Review**, 19/1: 10-13. 1996.

ARAŞTIRMA VE TEZLER

ÇAĞLAYAN Fatma. “Çin Dış Politikasında Şanghay İşbirliği Örgütü Etkisi ve Türkiye’ye Etkileri” (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğü, 2008.

OĞAN, Gökçen. “Şanghay İşbirliği Örgütü: Bölgesel Güç Dengeleri Açısından” (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Kırıkkale Üniversitesi SBE, 2009.

BÜKE, Hilal. “Soğuk Savaş sonrası Rusya’nın Orta Asya Politikaları”. (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Kırıkkale Üniversitesi SBE, 2007.

CANKARA, Pınar Özden. “Putin dönemi Rusya’nın yeniden güç olma stratejileri ve politikaları”. (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Gebze, 2007.

MEHERREMOV, Kabil. “Soğuk Savaş Sonrası Avrupa Birliği ve Rusya Federasyonu İlişkileri”. (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Ege Üniversitesi, İzmir, 2008.

İNTERNET KAYNAKLARI

AKGÜR, Yunus - ÇAKIROĞLU, Ertan; “Şanghay İş Birliği Örgütü”, Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı, 28 Nisan 2008. 09 Haziran 2012, <http://www.koksav.org.tr/ebulten/nisan2008/080429_kok_hk-yakgur-ecakiroglu.pdf>

ASKHAT, Kessikbayev. http://tasam.org/trTR/Icerik/114/sanghay_isbirliigi_orgutu_asyanin_natosu erişim tarihi: 18 Kasım 2012.

ATEŞ Ahmet. <http://www.tuicakademi.org/index.php/kategoriler/amerika/2291-11-eylul-sonrasi-abdnin-asya-politikalari> erişim tarihi: 21 Eylül 2013.

BALCI, Kerim. http://www.zaman.com.tr/newsDetail_getNewsById.action?newsId=1323770 erişim tarihi: 29 Kasım 2012.

BAŞARAN, Ali. "Türk-Rus İlişkileri Tarihinden Şanghay İşbirliği Örgütüne Bakış" <http://www.ankarastrateji.org/misafir-yazar/turk-rus-iliskileri-tarihinden-sanghay-isbirliigi-orgutune-bakis-4/> erişim tarihi: 04 Aralık 2012.

BEDI Rahul. "India and Central Asia," Frontline, Vol. 19 Issue 19, Eylül 2002. 09 Haziran 2012, <<http://www.frontlineonnet.com/fl1919/19190600.htm>>

ÇEÇEN Anıl. Ankara'dan Avrasya'ya Atatürkçü Bakış "http://www.sebinmedya.com/index.php?option=com_content&task=view&id=8960&Itemid=44" erişim tarihi: 13 Eylül 2013.

ÇİFTÇİ Cenk. TOPÇUOĞLU Ersin. "Küreselleşen Dünyanın Bir Diğer Aktörü Şanghay İşbirliği Örgütü" http://www.academia.edu/703449/KURESELLENEN_DUNYANIN_BIR_DIGER_AKTORU_SANGHAY_ISBIRLIGI_ORGUTU erişim tarihi: 25 Kasım 2012.

ÇİN ULUSLARARASI RADYOSU,
<http://turkish.cri.cn/882/2012/10/09/1s143527.htm>, erişim tarihi: 07 Ağustos 2013.

ÇOĞAL, Nejat. "Çok Kutuplu Dünya Projesi: Şanghay İşbirliği Örgütü" http://www.nejatcogal.com/index.php?option=com_content&task=view&id=49&Itemid=25, erişim tarihi: 15 Ekim 2012.

EKREM, Erkin. <http://www.sde.org.tr/tr/kose-yazilari/1152/-turkiyenin-sanghay-isbirligi-orgutu-uyeligi.aspx>, erişim tarihi: 31 Ekim 2012.

KÜLEBİ Ali." ÖZBEKİSTAN'DA HUKUKİ REFORM ÇALIŞMALARI"

<http://www.alikulebi.com/Sayfa.asp?islem=2&SayfaNo=231> erişim tarihi : 07.04.2013.

ÖRMECİ, Ozan. "Şanghay İşbirliği Örgütü" <http://www.politikadergisi.com/>

konuk yazar/Şanghay-İşbirliği-Örgütü? Page=1, erişim tarihi: 13 Ekim 2012.

ÖZBAY, Fatih. http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view

= article&id=202:oenuen-abhazya-ve-gueney-osetya-ilesnav&catid=104: analizler-rusya&Itemid=136 erişim tarihi: 28 Kasım 2012.

ÖZDEMİR, Haluk." <http://www.ankarastrateji.org/yazar/doc-dr-haluk-ozdemir/>

avrupa-birligi-nin-alternatifi/ erişim tarihi: 27 Temmuz 2013.

TURGUT, Arzu. <http://www.usak.org.tr/makale.asp?id=2136> erişim tarihi: 01

Aralık 2012.

TÜFEKÇİ Necati, <http://blog.milliyet.com.tr/ab-nin--demokrasi--ozgurluk--esitlik--degerlerinden-sio-ne-yonelim-uzerine/Blog/?BlogNo=399720>,

erişim tarihi: 05 Haziran 2013.

RADİKAL, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=107581> erişim tarihi:

14 Mart 2013.

WEITZ Richard; "Renewing Central Asian Partnerships", NATO Review,

(Çevrim içi) <http://www.nato.int/docu/review/2006/> NATO-

Transformation/renew_central_Asian_partnerships/EN/index.htm, 09 Haziran 2012.

YAVUZ, Celalettin. "NATO'dan Ayrılmak", Milli Stratejik Araştırma Merkezî, 15 Aralık 2006, (Çevrimiçi), <http://www.milsam.net/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=34>, 01 Nisan 2008.

YENİŞAFAK, <http://yenisafak.mobi/ekonomi-haber/sanghay-beslisi-ile-ticaret-artiyor-09.02.2013-484197> erişim tarihi: 09 Şubat 2013.

YENİŞAFAK, <http://yenisafak.com.tr/politika-haber/erdogan-ab-elcilerine-seslendi-11.02.2013-484878> erişim tarihi: 15 Eylül 2013.

YILDIRIM Huriye."ekonomik-isbirligi-orgutu-ve-limana-ulasamayan-hedefler-gemisi-1" [http://akademikperspektif.com/2013/01/30/karadeniz- /](http://akademikperspektif.com/2013/01/30/karadeniz-/) erişim tarihi 16 Eylül 2013.

YILMAZ, Emre. "ŞİÖ, AB'nin Alternatifi Olabilir Mi?" <http://www.usgam.com/tr/index.php?l=807&cid=1134&konu=0&bolge=14> erişim tarihi: 30 Kasım 2012.

YİĞİT, Süreyya. http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/.../2012824_Sureyya.pdf. erişim tarihi: 03 Aralık 2012.

ZAMAN, http://www.zaman.com.tr/ekonomi_turkiye-ve-ozbekistanin-dis-ticaret-hacmi-geriledi_2005395.html erişim tarihi: 08 Nisan 2013.

ZEYREK, Can. http://www.eab.ege.edu.tr/pdf/10_3/C10-S3-M8.pdf. erişim tarihi: 28 Kasım 2012.

ZHAO Changqing. http://www.cass.net.cn/chinese/s24_oys/Production/projects24.html, 1996:9 erişim tarihi: 12 Ekim 2012.